

ታሪክ ኢሮብ

(ሓፂር መግለጺ)

ታሪክ ኢሮብ

(ሓፂር መግለፂ)

አባ ተስፋይ መድኅን

ገዳር 1993 ዓ.ም.

ዓዲግራት

ትሕዝቶ

አርእስቲ

ገጽ

መባእታዊ መግለፂ

4

አጠቃቅማ-ፊደላት ዝምልከት መብራህርሂ

7

ሀ/ ታሪክ ኢሮብ

9

1. ብዛዕባ ናይ ኢሮብ ሓረግ ወለዶን ታሪክ አመጸጽአኦምን

9

ጉዕዞ ደቂ ወረደምሕረት

19

2. "ሠለስተ ኢሮብ" ዝብል መጻውዒ

30

ለ/ ቋንቋ ኢሮብ

31

ሐ/ ባህልን ማኅበራዊ ነብራን

34

1. ባህሊ ኢሮብ

34

ሥሪትን መሥረትቱን

50

2. ማኅበራዊ ነብራ

59

መ/ ስነቁጠባዊ ሕይወት (ምጣነ-ሃብቲ)

63

መደምደምታ

69

ጥበብ ዝኃዘሉ ምስላታት ኢሮብ ብሳሆኛ

71

ምስጋና

92

መባእታዊ መግለጻ

ሓደ አካል ናይ ዝኾነ ይኹን ሕብረተሰብ ብዛዕባ መሠረቱን መንነቱን ክፈልጥ ዘለዎ ባህርያዊ ጸምእ፡ ካብቱ ናይ ወድሰብ ናይ "ማኅበራዊነት" ባህርይ (social nature of man) ተፈልዮ ዝረአ ጠባይ አይኮነን። እዙይ ከዓ አብቶም እዙ ሓቂ ዝምልከቶም ደቂ ኢሮብ ኮነ አብቶም ብብጊዜኡ ገዝተፈላለዩ ውልቀሰባት ብምሕታት ብዛዕባ መሠረት ዓሌት ሕዝቢ ኢሮብ ንምፍላጥ ድሌት አብ ዘርእዩ ሰባት ዝስትውዓል ዝንባሌ ኢዩ። ብዙ መሠረት'ዙይ ከስ፡ አብ'ዙ ሕጽር ዝበለ ጽሑፍ'ዙይ ንሕብረተሰብ ኢሮብ ንምፍላጥ መንገዲ ይኹኑ ኢልካ ዝግመቱ

ሀ. ታሪኩ

ለ. ቋንቋኡ

ሐ. ባህሉን ማኅበራዊ አነባብራኡን

መ. ስነቁጠባዊ ሕይወቱ

ዝምልከቱ መብራህርሂታት ንምቕራብ ፈቲነ አሎኹ። እዙይ ከዓ መንነት ሕዝቢ ኢሮብ ክርዳእ ንዝደሊ ኮነ ከረድእ ንዝደሊ ክሕግዝ ይኽእል ብዝብል እምነት እዩ።

ብዛዕባ መሠረት ዓሌት ሕዝቢ ኢሮብ፡ ባህሉን ታሪካዊ አመጸጽአኡን ውሽጣዊ ትሕዝቶኡን ቅድሚ ምግላፅ፡ እዙ ዝስዕብ ሓፂር መተሓሳስቢ ከቕርብ እፈቱ። ንዙ ንኡስ ጽሑፍ እዙይ ክጽሕፍ ዝደፋፈአኒ ምኽንያት ካብ አፍ ብዙኃት፡ ብድምዒ ረድዮን ብጋዜጣን መጽሔታትን ከምዝስማዕ፡ ከማኡ'ውን ገሊአም ጸሓፍቲ ታሪክ አብ መጻሕፍቶም ከም ዘሥፈሩዎ፡ ሕዝቢ ኢሮብ ባዕሉ ዘይአምነሉ ታሪክ ብምስማዕ ይኢዩ። ምኽንያቱ "ንዘቕበረዶ የርድእዎ" ከምዝበሃል ሕዝቢ ኢሮብ ብዛዕባ ታሪኩን አመጸጽአኡን መሠረት ዓለቱን ባዕሉ አጸቢቑ ስለዝፈልጥ መረዳእታ ታሪኹ ካልኣት ክነግርዎ አይጽበን። አብ ልዕሊ እቱ ብረድዮን ብጋዜጣን ዝስማዕ፡ ብመልክዕ ታሪክ ዝተጽሓፉ ከም እኒ መሠረት ዓሌት ሕዝቢ መረብ ምላሽ¹፡ ንሕዝቢ ኢሮብ ካብ አኩሰማዊ እንድርያስ አውጂኡ "ካብ ነገደ አገው (ላስታ) ጅራተ ቀጪን ኢዮም" ዝብል ጋሻ ታሪክ ተጽሒፉ ይርከብ፤ ከማኡ'ውን አብ

¹ መሠረት ዓሌት ሕዝቢ መረብ ምላሽ፡ ብጃሚትራ ገብረ ኢየሱስ አባይ፡ ቤት ማኅተም ኮከበ ጽባሕ፡ አሥመራ፡ ፲፱፻፶፬ ዓ.ም.፡ ገጽ ፳፪፡ ፹፮፡ ተመልከት።

መጽሓፍ ኮንቲ ሮሲኒ² ሠፊሮም ካብ ዘለዉ ዛንታታት ሓደ፡ ወረደምሕረት መሠረቱ ካብ ዘይተገልፀ ይትባረክ ካብ ዝተብሃለ በረኽይና ከምዝተወልደ ይገልፅ። ሕዝቢ ኢሮብ ግን ከም'ቱ ጸሓፊ መዛሙር ዳዊት ዝበሎ፡ "እቱ ዝሰማዕናዮን ዝፈለጥናዮን፡ አቦታትና እውን ዘዘንተዉልና፡ ካባና ካብ ደቃቶም ንውሉድ ወለዶ ዘይኃብኡዎን ንዙ ታሪክ እዙይ ኢና እንኣምንን እነዘንቱን" (መዝ.78:3፤ 44:1)። እነ እውን ብዙ መሠረት እዙይ ኢየ ንዙ ሓፂር ጽሑፍ ከሰናዱ ዝተለዓዓልኩ።

መሠረት ገይረ ዝተጠቐምኩሉ፡ ካብ ዓበይቲ ሕዝቢ ኢሮብ ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ እናተመሓለፈ ብጽሑፍ³ ኮነ ቃል-ብቃል ዝዘንቶ ታሪክን ዛንታን ክኸውን እንከሎ፡ ብፍላይ በዓል ሠናይ ዝኸሪ ዝኾኑ ናይ ኢሮብ ወዲ አባት አይተ ዓዶዑማር (ጉዕሽ) ሓሊቦ ከማኡ እውን ብሥጋ ውላዶም ዝኾኑ ነፍሱ-ጌር አይተ አብርሃ ዓዶዑማር፡ ካብ ጽሑፎም ኮነ ካብ ቃላዊ ዛንታኦም ዝረኽቡኩዎ ታሪክ ኢዩ። ከማኡ እውን "ነቦኻ ጠይቆ፡ ንሱ ኽዓ ከግህደልካ ኢዩ፤ ዓበይትኻ'ውን ክነግሩኻ ኢዮም" (ዘዳግ.32:7) ብዝብሎ መሠረት፡ ንዓበይትን አናእሽቱን ደቂ ኢሮብ ብምውካስ ብእተረዳእኩዎን ብዝረኽቡኩዎም ሓበሬታታትን ብዙኅ ተደጊፈ ኢዩ።

ዝኾነ ይኹን ሕብረተሰብ አብ ባህሉን ታሪኩን ሓዲሽ ነገር ከጽንዕን ከጸርን ከጠናኸርን ዝኽእል ዝጸንሖን ዝኃለፈን ባህሉ፡ ከማኡ'ውን ታሪኩን ትውፊቱን መበገሲ ክገብር እንተኽኣለ ምፃኑ ዘከራክር ጉዳይ አይኮነን። ሕዝቢ ኢሮብ ከዓ ከምቱ ኢትዮጵያውነቱ ገይሩ ዘኹርዎ፡ በዓል-ቤት ናይዙ ከምዙይ ዝበለ ቅርሲ (legend) ናይ መፈለጥታኡ ስምን ታሪክን ምፃኑ'ውን አጸቢቑ ዝኹርዑ ጉዳይ ኢዩ። ይኹን እምበር አስፊሖም ክጽሕፉ ንዝደልዩ መተባበዕን መበገስን ከምዝኸውን ብምእማን ድኣ እምበር ምሉእ ንምሉእ ታሪክ ሕዝቢ ኢሮብ ጽሒፈ ኢየ ንማለት አይደፍርን።

ሕዝቢ ኢሮብ ሎሚ ቀንዲ ቋንቋኡ ገይሩ ዝጥቀሙሉ ቋንቋ-ለበሳ (ሳሆ) ብምንጋሩ ምኽንያት "ብሔረሰብ ኢሮብ" እኳ እንተተብሃለ፡

² Carlo Conti Rossini, *Studi su Popolazioni dell'Etiopia*, Casa Editrice Italiana, Roma, 1914, ገጽ 866 ርእ።

³ ዎና ወልደጊዮርጊስ ወዲ ዎና ቦካ እንካብ ክብረ ነገሥት ዘጽሓፍዎ፡ "ወእጽሐፎ ለዝንቱ ትውልድ ዎና ወልደ ጊዮርጊስ፡ በዘበነ መንግሥቱ ለሐፀይ ዮሐንስ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ዝብል ናይ ኢድ ጽሑፍ ቅዳሕ፡ (አብ 9ይ ገጽ)።

ብመሠረቱ ብታሪኩን ብዛንታኡን ካብ ማእኸል ትግራይ ናብቱ ሎሚ ዝርከበሉ ከባቢታት ዝፈለሰ ኣካል ትግራዊ ሕብረተሰብ ኢዩ። ማለት፡- ወገናቱ ካብ ዝኾነ ሕዝቢ ዓጋመ ዘይፍለ፡ ዘርኢ ኣኩራማዊ እንድርያስ ኮይኑ ናብ ፅራዕ፡ ካብ ፅራዕ ናብ ዓጋመ፡ ካብ ዓጋመ ናብ'ዙ ሀዚ ዝርከበሉ ዘሎ "ዓዲ ኢሮብ" እናተብሃለ ዝጽዋዕ ዘሎ ዓዲ ዝፈለሰ፡ ምስ ሰፊሕ ሕዝቢ ዓጋመን ትግራይን ብዘርእን ብደምን ብባህልን ብስነልቦናን ዝተኣሳሰረ ድኣ እምበር ተነጺሉ ምስ ካልእ ወገን ዝተጋጋዝ ሕዝቢ ከምዘይኮነ ኩሉ ክፈልጦ ይግባእ።

ከማኡ'ውን ሎሚ ካብቱ ዝሰፈረሉ ከባቢ ዝወረሶ ቋንቋ-ሳሆ⁴ ዝዛረብ ብምዃኑ "ሳሆ" ከም ናይዙ ሕዝቢ መፈለጥታ ስም ገይርካ ምውሳድ ትክክል ከምዘይኮነ ዝኣምን ሕዝቢ ኢዩ። ምክንያቱ ሳሆ ብዝተፈላለየ ናይ ኣዘራርባ ሜላ (dialect) ብዝተፈላለዩ ሕብረተሰባት ዝዛረብ ቋንቋ ኢዩ'ምበር ናይ ሕዝቢ ኢሮብ መጻውዒ ስም ኣይኮነን። "ነገደ ሳሆ" ዝበሃል ከም እኒ ዓሳዉርታን ቶሩዓን ብርእሱ ዝጽዋዕ ኮይኑ ኣብ ምሥራቃዊ ወሰናስን ኢትዮጵያን ኤርትራን ካብ ሓረር ክሳብ ምጽዋዕ ኣብ ዘሎ ከባቢ እንካብ ዝነብር ሕዝቢ⁵ ሓደ ኢዩ። ከም እኒ

⁴ ሕዝቢ ኢሮብ፡ ከምቶም ኣብ ኢትዮጵያን ኤርትራን ዝርከቡ ሴማውያን ወገናቱ (ተጋሩ፡ ኣምሓራ፡ ትግራይ፡ ጉራጌ፡ ሓራሬ) ታሪካዊ መሠረት ዓለቱ ሴማዊ (ካብ ሴም ወዲ ኖሳ) ኢዩ። ቋንቋኡ ግን ብፍልሰት ኣብ ዝሰፈረሉ ከባቢ እንካብ ዝጸንሖ ካያይታን ደብሪ መላን ሓዞን ዝተላበሶ ቋንቋ ሳሆ ኢዩ። ብዙጋት ጸሓፍቲ-ታሪክ ከምዝብልዎ ከዓ ቋንቋ ሳሆ ከም ቋንቋታት ሶማል ኣፋር ኦሮሞ ኣገው በጃ ከምባታን ኮንሶን ኩሻዊ ቋንቋ ኢዩ። ንኣብነት፡-

Donald N. Levine, *Greater Ethiopia : The Evolution of a Multiethnic Society*, University of Chicago Press, Chicago, 1974, ገጽ 34 ርእ።
Edward Ullendorff, *The Ethiopians : An Introduction to Country and People*, 3rd Edition, Oxford University Press, London, 1973, p.38.
George A. Lipsky, et al, *Ethiopia : Its People, Its Society, Its Culture*, Hraf Press, New Haven, 1962, p.40.
ኢትዮጵያ፡ ከግርማ ዘውዴ፡ ንግድ ማተሚያ ቤት፡ ኣዲስ ኣበባ፡ 1985/1988 ዓ.ም.፡ ገጽ 15።
I.M.Lewis, *Peoples of the Horn of Africa : Somali, Afar and Saho*, Lowe & Brydone Ltd., London 1969, pp.174-176.

⁵ የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ፡ ከኣለቃ ታየ፡ ሰንትራል ማተሚያ ቤት፡ ኣዲስ ኣበባ፡ ፲፱፻፹፬ ዓ.ም.፡ ገጽ 75 ርእ።

ኣፋርን ሶማልን ሕዝብታት ከዓ ኩሻዊ ዘርኢ ኢዩ ዝብሉ ናይ ታሪክ ጸሓፍቲ ኣለዉ።

ኣብ'ዙ ጽሑፍ'ዙይ፡ ዘይተስተኻከለ ብጌጋ ዝሠፈረ ወይ ከዓ ክጥቀስ እናተገብኦ ከይተጠቐሰ ዝተሓልፈ ሓሳብ ወይ ስም (ወለዶ) እንተተረኽበ፡ ኮነ ቢልካ ዝተገብረ ዘይኮነስ፡ ኣብ ከምዙይ ዝዓይነቱ ሓፂር መበገሲ-ጽሑፍ ኩሉ ነገር ክጠቓለል ስለ ዘይከኣል ከም ምዃኑ ኩሉ ኣንባቢ ክርደኣለይ ኣተሓሳስብ።

ኣጠቓቕማ-ፊደላት ዝምልከት መብራህርሂ

ኣብ ሕብረተሰብ ኢሮብ ኣብ ዝዛረብ ሳሆ፡ ብ'ዙ ቋንቋ ፊደል ዘይተቐረፀሎም ግን ብ'ቶም ተቐራራብነት ዘለዎም ናይ ትግርኛ ቋንቋ ፊደላት ገይርካ እትጥቀመሎም ናይ ቃላት ይኹን ናይ ኣስማት ድምፅታት ኣለዉ። ብፍላይ፡- "ለ" "ረ" "ደ"። እዞም ፊደላት መልሓስ ኣብ ትንሓግን ስንን ኣላሕሊሕና ወይ ኣጥቢቐና ብምጽጋዕን ንደጋር ብምዕፃፍን እነድምዖም ኢዮም። ስለ'ዙይ ንከማኡ ዓይነት ፍሉይ ናይ ሳሆኛ ድምዒ መለለዩ ምእንቲ ክኸውን ኣብዙ ጽሑፍ'ዙይ ከምዝስዕብ ገይረ ተጠቒመሉ ኣሎኹ፡-

ሀ/ ኣብ ቋንቋ ሳሆ "ለ" ዝድመፅ መልሓስ ኣብ መራኽቢ ትንሓግን ስንን ኣንኪእኻ ብምዃኑ ብመሠረቱ ናብ ናይ ትግርኛ "ለ" ዝቐራረብ ድምዒ ኢዩ ዘለዎ፤ እንተኾነ ግን ኣብ ትግርኛ ኣብ ትንሓግ ጥራሕ እንክኾን ኣብ ቋንቋ ሳሆ ግን ኣብ ማእኸል ትንሓግን ስንን ብምዃኑ ኣብ'ቱ ድምዒ ዝተወሰነ ፍልልይ ኣሎ። ስለዙይ ኣብ'ዙ ጽሑፍ ኣብ ርእሲ "ለ" ሓደ ነጥቢ ብምግባር ብ "ለ" ተጽሒፉ ኣሎ። ንኣብነት፡-

ሳዓሳ፤	ለለዕ፤	ለምለም፤
ሳማይ፤	ለፋ፤	ለቱ፤
ወልዱ፤	ወዘተ.	

ለ/ ጫፍ መልሓስ ንላዕሊ ብምዕፃፍ ከይጠበቐ ትንሓግ ብምትንካፍ ንጹር ናይ "ረ" ዘይኮነ ግን ኣብ መንጎ "ረ"ን "ደ"ን ኮይኑ ናብ ናይ "ደ" ዝቐራረብ ድምዒ ዘለዎ ፊደል ኣብ ርእሱ እዙ "Λ" ምልክት ብምውሳኽ ብ "ደ" ተጽሒፉ ኣሎ።

⁶ Donald N. Levine, op.cit., ገጽ 30፡ 37 ርእ።

ንኣብነት:-

ባሮ	=	ባጅ፤	ገረንታ	=	ገጅንታ፤
ኢርጋ	=	ኢጅጋ፤	ሲባር	=	ሲባጅ፤
ሓሪተ	=	ሓጅተ፤	ፎሪማ	=	ፎጅማ፤
ራውሃን	=	ጃውሃን፤	ራውዓ	=	ጃውዓ፤
ረርቲያ	=	ጂጅቲያ፤	ሪሞ	=	ጂሞ፤ ወዘተ.

ንገሊኡ ግን ናይ ትርጉም ለውጢ ወይ ምድንጋር ምእንቲ ከየስዕብን ብግልፂ ናብ "ረ" ስለዝቐርብን ከምዘሎ ብ "ረ" ገዲፈዮ ኣሎኹ።

ንኣብነት:-

"ማሪን"፣ "ማሓሪ" ...።

ሐ/ ኣብ ቋንቋ ሳሆ "ደ" ዝድመፅ መልሓስ (ኣላሕሊሕካ ወይ ኣጥቢቕካ) ኣብ ስኒ ብምንካእ ስለዝኾነ ካብ ናይ ትግርኛ "ደ" ፍልይ ዝበለ ድምዒ ኢዩ ዘለዎ። ብመሠረቱ ግን ናብ ድምዒ ናይ ትግርኛ "ደ" ስለዝቐርብ ኣብ ርእሲኡ ሓደ ነጥቢ ብምውሳኽ ብ "ደ" ተጽሒፉ ኣሎ።

ንኣብነት:-

ጀስታ፤	ጃባን፤	ጋጃሊ፤
ባጅ፤	ማጃራ፤	ጃጃዕ፤
ባጅ፤	ዒጅ፤	ዓጅይ፤ ወዘተ.

ሀ/ ታሪክ ኢሮብ

"ኢሮብ" ዝብል ስመ ተጻውዖ ብልማድ ሎሚ ኣብ ሰሜን-ምሥራቕ ክፍሊ ኣውራጃ ዓጋመ፡ ማለት ብሰሜን-ምሥራቕ ናይ ምብራቓዊ ዞባ ብምሥራቕ ሩባ ዒንደሊ፡ ብምዕራብ ስርኩሶ፡ ብሰሜን ኣውራጃ ኣከለጉዛይ (ኤርትራ)፡ ብደቡብ ሩባ ጉንደጉንደ (ስቡሓሳዕሲዕ) ኣብ ዘዋስንዎ ቦታ ናይ ዝርከብ ሕዝቢ መጻውዒ ኮይኑ ኢዩ ዝርከብ።

እንተኾነ ግን "ኢሮብ" ዝብል ስም ኮነ ተወለድቲ "ኢሮብ"፡ ብልማድ ሎሚ ኣብ'ዙ ዝተጠቐሰ ከባቢ ዓዲ ኢሮብ ንዝነበር ሕዝቢ ጥራሕ ከምዘስምዕ ገይርካ ምውሳድ ወይ ከዓ ምርዳእ ብመሠረቱ ትኽክል ኣይኮነን። ምክንያቱ ከዓ ብመሠረት ታሪኩ እንተረኣናዮ ኣብ ውሽጢ ዓጋመን ከባቢኡን ዝርከብ ሕዝቢ፡ ከማኡ ኽዓ ክሳዕ ሠራየን ቆላ ሃዘሞን ደቡባዊ ከበሳ ኤርትራን ተዘሪኦም ዝርከቡ ሕዝብታት መብዝሃቶኦም መሠረቶም ደቂ ወረደምሕረት ኢሮብ ኢዮም።

1. ብዛዕባ ናይ ኢሮብ ሓረግ ወለዶን ታሪክ ኣመጸጽኦምን፤

ቃል ብቃል ብዝተመሓለፈ ዛንታ፡ ትክክለኛ ትውፊት ናይ ሓረጋዊ ወለዶን ኣመጸጽኦን ኢሮብ ኮይኑ ዝተሓዘን ዝእመንን ኣፈታሪክ (legend) እዙ ዝቐጽል እንክኸውን፡ ሓረግ ወለዶን ታሪክ ኣመጸጽኦን ናይ ኢሮብ ምስ ታሪክ ንግሥተ ሳባን ንጉሥ ሰለሞንን ቀዳማዊ ምንጊክን ዝተተጋጋዘ ኮይኑ ይርከብ። ንግሥተ ሳባ (ማክዳ) ናይ ሰሎሞን ሥልጣነን መንግሥትን ንምርኣይ ብዙኅ ገፁ-በረከት ኂዛ ናብ እስራኤል ምኻዳን፡ ኣብዙ እዋን'ዙይ ምስ ሰለሞን ብሥጋ ተራኺባ ናብ ሃገራ ኢትዮጵያ እንክትምለስ ኣብ ኣሥመራ "ማይ በላ" ኣብ ዝተብሃለ ቦታ ንቀዳማዊ ምንጊክ ምውላዳን ታሪክ ይገልጽ። ቀዳማዊ ምንጊክ ከዓ ምስ ዓበዩ ንጉሥ ሰለሞን ንእኖኡ ንግሥተ ሳባ ዝሃባ ቀለበት ኂዙ ናብ ዓደቦኡ ናብ ኢየሩሳሌም ከምዝኸደን፡ ንጉሥ ሰለሞን'ውን ንታ ቀለበት ምስ ረኣየ ወዱ ምጃኑ ፈሊጡ ብጽቡቕ ከም ዝተቐበሎን ኣብ መጻሕፍቲ ታሪክ ንረክብ። ቀዳማዊ ምንጊክ ኣብ ዓደቦኡ ዝተወሰነ ጊዜ ድኅሪ ምጽናሑ ናብ ኢትዮጵያ እንክምለስ ካብ እስራኤል ብዙኃት ሰባት ተኸቲሎምዎ ናብ ኢትዮጵያ መጹ⁷። ካብ

⁷ የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ፡ ባጭሩ የተጻፈ ከአለቃ ታየ (፲፱፻፲፬ ዓ.ም. ታትሞ የነበረ)፡ ሰንትራል ማተሚያ ቤት፡ ኦዲስ አበባ፡ ፲፱፻፷፬ ዓ.ም.፡ ገጽ ፴፫፡ ፶፰ ረኣ።

ጋድ መበል ፲፯ ወለዶ ዝኾነ እንድርያሰ'ውን፡ ምስ ኣኮኡ ቀዳማዊ ምንጊክ ወዲ ሰለሞን፡ ታቦተ ጽዮን (The Ark of the Covenant) ኂዞም ናብ ኢትዮጵያ ምስ ዝመጹ ሰባት ናብ ኣክሱም ከምዝመጹ ይንገር። ሓረግ ወለዶ ኢሮብ ከሰ ካብቶም ፲፪ ነገደ እስራኤል ኮይኑ ብፍላይ ካብ ነገደ ጋድ ወዲ ያዕቆብ ኢዩ።

(ምብጻሕ ንግሥተ ሳባ ናብ ንጉሥ ሰለሞን፡ ምውላድ ቀዳማዊ ምንጊክ፡ ቀዳማዊ ምንጊክ ናብ ኣቦኡ ከበጽሕ ምኻዱን ምምላሱን፡ "ወለዶ/መበቄል ሕዝቢ-ኢትዮጵያ"ን፡ ወዘተ. ዝምልከት ዛንታ ከዓ ብሰፊሑ ኣብ ዝሰዕቡን ካልኣት ብዙኃት መጻሕፍትን ተጽሒፉ ይርከብ። ንኣብነት፡-

- ፩ነገሥት ፲፡፩-፲፫።
- የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ፡ ባጭሩ የተጻፈ ከኣለቃ ታየ (፲፱፻፲፬ ዓ.ም. ታትሞ የነበረ)፡ ሰንትራል ማተሚያ ቤት፡ ኦዲሰ ኣበባ፡ ፲፱፻፷፬ ዓ.ም. ፡ ገጽ ፴፩..፣ ፶፪፣ ፸፬።
- የዓለም ታሪክ፡ ከጂዎግራፊ ጋር የተያያዘ፡ ተርጓሚ ዮሐንስ ወልደማርያም ዘብሔረ ተጉለት፡ በ፲፱፻፴፮ ዓ.ም. በ"ትምህርትና ሥነ ጥበብ ሚኒስቴር" ኣብ ኦዲሰ ኣበባ ዝተሓትመ፣ ገጽ፡ ፻፲፯-፻፲፰።
- ታሪክ ኢትዮጵያ ምስ ሕጻር ዝበለ ዛንታ ዓለም፡ ብያይንሽት ፲/እግዚኣብሔር፡፪ይ ሕታም፡ "ኢል ፖሊግራፊኮ ሶ.ኣ."፡ ኣስመራ ፲፱፻፷፪ ዓ.ም.፡ ገጽ ፭-፲፭ ረኣ። (ክብረ ነገሥት፡ ገጽ ፻፹፰-፻፹፱፣ ወዘተ. እውን ይጠቅስ)
- መሠረት ዓሌት ሕዝቢ መረብ ምላሽ፡ ብጆሜትራ ገብረ ኢየሱስ ኣባይ፡ ቤት ማሕተም ኮከበ ጽባሕ፡ ኣሥመራ፡ ፲፱፻፶፬ ዓም፡ ገጽ ፫-፭።
- Anders Svensson, Traditions de Tsazzega et Hazzega, Textes Tigrigna, Publiér par Johannes Kolmodin, Roma, 1912 ፡ ገጽ ፫-፮።
- Belai Giday, Ethiopian Civilization, B.S.P.P., Addis Abeba, 1992 ፡ ገጽ 4፣ 7-16። ወዘተ.)

⁸ ገሊጻም ከምዝብሉ፡ ጋድ ወዲ ያዕቆብ (ብዕፃ) ናብ ሮማ ፈሊሱ ኣባኡ ንኣቅሊም ከምዝወለደ፡ ኣቅሊም ንኣፍሊስ ኣ.ንሳዶቅ ሳ.ንሳሙኤል ሳ.ንኣብኒር ኣ.ንኣፍኒን ኣ.ንዘካርያስ ዘ.ንኣሚናዳብ ኣ.ንኣክኒን ኣ.ንፊንሓስ ፊ.ንመግዲር ቀዳማዊ መ.ቀ.ንእስክንድር እ.ንሒዶ ሓ.ንፋሬስ ፋ.ንመግዲር ዳግማዊ ከምዝወለደ፡ (ሮማዊ) ንጉሥ መግዲር ዳግማዊ ካብ ንግሥቲ ኢሌኒ ጓል እሥራኤላዊ ንጉሥ ዳዊት (ኣዲኣ በርሳቤህ ሰበይቲ ኡራያ) ንኣብርሃምን፡ ኣክኣብን፡ እንድርያሰን ወለደ፡ ኣብርሃምን ኣክኣብን ኣብ ሮማ ከምዝተረፉ ይንገር።

ኣብ ቃላዊ ትውፊት ናይ ሕዝቢ ኢሮብ (oral tradition) ከምዝእመንን ምስ ዝተፈላለዩ ናይ ኢትዮጵያ ታሪክ መጻሕፍቲ ዘቕርብዎ ባህልታት (ዛንታታት) እንክነጻጸርን፡ ሕዝቢ ኢሮብ መሠረታዊ ኣመጻጽኡ ካብ ናይ ካልኣት ሕዝብታት ኢትዮጵያ ተፈልዩ ክረኣ ዝከኣል ኣይኮነን። እቶም ቀንዲ መበቄል ሕዝቢ ኢትዮጵያ ኢዮም ዝበሃሉ፡ ብብረዜኡ እናፈለሱ ናብ ኢትዮጵያ ዝኣተዉ ኣርባዕተ ዓይነት ነገዳት፡- 1.ነገደ ኦሪት፡ 2.ነገደ ካም (ኩሣ)፡ 3.ነገደ ሴም (ዮቅጣን)፡ 4.ነገደ እሥራኤል⁹ እንክኾኑ፡ ዝበዝሑ ሕዝቢ ኢትዮጵያ፡ ምስ ሴማውያን (እስራኤላውያን) ናይ ትውልዲ ርኽክብ ከምዘለዎ ታሪካዊ ትውፊት ኮነ ባህላዊ ምምስሳል ከማኡ'ውን ሴማዊ መበቄል (ዘርኢ) ቋንቋታት መሠረት ብምግባር ብብዙኃት ዝእመነሉ ባህሊ ኢዩ። ንኣብነት ገለ ገለ መጻሕፍቲ ምጥቃስ እንተድለየ፡-

- ኢትዮጲስ፡ ከግርማ ዘውዴ፡ ንግድ ማተሚያ ቤት፡ ኦዲሰ ኣበባ፡ 1985/1988 ዓ.ም.፡ ገጽ 11-12።
- የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ፡ ባጭሩ የተጻፈ፡ ከኣለቃ ታየ (፲፱፻፲፬ ዓ.ም. ታትሞ የነበረ)፡ ሰንትራል ማተሚያ ቤት፡ ኦዲሰ ኣበባ፡ ፲፱፻፷፬ ዓ.ም.።¹⁰

⁹ ኢትዮጲስ፡ ከግርማ ዘውዴ፡ ንግድ ማተሚያ ቤት፡ ኦዲሰ ኣበባ፡ 1985/1988 ዓ.ም.፡ ገጽ 11።
ታሪክ ኢትዮጵያ ምስ ሕጻር ዝበለ ዛንታ ዓለም፡ ገጽ ፭ ርኣ።
(ገሊኡ ታሪክ ከም ዘዘንትዎ፡ ሃገርና "ኢትዮጵያ" ዝብል ስም ኂዛ እትርከብ እንካብ ኢትዮጲስ ንጉሥ፡ ወዲ ኩሽ፡ ማለት ወዲ ወዱ ንካም ኢዩ። ታሪክ ኢትዮጵያ ምስ ሕጻር ዝበለ ዛንታ ዓለም፡ ገጽ ፭።)

¹⁰ "... ኣማሮች፡ ትግሮች፡ የኢትዮጵያ ዓይነተኛ ባላገሮችና ባላባቶች የሆኑ፡ ከሴም ዘር፡ ከነገደ ዮቅጣን ልጆች፡ ከእስራኤልም ዘሮች እንደሆኑ የሚያስረዳ፡ ብዙ ምስክር ኣላቸው። እነርሱም በ፲፩ ክፍል ተከፍተው ይነገራሉ። መጀመሪያ ምስክር፡ ከሴም ዘር ከእስራኤል ወገን እንደሆኑ የሚያስረዳ፡ ከልዩ ወገን፡ በመብል፡ በመጠጥ፡ በመጋባትም፡ ኣለመቀላቀላቸው ነው። ሁለተኛ ምስክር፡ ስለእነርሱ፡ የሚናገር፡ በዓለም የሚናገር ታሪክ ነው። ሦስተኛ ከመጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ የተነገረ ትንቢት ነው። ኣራተኛ ኣምልኮአቸው ነው። ኣምስተኛ ግዝረታቸው ነው። ስድስተኛ መልካቸው ነው። ሰባተኛ ጠባያቸው፤ ስምንተኛ ቋንቋቸው፤ ዘጠኝኛ ስማቸው፤ ኣሥረኛ ስመ ኣገራቸው፤ ኣሥራ ኣንደኛ ልማደ ኣገራቸው ነው። የነዚህ የ፲፩ዱን ክፍሎች ምስክሮች ዋና ኣስረጁን እዚህ እንዳንጽፈው በየክፍሉ እጅግ ብዙ ነውና፡ ነገር እንዳይበዛ በዚህ ተውነው። ሙሉ ክፍሉን ልታይ ብትወድ፡ በክብረ ነገሥት ከገጽ ፶፯-፻፹፬ በየክፍሉ እያነበብህ ልብ ኣድርገህ ኣስተውለህ፡ ተመልከት።" ይብሉ ኣለቃ ታየ። ገጽ ፴፱ ረኣ።

- አጭር የኢትዮጵያ ታሪክ፣ ብርሃኑ ድንቄ፣ 1947 ዓ.ም. ገጽ 9-12 ርአ።

- Ethiopia, A Short Illustrated History, Grade 9-12, ed. by Kiros Habte Sellassie & Mazengia Dina, Ministry of Education, Addis Abeba, 1970 : ገጽ 23-35።

- Greater Ethiopia: The Evolution of a Multiethnic Society, by Donald N. Levine, University of Chicago Press, Chicago, 1974 : ገጽ 18፣ 33... ።

እንድርያስ ከስ አብ ላዕሊ ከምዝተገልፀ ሓደ ካብቶም ታቦተ ጽዮን ጊዞም ንምንሊክ ተኸቲሎም ዝመጹን አብ ከባቢ አክሱም ዝነበሩን ሕዝቢ እንክኾን፡ ድኅሪ ብዙኅ ዘመናትን ወለዶታትን እንካብ ዘርኡ እንድርያስ (ዳግማዊ) ዝተብሃለ ብጾቱ አኸቲሉ ካብ ከባቢ አክሱም ናብ ክልተ አውላዕሎ ብፍላይ ደስኡ-ወምበርታ "ፅራዕ" ናብ ዝተብሃለ ዓዲ ከምዝመጸ ይንገር። አብኡ ከዓ ንል ቀሺ ብርኪ ዝተብሃለ ሓደ ወደባት - መቐልድም ዝስማ ሰበይቲ አእቲዩ ንሓባይ ወለደ። ምእንትዙይ ከዓ ኢዩ ሓባይ ክሳብ ሎሚ "ሓባይ-ፅራዕ" ብዝብል ቅጽል እናተጸውዐ ዝነበር። ሓባይ ንአይፈራሕ፣ አይፈራሕ ንዓሚጶ ወለደ። ዓሚጶ - ኢሮብ ሎሚ ከም ቀንዲ መሠረተ ዓሌት ገይሮም ንዝጎዝዎ ንወረደምሕረት ወለደ። ወረደምሕረት አብ ፅራዕ ምሥማርን ዓሚርን ወለደ። ምሥማር ሕዝቢ ደስኡን ወምበርታን፣ ዓሚር ከዓ ናብ ዳሉል ገጽ ከይዱ "ዱሉም ዳ-ሳብሃ" ዝበሃል አብቱ ከባቢ ዝርከብ ሕዝቢ ከምዝፈረየ ይዝንቶ። ወረደምሕረት ግን ናብ ዓጋመ መጺኡ አብ ጥቓ ዓዲግራት ድኅሪ ጉልዓ ክሳብ ሎሚ ብስሙ "ዓዲ-ወረደምሕረት" ተብሂላ አብ እትጽዋዕ ዘላ ዓዲ ሠፈረ። እንካብኡ ናብ ሓረዝ እትበሃል ካብ ዓዲግራት ናብ ሰሜን-ምሥራቅ አብ እግሪ ዓሲምባ እትርከብ ዓዲ ከይዱ ቡልድም ዝስማ ንል ሓሪዛይ¹¹ አእቲዩ ሰንበታይን ሡመን ሓኸን¹² ወለደ። እዞም ሠለስተ አኅዋት ደቂ

¹¹ ሓሪዛይ ወዲ ኢዮባን - መበል ሻውዓይ ኃው ሓዞን ስርኩሶን ኢዩ።

¹² ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ፡ ዝርዝር ደቂ ወረደምሕረት አብ ዝጸሓፈሉ ሓደ ጽሑፉ፡ "አበኔር ? ዓለት ላምዛ?"፣ "ሙሴ ? ዓለት ቲሮዓ?" ኢሉ፡ ምስ ናይ ሕቶ ምልክት አበኔርን ሙሴን ወሲኹ ይርከብ፣ ዓሚርን ምሥማርን ግን አይጠቐሱን። C.Conti Rossini, Al Rágali, Estratti dal Bolletino della "Società Italiana di Esplorazioni Geografiche e Commerciali", Anni 1903-1904, Tipografico P.B.Bellini, Milano, 1903, ገጽ 60 ረአ።

ወረደምሕረት ጸኒሕና ክንርእዮ ከምዝኾንና ንሕዝቢ ኢሮብ ፈረዩ። ሎሚ አብ ኢሮብ ብዙኃት ነባርን ታሪካውን ክብሪ ዝህብዎ (corporate personality) ንሡመ እኳ እንተኾነ፣ ናይ "ሠለስተ ኢሮብ" አቦ ወይ መሠረተ ዓሌት ወይ ጉንዲ ወረደምሕረት ኢዩ።

አብዙይ ክስትውዓል ዘለዎ ክልተ ነገር አሎ፡-

1 - አብ ታሪክ ዘገምታዊ ምዕባለ-ሰብ (evolution of man)፡ ብሳይንስ ዝእመነሉ ብሚሊዮናት ዝቐጽሩ ዓመታት ምህላዎም ዝፍለጥ ኢዩ። ስለዙይ ከዓ፡ ታሕቲ አብ "ሀ" ተዘርዚሩ ዘሎ ብአጠቓላሊ እንክረክስ ዓቢይ ክፋሉ አብ መጽሓፍ ቅዱስ'ውን ዝርከብ እንተኾነኳ (ዘፍጥ.፩፡፩-፴፪፤ ፲፡፲-፴፪። ፩ዜና መዋ.፩፡፩...። ሉቃ.3፡፴፬-፴፰፤ ወዘተ. ርአ) ዕላማ ናይ መጽሓፍ ቅዱስ ሕቶታት ታሪክን ሳይንስን ምምላስ ስለዘይኮነ፡ እዙ ካብ "አዳም ክሳብ..." ዝብል አብ "ሀ" አቲዩ ዝርከብ ዝርዝር ወለዶ ምሉእ ብምሉእ ኩጽሪ መሥመር ጊዙ ዝመጽአ ኢዩ ክንብል አይንኽእልን። ይኹን እምበር ከም መሠረት ሓበሬታ ቅቡል ኢዩ። አብ "ለ" እንረኽቦ ተራ ዝርዝር ወለዶ ግን ናይ ቀረባ ጊዜን ብታሪክነቱ ዝፍለጥን ብኣፍ አቦታት ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ እናተመሓላለፈ ዝመጸን ስለዝኾነ ካብ እንድርያስ ዳግማዊ ክሳብ ወረደምሕረት ካብ ወረደምሕረት ከዓ ክሳብ ጊዜና ዘሎ ተራ ብተራ ዝእመነሉ መሥመር ቀጽሪ ወለዶ ኢዩ።

2 - እንድርያስ ወዲ መግዲር ብዘበን ቀዳማዊ ምንሊክ ምስ ታቦተ ጽዮን ናብ አክሱም ከም ዝመጽአ ዝእመነሉ'ኳ እንተኾነ፡ ብፍላይ ካብ እንድርያስ ቀዳማዊ ክሳብ እንድርያስ ዳግማዊ ዘሎ ቀጽሪ ተራ-ወለዶ ግን ምስ አቁፃፅራ ዘበን ስለ ዘይሰማማዕ፡ ምሉእ ብምሉእ መሥመር ጊዙ ዝመጽአ ኢዩ ንምባል አየድፍርን፤ አብ መንጎ ዘቋረፀ ብዙኅ ወለዶ ከምዘሎ ከዓ አየጠራጥርን። እንተኾነ ግን አብ ላዕሊ ከምዝተገልፀ ብአቦታት እዙ ሕብረተሰብ ንሓበሬታ ዝኣክል እናተመሓላለፈ ብውረድ ተዋረድ ብኣፍ ኮነ ብጽሑፍ ዝተረኽበ ንድጊ ንሱ ስለ ዝኾነ (ካልእ ብመረዳእታ ዝተደገፈ ጽሑፍ ክሳብ ዝርከብ) አብ ኢሮብ ከም ወዲ ብወዲ ዝተተኃኃዘ ሓረጋዊ አመጸጽአ ተአሚኑሉ ዝተኃዘ ትውፊታዊ መረዳእታ አብ ታሕቲ ዝተዘርዘረ ኢዩ።

ሀ/ አዳም
ሴት
ሄኖስ
ቃይናን
መላልኤል

ያሬድ
ሄኖክ
ማቱሳላ
ላሜህ
ኖኅ
ሴም
አርፋክሳድ
ቃይናን
ሳላ
አቤር
ፋሌቅ (ኃዉ ዮቅጣን)
ራጋው
ሴሮህ
ናኮር
ታራ
አብርሃም
ይስሐቅ
ያዕቆብ/አሥራኤል/ (12 ወለደ፡ ሮቤል፡ ስምዖን፡ ሌዊ፡
ይሁዳ፡ ይሳኮር፡ ዛብሎን፡ ዳን፡ ንፍታሌም፡ ጋድ፡
አሴር፡ ዮሴፍ፡ ብንያም። ይሁዳ ናብ ናይ ክርስቶስ ሓረግ
ይዝርዘር፡ ሉቃስ 3:33 ርአ። ጋድ ናብ ናይ ኢሮብ ሓረግ
ይዝርዘር)።
ጋድ
አቅሊም
አፍሊስ
ሳዶቅ
ሳሙኤል
አብኔር
አፍኒን
ዘካርያስ
አሚናዳብ
አክኒን
ፊንሐስ
መግዲር ቀዳማዊ
እስክንድር
ሓዶ

ፋሬስ
ንጉሥ መግዲር ዳግማዊ (ንኢሌኒ ጓል ንጉሥ ዳዊት - ምንኣስ
ሰለሞን - አእቲዩ አብርሃም፡ አክላብ፡ እንድርያስ
ዝተብሃሉ ሠለስተ አወዳት ወለደላ)
እንድርያስ (ቀዳማዊ) - ታቦተ ጽዮን ጊዞም ንምንጊክ ተኸቲሎም
ናብ ኢትዮጵያ ምስ ዝአተዉ ናብ አክሱም መጸ፤

...
...
...

ለ/ እንድርያስ (ዳግማዊ) - ናብ ፅራዕ/ደስአ-ወምበርታ መጺኡ
መቐልድም ጓል ቀሺ ብርኪ አእተወ፤
ሔባይ ("ሔባይ-ፅራዕ")
አይፈራሕ
ዓሚጾ
ወረደምሕረት (አብ ደስአ ምሥማርን ዓሚርን ወለደ።
ወረደምሕረት ካብ ፅራዕ ናብ ዓጋመ መጺኡ፡ አብ ከባቢ
ዓዲግራት እትርከብ ፍሉይ ሰማ ጉልዓ አብ ዝተብሃለት
መንደር ሠፈረ። እታ ዓዲ ከዓ ክሳብ ሎሚ ብስሙ "ዓዲ-
ወረደምሕረት" ተብሂላ ትጽዋዕ ኣላ። እንካብኡ ናብ ምድረ
ሓረዘ ከይዱ ንቡልድም ጓል ሓሪዛይ አእቲዩ እንካብኣ)
ሠመ (+¹³ ሰንበታይ - ሸውዓተ እገላን ኮርባርያን ዝፈረየ፤
+ ሓነከ - ገሊኦም ደቁ አብ ላምዛ (አከለ ጉዛይ) አለዉ
ይበሃል¹⁴። ገሊኦም ደቁ ከዓ አብ ዓደቦኡ አብ ክልተ
አውላዕሎ/ደስኣን ወምበርታን ከምዝርከቡ ይንገር።
ሠመ ለተሓዋርያት ካብ እትበሃል ሽመዛናተይቲ ሰበይቱ፡
ጓል ጉዛይ ኃው አከሎም -

¹³ አብ ውሽጢ ቅንፍ ዝርከብ እዙ "+" ምልክት፡ ኃው ወይ አጎዋት ናይ'ቲ አብ መጀመሪያ
እቲ መሥመር ተጽሒፉ ዘሎ ሰብ ዘመልክት ኢዩ።

¹⁴ C.Rossini, Al Rágali, 78፡ 60። C. Rossini, Studi su Popolazioni
dell'Etiopia, 78፡ 877።

ሱባልሳ (+ ሱባይቶ - ንሓሳባ¹⁵ ("ሓሰበላ") ዝፈረየ፤
+ ብዋርሳ ከዓ ካብ አቕሓረት ሰበይቲ ምዉት ኃዉ
(ሰንበታይ) ንትእዛዝ "ወዲ እንኩለይቶ"፤ ቅናፍናን እምባ
ካታይን ሸውዓተ ገናሕትን ዝፈረየ ወለደ)
ጋይሶላ¹⁶
ሓይዲቢር
ቡክናይታ (+ አድጋዳ)
ጋፋዕታ
ዓንዳጅ ኩማኒት (+ ዓንዳጅ አስሚዕ)
አፍርሓ በዔራ
አብሳዲ (+ አምሩ - አብ አግዓ ጥርቀ ዘሎ ዝፈረየ)
አውዓላ ዛቕናይ (+ ዓሳዓሊ + በይሊያ + ኩማኒት + አብርሃም
+ ዓሊሃሃ + ዒንዳኣሕማድ)
አውዓላ ዛቕናይ ንመርዓተ-ወንጌል ጓል አቢብ እዳ-ዳሹም አእቲዩ እንካባአ
ሃብተሚካኤል (+ ኩማኒት)
ጋዳሩማ (+ ሃብተማርያም፤ ምቕባገርግስ፤ ዳየለ)
ተስፋት (+ ወልዶ + አምለኩ - ካብ ሓጉሳ፤
+ ዕዋልጉማ + ዘረሓንስ + ዲሳ - ካብ ብሩር፤
+ ዘሥላስ - ካብ ለተሥላስ ጓል ወልደሥላስ (ቡኩት))
ምቕባት (+ ምና/አና ኩማኒት "ጋማ-ባህ"¹⁷)

15 ብሳሆ:- "ሓሳባ"፤ "ቡክናይታ"፤ "አድጋዳ"፤ "ኩማኒት"፤ "ዳየለ"፤ ዝበሃል፡
ብትግርኛ:- "ሓሰበላ"፤ "ቡክነይቶ"፤ "አልገዳ"/"አድገዳ"፤ "ኩመኒት"፤ "ዛይለ"፤ ተብሂሉ ይጽዋዕ።

16 "....ጋይሶላ ምስ ተወልደ፡ እቶም አብ ዓዲ ዝጸንሑ "ዶብዓ" ዝበሃሉ ነቦኡ ነጎዋቱ ንኩሉ
ቀተሉ። ናኡ ከዓ ከምት ቢሉም ናብ ጸድፊ ደርበዩዋቶ።("ሙረ" አብ ዝበሃል ልዕሊ ወርዓትለ
ዝርከብ ጎባ) ናይ ሰስሓ ፀባ እናተቀለበ ዓበዩ። ምስ ዓበዩ "እንተርታይ" ንዝበሃል ዓርከቦኡ
ተውሓሰኒ ቢሉ፡ እንካብ ንጉሥ ኩናት ጊዙ መጺኡ ንቀተልቲ አቦኡ ወደአቶም...." ዝብል ዛንታ
አሉ።

Conti Rossini, Studi su Popolazioni Dell'Etiopia, 78 877-879 ተመልከት።

17 ንመጀመሪያ ጊዜ እንካብ ጉንደር ሹመት ስለዘምጸኡ "ጋማ ባህ" ከምዝተብሃሉ ይንገር።
ትርጉሙ፡ "መምጸአይ ጋማ" ወይ ከዓ "መምጸአይ ሹመት" ማለት ኢዩ። ምና ትንሣኤ'ውን ምሳኦም
ከይዶም ከምዝነበሩ ይዝንቶ። አብ ዓዲ ምስ መጹ ግን ብናይ ዓዲ ኢሮብን ሓዞን ናይ ሹመት
አጸዋውዓ "ምና" ይበሃሉ ነበሩ። ምስቲ ሹመት ካብ ጉንደር ዝተውሃበቶም ነጋሪት አብ ጉንዳጉንደ
አላ ይበሃል።

ዓዶአውዓላ (+ ስብሓት፤ ዘገርግስ፤ ዓሊማዓር፤ ዓሊጡዑም፤
ዑማርሩጋገ፤ አርዓዱ)
ተስፋሓንስ /ሓተ/ (+ ወልዱ፤ ዓዶአፍራሓ፤ ኡዱዳ፤
ዳፍሡሕ፤ ዓዶዑማር፤ ጉራ፤ ሓይላ፤ ሙሒር፤ ዓቢይ-
ዓዕዳ)
ወልደሓንስ+ዓዕዳ+ኩማኒት+ዓዕሩ (ካብ ርግበዳዊት¹⁸ እተወልዱ)
+ ገብረክርስቶስ+ወ/ሥላሴ+ወልዱ፤ +ፋና+ህብቱ (ካብ አቅልሹ-
ስርኩሶ፡ ካብ ዓሳ-ፍሥሓ-አይደለተይቲ፡ ካብ ሰብሎ-ዓገረለተይቲ እተወልዱ)።

"ኢሮብ" ዝብል ቃል ብርእሱ መሠረቱ አብ ምንታይ ከምዝኾነ
ዝተፈላለዩ ባህልታት አለዉ።
- ገሊኦም መሠረት'ዙ ቃል ምስቲ አብ ላዕሊ ዝተዘርዘረ ሓረግ ወለዶ
ብምትጎኃዝ፡ አቦ እንድርያስ ቀዳማዊ (መግዲር) ሮማዊ ስለብምንባሩ

18 ርግበዳዊት፡ መሠረታ ካብ ሰበያ - መርሓየሱስ ወዲ ማሕሌት ኢዩ። መርሓየሱስ
ንወልደዮሓንስ፡ ወ/ዮሐንስ ከዓ አንግሸን ዘሚንን ወሊዱ፤ አንግሸ ናብ ዓፅፋት ወዲ ቡጅ ዓሳጋርዋ
አቲያ ርግበዳዊትን ወልደሥላሴን ወሊዱ። ርግበዳዊት አብ ደገይቶ አቲያ መርዓዊአ (ዛቕናይ
ገ/ክርስቶስ) አብ ሣልስቲ ምስ ሞተ፡

ንዕልታ:- "ኃወይ ኃወይ (መሓዛይ መሓዛይ) ዘይትብል መርዓቱ፤
ወደይ ወደይ ዘይትብል ሓማቱ፤
እዙ ኃወይ ክልተ ሻዕ ሞይቱ፤
አቲያቶ ዘይበዓልቲ ለይቱ፤
ኃወይስ አተወንጋ አብ አገል እማቱ" ቢላ አልቀሰት።

ርግበዳዊት ከዓ ተንሢአ መልሲ:-

"ካብ ዝሕፀ ሸውዓተ ዓመተይ፤
ካብ ዝአቱ ሣልሰይቲ ለይተይ፤ እ
አነ ዳአ አቶኹ አብ አገል እማተይ፤
እዝጊ ምበር አነዶ ቐቲለልክን አሓተይ፤
በሉ አሕልፋለይ ኩኩቡለይ ከፍተይ" በለት፡ ይበሃል።

ዓዶአውዓላን ወዶም ተስፋሓንስን ብሹመት አብ አሉሉስ (እዳሞሳ) ጸኒሖም አብቱ ቀብሪ
ተሓወሱዎ፡ አቦኡ ንተስፋሓንስ "ክረግመካይ ክምርቕካ ትደሊ?" በሎ። "ክምርቕካ እደሊ" ምስ
በሎ፡ "እምበአር ክምርቕካን ንዛ ሰበይቲ እዚአ አእቱ" ተብሂሉ፡ አእተዋ ይበሃል። "ተስፋሓንስ"
ናይ ክርስትና ስሙ እንክኾን፡ አቦኡ ዓዶአውዓላ ዘውጸአሉ ስሙ "ሓተ" ነበረ። ካብ ተስፋሓንስ
ዝወለደቶም ወልደሓንስ፡ ዓዕዳ፡ኩማኒት፡ዓዕሩ፡ እንክኾኑ፡ ንበኹሪ ወዳ ወልደሓንስ ዝበለት ስም
አቦሕጉአ ንምዝካር ኢዩ ይበሃል።

"ኢሮብ" ዝብል ቃል "ኢዮርፕ" ወይ ከዓ "ኤውሮጳ" ካብ ዝብል ዝመጸ ናይ ሓረግ-ወለዶ ገላጺ ቃል ከምዝኾነ ይገልፁ¹⁹።

- ገሊኦም ከዓ ሡመ በቦኡ መሠረቱ ኤውሮጳዊ ምዃኑ ምእንቲ ከፍለጥ ዝሠፈረሉ ኣካባቢ "ዓዲ ኢሮብ" ቢሉ ሰመየ ይብሉ።
- ገሊኦም እውን "ኢሮብ" ዝብል ቃል መሠረቱ፡ ሡመን ኣጎዋቱን መጀመሪያ ካፍና ዝኣተዉሉ ጊዜ ኣብቱ ዓዲ ምስ ዝጸንሑዎም ሰባት መጀመሪያ እንክራኽቡ፡ "ኦሮባ" ካብ እተብሃልዎ፡ "ኢሮብ" ናብ ዝብል ቅጽል ድጋር ናይ ዓለቶም መፈለጥታ ስም ኮይኑ ዝተትጋዘ ከምዃኑ ገይሮም ይገልፁ። ብቋንቋ ሳሆ "ኦሮባ" ማለት፡ ከምቱ ሎሚ ብትግርኛ ጋሻ "ከመ'ዓላትኩም" እንክብል "ይእተዉ" ከምዝበሃል፡ ከማኡ ብቋንቋ ሳሆ ብኣኽብሮት ንጋሻካ እትምልሶ ቃል ኢዩ።

ብ፲፱፻፹፯ ዓ.ም. ኣብ ኣዲስ ኣበባ ዝነበሩ ተወለድቲ ኢሮብ፡ "ሳሆ" ናይ ኢሮብ መጻውዒ ስም ከምዘይኮነ ንምግላፅ፡ "የኢሮብ ሕዝብ ስያሜ ኣይለወጥም፡ 'ኢሮብ' የኢሮብ ሕዝብ ማንነት ማረጋገጫ ነው" ብዝብል ኣርእሶቲ "ለብሔራዊ የምርጫ ቦርድ ጽ/ቤት፡ ኣዲስ ኣበባ"፡ ኣብ ዝጸሓፍዎ ጽሑፍ ተመልኪቱ ከምዝርከብ²⁰፡ ፍልሰትን ሰደትን ሕዝብታት ዝነበረን ዘሎን ክቐጽል እውን ዝኾነ ነገር እንክኾን፡ ሰብ እንክፈልስ ከዓ ታሪኩን መንነቱን ኣርጊፉ ስለዘይኸይድ፡ እዙይ ኣብ ሕዝቢ ኢሮብ ዝተሓደሰ ክስተት ኣይኮነን። ሕዝቢ ኢሮብ ታሪክ መሠረት መንነቱን ታሪክ ፍልሰቱን እናዘከረን ካብ ትውልዲ ናብ ትውልዲ እና'መሓላለፈን ዝርከብ ምዃኑ፡ ሓረጋዊ ወለዶ ብምቕጻር ሎሚ ኤውሮጳውነቱ ከረጋግጽ ወይ ኤውሮጳዊ ስም ክርስተ ቢሉ ከምዝሓስብ ገይሮም ዝግምቱ እንተ'ሊዮም እዙ ኣተሓሳስባኦም ብጣዕሚ ጊጉይ ኢዩ። ሕዝቢ ኢሮብ ምስ ዙሎም ኢትዮጵያውያን ወገናቱ ኣብ ናይ ሓባር ህልውና ዝተሓሳስረ እንክኾን፡ ታሪካዊ ቅርሱ ከዓ ቅርሲ ናይ'ዛ ዝፈትዋ ሃገሩ ታሪካዊ ቅርስታት ኣካል ምዃኑ ኣጸቢቑ ዝፈልጥ ሕብረተ ሰብ ኢዩ።

¹⁹ Carlo Conti Rossini, Studi su Popolazioni dell'Etiopia, 78.866, 876 ተጽሒፎም ዝርከቡ ባህልታት ርኡ።
Corrado Zoli, Escursione nel Paese Degli Irob, Presso la R. Società Geografica Italiana, Roma, 1931, p.22 ርኡ። ከማኡ'ውን ኣብ ኣባ ጋስፓሪኒ፡ 7-ማ፡ የኢትዮጵያ ታሪክ ፡ ከረገሙ ባጭሩ የተወጣጣ፡ ኣርቲግራፊካ ማ.ቤት፡ ኣሥመራ 1945፡ 78 81 ርኡ።

²⁰ ጋዜጣ ኣዲስ ዘመን፡ ሚያዝያ ጳ፡ ፲፱፻፹፯ ዓ.ም.

ጉዕዞ ደቂ ወረደምሕረት፤

ኣብ ላዕሊ ከምዝተገልፀ፡ ደቂ ወረደምሕረት ጠቐላላ ሓሙሽተ ኢዮም፤ ክልተ፡ ምሥማርን ዓሚርን ኣብ ደስኣ ዝወለዱም እንክኾኑ፤ ሠለስተ፡ ሰንበታይን ሡመን ኣነከን ወረደምሕረት ካብ ደስኣ ክልተ ኣውላዕሎ ናብ ዓጋመ ምስ መጸ፡ ኣብ ዓጋመ ካብ ቡልድም ጓል ሓሪዛይ ዝተወልዱ ኢዮም።²¹

ሡመ ናብ'ዙ ሎሚ ዓዲ ኢሮብ ተብሂሉ ናብ ዝጽዋዕ ቦታ ዝመጸሉ ምክንያት ሎሚ ብርግጽ እዙይ'ዩ ነይሩ ኢልካ ክውሰን'ኳ እንተዘይተኸኣለ፡ ብዘይምኽንያት ነይሩ ክበሃል ኣጸጋሚ ኢዩ። ሡመን ኣጎዋቱን ካብ ዓጋመ ብቐልዓት ገይሮም ናብ ጉቦ፡ ቢሓት ከምዝኸዱ ይንገር። ዙሉ በረኻ ኢዩ ዝነበረ'ምበር ከም ሎሚ ዱር ተወዲኡ ዓድታት ከዓ በዚኑ ኣይነበረን። ጉቦ ኣብ ዝበሃል ዓዲ፤ ሻሚን ምካዳን ዝበሃሉ ዓሌት ይቐመጥሉ ብምንባሮም፡ ኣነከ ምንኣስ ኩሎም ስለዝነበረ ከፍቱ ኣውፊሩ ማይ ከስቲ ናብ ትሕቲ ቢሓት ኣብ ሩባ እንክወርድ የሽግርዎን ይወቕዕዎን ነበሩ። ሓደ መዓልቲ እንክወቕዕዎ እንከለዉ ናይ በዓል ሡመ ጓል-ቤት (ኣገልጋሊት) ርእያ፤ "ሡመ ዘያኡ ኣነከዶ ይውቃዕ?" ቢላ ነጎዋቱ ነገረት። ሡመ ዋልታን ጦርን ጊዙ ምስ ከፍቲ ባዕሉ ወረዱ ንኣነከ ከም ልማዶም ምስ ወቕዕዎ ንቱ ወቓዓይ ብጦር ወጊኡ ቀተሎ። ካብኡ ምስ ከፍቱ ናብ ምሣርሓ ተመልሰ። ዓሌት ምካዳ ተኣኪቦም ክቐትልዎም ኣብ ውዕሎ ምውሳኖም ብሓባሊ ምስ ፈለጡ፡ ሠለስቲኦም ኣጎዋት ብሚላ ካብቱ ዓዲ ከልግሱ ወሰኑ። ኣለዉ ምእንቲ ክበሃል ኣብ ኦም ኣርሓ ኣሲሮም፡ ኩዙናይ ደርሆ ምእንቲ ክንቀ፡ ኣድጊ ሁሁ ክብል፡ ሓደ ከልቢ'ውን ምእንቲ ክነብሕ፡ ሓንቲ እትጥሕን ኣገልጋሊት ኣብ ገዛ ገዲሮም፡ ዝጠሓንኪዮ ኣብ ኣድጊ ጽዒንኪ ሰዓብና ኢሎም፡ ምስ ንብረቶም ነቐሉ። ወዮም ሰብ ዝንቁ ኣርሓ፡ ሁሁ ዝብል ኣድጊ፡ ዝንቁ ደርሆ፡ ዝነብሕ ከልቢ፡ እትጥሕን ጓል-ቤት ምስ ሰምዑ ሰብ ኣሎ ቢሎም ጸንሑ። በዓል ሡመ ንታ ኣገልጋሊት፡ ደርሆ ነቆ ነርሓ ፈቲሕኪ ንሱ ከፍቲ ብዝሓለፉኦ መንገዲ እናሚነወ ከመርሓኪ ኢዮም ከልብን

²¹ ኮንቲ ሮሲኒ፡ "ኣል ራጋሊ" ኣብ ዝብል ጽሑፉ፡ ደቂ ወረደምሕረት 1)ሰንበታይ 2)ሡመ 3)ኣነከ 4)ኣበኔር? 5)ሙሴ?! ምስ በለ፡ ኣበኔር - ላምዛ? ሙሴ - ተሮዓ?! ኢሉ ምስ ናይ ሕቶ ምልክት ጽሑፉ ይርከብ። C.Rossini, Al Rágali, 78 60 ረኡ። እዙይ ተኸታቲሎም ከጽገዕዎ ንዝደልዩ መሐበርታ ንክኾኖም እምበር፡ ኣብ ካልእ ጽሑፍ ወይ ኣፈታሪክ መረጋገጺ ኣይረኽቡሉን።

ደርሆን ሐዘኪ ንዒ፡ ኢሎም ተላበውዋ። ንሳ'ውን ከማኡ ገበረት። ወዮም ዓዲ ምስ ወረሩ ሰብ አይረኽቡ ከፍቲ አይረኽቡ ነንዓዶም ፋሕ በሉ። እቱ አርሓ ክሓልፍ ከሎ ብምንጉዳኡ ዘርከባ "አርከባ" እተብሃለት አውሊዕ ክሳዕ ሎሚ አብ ሰካራ (ሳካራያ) እትበሃል ቦታ ጥቓ ካፍና አላ ይበሃል። "አዉር ኮርማህ አለለ አሳዕቶ" (ብሳሆ "ሸዶን ብምንጉዳኡ ዘርከባ አውሊዕ" ማለት ኢዩ)። በዓል ሡመ ካፍና ገና ብዱር ተሸፊኑ ስለዝነበረ ርሑቕ ዓዲ ይመሸላቶም ነበረ፤ ናብ ከባቢ ካፍና ምቕራቦም ምስአረጋገጹ ግን "ካፍና አብዙ አፍና" ቢሎም እናተሓገሱ ናብ ካፍና አተዉ። እቱ አርሓ አሲሮም ዝገደፉሉ ዓዲ ከዓ ብዙ ምክንያት'ዙይ "ምእሳር አርሓ" ("ምሳርሓ") ዝብል ስም ኒዙ ተረፈ²²።

ሠለስተ አኅዋት አብ ካፍና ብዙኅ ጊዜ ከምዝጸንሑ ይንገር። እንካብኡ ፍልልይ ኮነ።

ሓነከ ፡ እንካብ ካፍና ቀዳሞት ደቂ ወረደምሕረት ናብ እተወለዱሉ ፅራዕ ክልተ አውላዕሎ ተመሊሱ ገሊኦም ዘርኡ አባኡ ይርከቡ፤ ገሊኦም ዘርኡ'ውን አብ ላዕሊ ከምዝተጠቐሰ አብ ላምዛ አለዉ ይበሃል²³።

ሰንበታይ ፡ አብ ኤርትራ መስሓል ወደከለ ተዋሲቡ አብ ሃዘሞ ተረፈ። ሰንበታይ እንካብ አቕሓረት ዝወለዶም ፯ተ እገላ ዝበሃሉ ደቂ እዞም ዝስዕቡ ኢዮም፡-

1. ለይታይ - ዘርኡ አብ ዓደቀለይቶ ዘለዉ ዝፈረየ፤
2. ሮይ - ንሰብ ብዘት ዝፈረየ፤
3. ኖይ - ሰብ ደጉዛይ ዝፈረየ፤
4. ሮብ - ፫ተ ወሊዱ፡ ጉዕዳድ - ደቂ ዓጽማይ ዝወለደ፤
ሰሊባ - እገላ ማይ ኖፃ ዝወለደ፤

²² Carlo Conti Rossini, *Studi su Popolazioni dell'Etiopia*, Casa Editrice Italiana, Roma, 1914, ገጽ 22 ርአ.
Letture Amhariche, Bruno Ducati, Roma, 1938, ገጽ 38-40 ርአ፤
Bruno Ducati ካብ *La Leggenda Degli Irob*, Editore da Carlo Conti Rossini ዝቐድሖ እዩ።

²³ C. Rossini, *Al Rágali*, ገጽ 60። C. Rossini, *Studi su Popolazioni dell'Etiopia*, ገጽ 872 ርአ።

ኃየት - ሰብ ሮብራ ዝወለደ፤

5. እገላ ሓመስ - አብዛ ብስሙ እትጽዋዕ ዘላ ዓዲ ንዘለዉ ሕዝቢ ዝፈረየ፤

6. እገላ ደገብስ - አብዛ ብስሙ እትጽዋዕ ዘላ ዓዲ ዘለዉ ዝፈረየ፤

7. እገላ ሓዲን - አብዛ ብስሙ እትጽዋዕ ዘላ ዓዲ ዘለዉ ዝፈረየ። ናይዞም ሸውዓተ ከምዙይ እንክኸውን፡ ሻምናዮም ከዓ ካብ አገልጋሊቱ ዝወለዱ አድመቕም ዝበሃል - ንኮርባርያ²⁴ ዝፈረየ ኢዩ።

ሡመ ፡ ሠለስተ ወለደ፤ እንካብ ለተሓዋርያት ሱባይቶን ሱባልሳን፤ ከማኡ'ውን ሰንበታይ ኃዉ አብ ዓዲ አቕሓረት ሰበይቱ አብ መስሓል ወደከለ ተቐሊቱ ብዙኅ ከፍቲ ስለዝረኸበ ምስ ከፍቱ ናብ ቆላ ሃዘሞ ወሪዱ እንከሎ ገበል ነጂሱዎ መማቱ ምስ ሰምዔ፤ ሡመ ናብቱ ዓዲ ከይዱ ነቕሓረት ሰበይቱ ኃዉ ብዋርሳ²⁵ ከእትዋ ደለየ። ንሳ ግን ንሰንበታይ ዝቐተለ ገበል እንከይቐተልካ አይትወርሰንን በለቶ። ሡመ ንኃዉ ዝቐተለ ገበል አርእዩኒ ቢሉ ምስ አርአዩዎ፡ አብታ ንሱ ዝአትዋ ጉድጓድ አቲዩ ሰይፊ ጊዙ ተሓብኦ፤ ሓደ ማሕሲእ አብታ ርእሲ ጉድጓድ አሰረ። ዎገበል በረኻ ውዲሉ ናብ ሠፈሩ ክምለስ ከሎ እቱ ማሕሲእ ክንቁ ኸሎ ሰምዐ፤ ረጂቡዎ ክበልዖ እንከሎ ሡመ ንቱ ገበል ብሰይፊ ክሳዱ በተኹ። ከምዙይ አቢሉ ሕነ ኃዉ ምስ ፈደየ፡ ነቕሓረት አእተወ²⁶። እንካብኦ ከዓ ንትእዛዝ "ወዲ እንኩ-ለይቶ"²⁷ ወለደ።

²⁴ "ኮርባርያ" አብ ጥቓ ደቀምሓረ እትርከብ ዓዲ ኢያ።

²⁵ ልማድ "ዋርሳ" ("Levirate marriage law")፡ ሓደ ሰብአይ ተባዕታይ ውሉድ ከይገደፈ እንክሞት እንካብታ ሰበይቱ ኃው-ሰብአያ ወይ አብ-ሰብአያ አእቲዩ ክወልደላ ከምዝከኣል ዝሕብሩ ገለ ገለ ልማዳት ከምዝነበሩ አብ ብሉይ ኪዳን ንረክብ፤ (ዘፀአት 38፤ ዘዳግም 25:5-10፤ ዘሩት 4)። እዙይ ግን ሓልሓሊፍካ እቱ ልማድ ከምዝነበረ ምሕባር ኢዩ'ምበር ብሕጊ እግዚአብሔርን ብመጽሓፍ ቅዱስን ክልኩል ተግባር ምዃኑ ምስትውዓል የድሊ።

²⁶ C. Rossini, ገጽ 877። *Letture Amhariche con Trascrizione e Traduzione*, ገጽ 36-46 ርአ።

²⁷ አቕሓረት፡ (ብዋርሳ) ከእትዋ ዝደለየ ንቱ ንሰንበታይ ዝቐተለ ገበል ክቐትል ዝኸኣለ ኢዩ ምስ በለት፡ ሡመ ሓነ ሰብአያ ገበል ቐቲሉ እንኩ ለይቲ ምሳኦ ሓዲሩ ናብ ዓዲ ተመልሰ፤ ብአጋጣሚ ምስ ጠነሰት ትእዛዝ-አምላኽ ኮይኑ ኢላ "ትእዛዝ" በለቶ፤ ሡመ ከዓ ካብ ሻዓ ለይቲ ስለዘይተመለሳ "እንኩ-ለይቶ" በሎ፤ ስለዙይ "ትእዛዝ" ወይ "እንኩ-ለይቶ" ብዝብል ክልተ ስም ክጽዋዕ ከኣለ።

1/ሱባይቶ
ያትኪ
ጋላባ
አፍጋራ
ሽፋረ
አፍርሓ
ሳርባ ናባ ረዳኩም (ንአስገዱ ጓል ዳማና አእቲዩ ንሓሳባላ ወሊዱ)
ሓሳባላ (ንዋራ ጓል አሕመድ አእቲዩ ሰባዕታን ቡራሱባጋዲስን፡ንዲሻ ሓዞተይቲ
አእቲዩ ከዓ ንኮማግሪርን አሕማድን አውሊያይቶን ዛይለን ወለደ)
ቡራሱባጋዲስ
ሞቐሐ-ሽፋረ
ሢራዕ (ሠርዓት) መዐ ረዳኩም (+አፍጉዳ+ዓዊማ+ሽፋረ)
ዳላ ሱባጋዲስ (ጓል ጋዳሩማ ዲላ አእቲዩ)
ኢልኮ ሒና ሽፋረ (+ዛይለ+ሱባ)
ሓሳብ ሱባጋዲስ²⁸ (+ኢኮ ዓጾ ኩማኒት)
ዎና (ዋን) ሽፋረ (+ዛይለ+አዘዘይ)
ዒንዳ ስብሓት (+ሹም ሱባጋዲስ)
ሹም ኩማኒት (+ዛይለ)
ሹም ዓጋመ ወልዱ ናይ ዓጋመ ገዛኢ ዝነበሩ (+ናግስ+አዳደይ+አርሴማ)²⁹

²⁸ ከምዝዘንቶ፡ "ሓሳብ" ሱባጋዲስ ዝተብሃለ፡ ገበነኛ አብ ርእሲ ምንባሩ ብመውቓዕቲ ዓይኒ
አገልጋሊኡ አፍሲሱ፤ ለይቲ ሓሳብ ጎሊና አቲዩም ክንሳሕን ካብ በደሉ ክፍታሕን ናብ ካህናት
ጉንደጉንደ ከደ። ገበንካ ዓቢዪ ኢዩ'ም ክንፈትሖ አይንኸእልን ምስ በልዎ፡ ባዕለይ ክፈርድ ኢሉ፡-
- ባርያይ 40 መዓልቲ ጉሓት ጉሓት 50 ሓለንጊ ይግረፈኒ፤
- ጠስምን ሜስን ሥጋን ክሓርም፤ ጨው ዘይብሉ ምግቢ ክበልዕ፤
- ሲሶ ንብረተይ ንቤተክርስቲያን ክህብ፤ ቢሉ ንነፍሱ ባዕሉ ምስ ሓሰበላ "ሓሳብ-ሱባጋዲስ"
ተብሃለ። ትርጉሙ ከዓ "ሓሳብ" ወይ "መስተውዓሊ" ማለት ኢዩ።

²⁹ ፍሥሓ ጊዮርጊስ ዓቢየ እግዚእ ዘየሓ (ዓድዋ)፡ ታሪክ ኢትዮጵያ፡ ገጽ ፳፪። (አብ
Fesseha Giyorgis, *Storia d'Etiopia*, a cura di Yaqob Beyene, Istituto Universitario
Orientale, Dipartimento di Studi e Ricerche su Africa e Paesi Arabi, Napoli,
1987, p.61)። ከማኡ'ውን፡-
ዎና ወልደጊዮርጊስ እንካብ ክብረ ነገሥት ዘጽሓፍዎ፡ "ወእጽሐፎ ለዝንቱ ትውልድ ዎና ወልደ
ጊዮርጊስ፡ በዘበነ መንግሥቱ ለሐፀይ ዮሐንስ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ" ዝብል ናይ ኢድ ጽሑፍ
ቅዳሕ፡ ገጽ 13 ረኣ።

ደጊያት ሱባጋዲስ ናይ ትግራይን አክለጉዛይን መስፍን ዝነበሩ (+ዓዕዱ
+ገብሩጉራ +ደጊያት ካሕዛይ +ፊትወራሪ ገብረአምላኽ +ኃይሉ +ስብሓት
+መድኅን +ጻድቅ +ፋሲል +ሃብቱ +ታቦቱ³⁰ +ብሩር +ሓደሮ +ጸበለ
+መስሉ +ንግሥቲ +እሌኒ +አቕልሽ)
ሹም ዓጋመ አረጋዊ ናይ ዓጋመ ገዛኢ ዝነበሩ (+ደጊያት ሓጐስ +ደጊያት
ካሕዛይ +ደጊያት ወልደንኪኤል +ኃይሉ +ሹም ዓጋመ ስብሓት +ሱባ)
ራእሲ ስብሓት ናይ ዓጋመ ገዛኢ ዝነበሩ
ደጊያት ካሳን ሹም ዓጋመ ደስታን በብጊዜአም ናይ ዓጋመን ፪ አውላዕሎን
ገዛእቲ ዝነበሩ።

2/ሱባልሳ
ጋይሶላ
ሓይድቢር
ንቡክናይታን አድጋዳን ወለደ።
አድጋዳ (አልገዳ)
አፍርሓ ሩኩት (+ኤድዔርታ+ልዋይና)
አምሩ (+ናባአሕማድ+አዳ)
ዑማር (+ዓሳአሕማድ+ናፊዕ)
አሕማድ ገረይቶ
ዑማር
ናሲር ሚያኒ (+ናፊዕጉራ)
ዑማር ጋዳራ (+ዳሩይ)
ሓየሎም
አውዓላ (+ዓሚር+ስብሓትለአብ+ዑማርጎራሕ+አፍርሓ)
ኩርቢያ (+አስገዶም+ዙዋበዝጊ+ጥዑምዝጊ)
አውዓላ (+ተስፋት+ዎቕባገርግስ)
ወልደገርግስ+ዓንደገርግስ+ሓየሎም+ዳቱ+ዎና አፍርሓ
(ብላታ ፍሡሕ) (ሓንታ አድጓኖም)

ቡክናይታ (ቡኸነይቶ)
ጋፋዕታ
ዓንዳድ ኩማኒት (+ዓንዳድ አስሚዕ)
አፍርሓ በዔራ
አብሳዲ (+አምሩ)

³⁰ ታቦቱ ንሥላሴ ወሊዱ፡ ሥላሴ ከዓ እኖ ሓፀይ ዮሐንስ ኢዩ።

አውዓላ (+ዓማኤ+ቦይሊያ+አብርሃም+ኩማኒት+ዓሊሃሃ+ዒንዳአሕማድ)
ሃብተሚካኤል (+ ኩማኒት)
ጋዳሩማ (+ ያቕባገርግስ+ሃብተማርያም+ዳየለ)
ተስፋት (+ወልዶ+አምላኩ+ዕዋልጉማ+ዘረሐንስ+ዲላ+ዘሥላሰ)
ያቕባት (+ዎና/አና ኩማኒት)
ዓጅአውዓላ (+ዘገርግስ+ሰብሐት+ዑማርሩጋገ+ዓሊጡዑም+ዓሊማዓር+አርዓዱ)
ተስፋሐንስ(+ወልዱ +ዓዶአፍርሐ +ኡዱዳ +ዳፍሡሕ +ሙሑር +ዓጅዑማር
+ጉራ +ዓዕዳ +ማና +ሐይላ: አብ ላዓላ አቲያ ሀዚ አብ ዓዲግራት ካብ ዘለዉ
አሰላም ብዙኃት ደቃ ኢዮም)
ወልደሐንስ+ዓዕዳ+ዓዕሩ+ኩማኒት+ገብረክርስቶስ+ወልደሥላሴ +
ወልዱ+ፋና+ህብቱ።

3/ ትእዛዝ ቅናፍናን እምባ-ካታይ (ሃዘሞ) ዘለዉ አውዓላ: ቆራይ:
ኤልሳዕ: ዝበሃሉ ሠለስተ ዓሌትን ሸውዓተ ገናሕትን ፈረየ። ማለት:-
ትእዛዝ

- ቲዕ
- ክንዲ ቲዕ
- ክንዲ ሺሕ
- ካታይ - (ግኒ-ባሕራ /ጂን ባሕራ/ እትበሃል ንል ሹም ዓጋመ
አኽሐዶም (ገሊአም አውዓሎም ይብልዎ) አእቲዩ ቆራይን
አውዓላን ወለደ። አውዓላ ዝፈረዮም ቅናፍና: እዳባሽጉንዶ:
ዓሳምሪ: ዓዲ ሰንጉ: እዳ ፈጎራይ: ይበሃሉ)
- (ካታይ እንካብ ካልእ ሰበይቲ ከዓ ንኤልሳዕ ወለደ፤ ኤልሳዕ
ዝፈረዮም አብታ ብስም ካታይ እትጽዋዕ ዘላ ዓዲ እምባ-ካታይ
አለዉ)
- (ከማኡ'ውን: ካታይ - ንዓጋመ ተመሊሱ ካብ ጂን-ባሕራ
ዝፈረዮም:-1.ፀረአንበሳ፤ 2.ምሥማር አንበሳ፤ 3.ሓድጊ አንበሳ፤
4.ባሕሪ አንበሳ፤ 5.በርበረ አንበሳ፤ 6.ትንሡእ አንበሳ፤ 7.ግርማ
አንበሳ፤ አብ ገናሕትን አብ ከባቢኡን ዝርከቡ "ጌተ አንበሳ
ገናሕቲ" ዝበሃሉ ኢዮም)።

ሡመ አብ ዓዲ ኢሮብ መጀመሪያ አብ ካፍና ኢዩ ዝሠፈረ፤
እንካብ ካፍና ናብ ፅራዕ (ጥቓ ዓይጋ) አተወ። ንዛ ዓዲ "ፅራዕ" ቢሉ
ዝሰመያ ከዓ መዘከርታ ዓደቦኡ (ፅራዕ ናይ ደስኣ-ወምበርታ/አብ
ክልተ አውላዕሎ) ክትኾን ኢሉ ሡመ ከምዝኾነ ይንገር። ሡመ

"ሰረካሎ" አብ ዝበሃል ቦታ አብ አራዕ ሞይቱ: መቓብሩ'ውን ክሳዕ
ሎሚ አባኡ ከምዝርከብ ይፍለጥ።

ቅድሚ ሡመን ደቁን አብ ዓዲ ኢሮብ ብዙኃት ዓሌታት
ሓሊፎሙሉ ይበሃል። እዚአቶም ከዓ: ምንም'ኳ ርግጽነት ተራኦም
(ቀደም-ሰዓብ) ብትኽክል እንተዘይተፈልጠ እዞም ዝስዕቡ ኢዮም:-
1.ኖባ፤ 2.ሶባ፤ 3.በለው፤ 4.ከለው፤ 5.አስሓብ/ባ፤ 6.ዒዶ-
ኩሉስ፤ 7.ዓሲንዲደይቲቶ፤ 8.ሓመዶ(ሓመደ)፤
9.ዶቦዓ(ዶብዓ³¹)፤ 10.ጋድ፤ መበል 11 ከዓ ንኢሮብ አብቱ ዓዲ
ዝጸንሑዎም ካያይታ ኢዮም። ከምዝበሃል ኢሮብ አብቱ ዓዲ ካብ
ዝሠፈሩ መበል 12 ዓሌት እንክኾኑ: ካብ ካልኣት ዝነውሐ ጊዜ
ዝጸንሑሉ ኢዮም። "ጋድ" ዝበሃሉ ዓሌት ንቶም ጨርሕታት - ብሳሆ
"ካራንሓሲት" - ዝኃደጉ ኢዮም ይበሃል። ጋድ - ከምለሱ ተስፋ
ስለዝነበሮም ንብረቶም መሬት ኩዒቶም ቀቢሮም ከምዝኃደጉ
ይዝንቶ። ዶቦዓ ግን ተስፋ ቈሪጾም ዓዲ ብምሳዳንም: ከምቱ ቃሉ
ዘስምዖ ጠቕሊሎም ብምኻዶም: ብዘይካ አብ ነቦታትን ግድምታትን
ዘሎ ደላድል ካልእ ዝኃደግዎ ምልክት የለን። ሓደ ሓደ ዘንተውቲ ግን
ዶቦዓ'ውን ንብረቶም አብ መሬት ቀቢሮም ከምዝገደፉ ይዛረቡ
ኢዮም። ሰብ ፀጋ-ዕድመ ከምዘዘንትዉ: ዶቦዓ ተስፋ ናይ ምቑራጾም

31 "ዶብዓ" "ሓመደ" ዝብል መጽውዕን: ዶቦዓ (ዶብዓ) ብከመይ ከምዝመጹን ብከመይ
ከምዝጠፍኡን ብዝምልከት:-
ኪዳነ ወልድ ክፍሌ: መጽሐፈ ሰዋስው: ወግስ: ወመዝገበ ቃላት ሓዲስ: ኣርቲስቲክ ማተሚያ
ቤት: አዲስ አበባ ፲፱፻፵፰ ዓ.ም.: ገጽ ፲፪ ረአ።
ኪዳነ ወልድ ክፍሌ: "ትግሬው አቶ ፍሥሓዬ በታሪኩ እንዲህ ይላል" እናበለ ከም'ዙ ዝስዕብ ጽሑፉ
ንረክብ:-
"ሓመድ" ማለት ዐፈር: መሬት ማለት ነውና: ብዛታቸውን ያስታውቃል። በኋላ የመጡ እነዚህ
ኹለቱ: ሓመደና ደብዓ ትግርኛ ይናገሩ ነበር፤ በደብዓ ዘመን ከጦርነት ላይ ፯ ዓመት ምሉ ዝናም
ሳይዘንም ድርቅ ኹኖ ነበር ይባላል። በዚያ ዘመን ቶባስ የሚባል ጎያል ንጉሥ የዐረብን አገር
ጠቅልሎ ይገዛ ነበረና: ኢትዮጵያንም አጥቅቷታል፤ ከዚህ የተነሣ: ሰዎች ኹሉ ወርቃቸውን
እየቀበሩ በያህጉሩ ተሰደዱ፤ ኢትዮጵያም ሰው ሰላነሳት ውድማ ኹና ነበር ይላሉ። በደብዓ ዘመን
የኾነው መከራና መቅሠፍት: ዘመኑ አይታወቅም፤ እንዳልጠይቅም ለጥያቄው ምላሽ የሚሰጥ ታሪክ
አዋቂ ሰው ባገር ታጣ: ብሎ ይተርካል።"
እዙይ: "ዶቦዓ'ዳባን ባሊህ" ("ከም ዘበን ዶብዓ") ንዝብል: ኩነታት-ጭንቅን ሰደትን ንዝገልፅ
አዘራርባ መግለፃ ክኾን ይከኣል።

ምልክት፡ ዘበን ምስ ከፍአ ማይ ዘሎን ዘየሎን ንምጥላል ናብ እምባ ሳራጉምባ ደይቦም ኣብ ጉንዲ (አም) ፈትሊ ኣሲሮም እቱ ፈትሊ ምንቅስቃስ ምስ ኣበየ፡ ምልክት ንፋስ ድንጋሪ ዘየሎ ማይ'ውን ኣይህሉን ኢሎም ዓዲ ገዲፎም ጊዲዞም ይበሃል። እዙ ፈተነ'ዙይ ምዕቡል'ኳ እንተዘይኮነ ብመጠኑ ኣብቱ ሕብረተሰብ ገና ካብ ነዊሃ ጊዜ ኩነታት ኣየር ናይ ምጽናዕን ምትንባይን ሜላ (climatology) ከምዝነበረ ይሕብረልና። ደላድል-ዶቦዓ'ውን ("ዶቦዓ'ዳላዲል") ዓቢይ ትርጉም ከህልዎም ይከኣል፤ ማለት ናይ ሓመድ ዕቀባ ሜላ እንካብ ነዊሃ ጊዜ ጀሚሩ ኣብ እዞም ዓሌታት ይትግበር ከምዝነበረን እዙ ብናይ ሀዚ ወለዶ ካብ ቅድሚ ብዙሃ ዓመታት ኣቢሉ ዝዘውተር ኣብ ስንጭሮታትን ግድምታትን ደላድል ናይ ምሥራሕን ሓመድ ናይ ምዕቃብን ባህሊ እንካብኣቶም ዝተወረሰ ኢዩ ዝመስል። ጋድ ኣቕሑቶም ናይ ዝኃደጉሉ ቦታታት ሸነኽ መፍለጢ ከምዝኾና ዝእመነለን ምልክታት ወይ ጨርሕታት ኣለዎ³²፤ ብናይ ሎሚ ኣዘራርባ ከም "ኮምፓስ" ማለት እንክኾን፡ ተረኣኣይቲ ኣብ ዝኾኑ ጠረፍቲ ኣብ ርእሲ ኳና ትእምርታ ዓዕዳ እምኒ (ጭንጭልሒት) ተኼሎም ዝኃደግዎ ኢዩ ዝመስል፤ ኣብ ላዕሊ ከምዝተብሃለ ከዓ ብሳሆ "ካራንሓሳ" ይበሃል። ("ካራንሓሳ" መሠረቱ፡ "ካራ" ማለት "ምልክት" ወይ ናይ ሓደ ነገር መዘኻከሪ እንክኾን፡ "ሓሳ" ከዓ "ሰያብ" ወይ ከዓ "ዝፃዕደወ" ማለት ኢዩ። ስለዙይ "ካራንሓሳ" ማለት ብፃዕዳ እምኒ እተዛዘመ ጨርሒ - "ሰያብ/ዓዕዳ ጨርሒ" - ኢዩ ዘስምዕ)።

ምስ'ዙይ ኣተኃጊዝካ ክጥቀሱ ዝግብኦምን፡ ምስ'ዞም "ካራንሓሳት" (ጨርሕታት) ተጠቓሊሎም ብሰብ ሞያ ናይ ጥንታዊ ነገራትን ሥልጣኔን ክጽነዑ ዘለዎምን ነገራት ኣለዉ። ንሶም ከዓ ኣብ ዓዲ ኢሮብ ብፍላይ ወርዓትለ ኣብ ዝበሃል ጣቢያ ሓሓሊፍካ ዝርከቡ፤ ከማኡ'ውን ኣብ ዓይጋ (ኣብ "ዛላ" "በክስታን") ዘለዉ፡ ሠራሒኦምን እተሠርሕሉ ዘበንን ዘይተፈልጠ ናይ ጥበብ ሥራሓት/ቅርስታት፤ ኣለዉ። ኣቕሑ-መሬት፡ ብፍሉይ እተሠርሕ እምኒ፡ ከማኡ'ውን ኣብ መናድቕ-በዓትታት ዝርከቡ ናይ እንስሳ ኣሳእልን ፅሑፋትን ይርከቡሉ። እዞም ቅርስታት'ዚኦም ብርግጽ ቅድሚ ኢሮብ ይነብርሉ ናይ ዝነበሩ ሰባት ከምኳም ብኩሎም ናይ'ዙ ዓዲ ሕዝቢ ዝእመነሉ

³² እዞም "ካራንሓሳታት" ኣብ ብዙሃ ቦታታት ወረዳ ኢሮብ ይርከቡ። ንኣብነት፡- ኣብ ዓይጋ፡ ኣብ ዓሊተና፡ ኣብ ዓሣሳይታ፡ ኣብ ታሕተዋይ ዳያ፡ ኣብ ሰገገደ (ማቂዕታ'ዳጋ፡ ዓርመድዶ፡ ዳትሶማት፡ ፋገና፡ ኣፍጀድዳ፡ ሒጋጊድ፡ ታብራኮ፡ ታሕተዋይ ማቂዕታ)፡ ኣብ ሲላሕ (ኣሎጋደ፡ ዳዲብ)፡ ኣብ ሳብዓታ፡ ኣብ ኣራዕ፡ ...

ኢዩ። ብመንን ናይ መኣዝን ምኳም ግን ብርግጽ ኣይፍለጥን። ገሊኦም ናይ በለውን ከለውን ሥራሓት ኢዮም ዝብሉ ኣለዉ ኢዮም። ኣብ ወርዓትለ ብኣሳእልን ፅሑፍን ዝፍለጣ በዓትታት፡-

- 1/ ኣብ ታሕተዋይ ሓምባላ እትርከብ፡
- 2/ ራእሲ-ቦሎ (በዓቲ ራእሲ ተብሂላ እትጽዋዕ)፡
- 3/ ራያ-ቦሎ (በዓቲ ራያ እትበሃል ኣብ ኣሙዕ ዳጋ እትርከብ)፡
- 4/ ኣብ ዓዶ ዳጋ እትርከብ፡
- 5/ ኣብ ኣሞናቢ ዳጋ እትርከብ፡ ኢየን።

ካልኣት ብትኪ ስለዝጸለማ፡ ደቂ ዓዲ ሓዊ ኣብሪሆም ኣብ ጸልማት፡ እቱ ጸሊም መናድቕ-በዓቲ ከንጸባርቕ ከሎ "እዙይ ስእሊ ወይ ፅሑፍ ነይሩ" ኢሎም የርእዩ'ምበር ግልፂ ኣይኮነን። ኣብ ኣሞናቢ ዳጋ ዘላ ግን ሓዊ ከይግበረላ ትሕሎ ጸኒሓ፡ ብ1977 ዓ.ም. ተሰዲዶም ዝመጹ ሰባት ኣብ ኣፈታ ሓዊ ስለዝንደዱ እቱ ደም ይመስል ዝነበረ ቀለም ሕብሩ ጽልም ኢሉ ይርከብ። ኣብ ጥቓ እዛ በዓቲ ወስናስኑ ከም መጋዝ ዝተሠርሐ እምኒ ተረኺቡ ኣብ ኢድ ኣብቱ ከባቢኦ ዝነበሩ ሰብኣይ ይርከብ። ኣብዛ በዓቲ ግን ኣሳእል እንስሳ ጥራሕ እምበር ፅሑፍ ኣይርከባን።

ስለዙይ "ካራንሓሳ" ሠራሖም ዝገደፉ ጋድዶ? ዶቦዳዶ? ወይስ ካልኣት ኢዮም? ንቶም ካልእ ዓይነት ቅርስታት፡- ኣቕሑ-መሬትን ኣሳእል-በዓትታትን ዝሠርሑከ በለውዶ? ከለውዶ? ወይስ ካልኣት ኢዮም? መጽናዕቲ ክገብርሉ ንዝደልዩ ዓዳሚ ሕቶ ኢዩ።

ኣብ ክሊ ዓዲ ኢሮብ፡ ንካያይታ ካብ'ቱ ሕብረተሰብ ፈሊኻ ናይ ምርኣዮም ድሑር ባህላዊ ኣመለካኽታ ኣሎ ኢዩ። ካያይታ ግን ቅድሚ ኢሮብ ኣብ'ቱ ዓዲ ዝጸንሑን³³ እንካብ ጊዜ እና ፊላ-ዓሚዳን ጋዳሩማን ምስ ኢሮብ ዝተዋለዱን ሕብረተ ሰብ ኢዮም። (ማለት፡ ፍሥሓ ጓል እና ፊላ-ዓሚዳ ነና ዝበሃል ደብሪመላታይ ኣእቲዩዋ ንዋዓጋ፡ ዋዓጋ ንሓጎሳ፡ ሓጎሳ ከዓ ጋዳሩማ ኣእቲዩዋ፡ ተሰፋት፡ ወልዶ፡ ኣምለኩ፡ ተወሊዶም። ዘረሓንስን ዑዋልጉማን ዲላን ካብ ብሩር ጓል ራእሲ ዓገባ (ስቡሓ)፤ ዘሥላሰ ከዓ ካብ ለተሥላሰ ዝወለዶም ኢዮም።) ካያይታ ኣገዛዝኣኦም ብርቱዕ፡ ኃያላት፡

³³ ኣብነት፡ ብስም "ዳምባ'ኮማ" እትፍለጥ እምባ፡ ይነብሩላ ስለዝነበሩ ብስም እና ዳምባ ዝበሃሉ ካያይታይ ኢያ እትጽዋዕ፡ "ዳምባ'ራበና" እትበሃል እውን እና ዳምባ ዝሞቱላ ቦታ ስለዝኾነት ኢዩ ይበሃል።

ምልኮ-ዓትን ዓበይትን ዓሌት ከምዝነበሩ ይንገር። አብ ዓዲ ኢሮብ ናይ'ዙ ሓቂ ሓበሬታ ከኸውን ዝኸእል "ካያይታይ ከበርታይ" ዝብል ዝጸንሐ ምስላ እውን አሎ ኢዩ። ከምዝተረኸ፡ ምሳእምን አብ ከባቢኦምን ይነብሩ ንዝነበሩ ሰባት ዘይከአል ክአሉ እናበሉ ምስ አሸገርዎም፡ ብምክንያት'ዙ ከቢድ መግዛእቶም ብዘንጸርጸሩ ዓሌት ሚላዊ ናዕቢ ተልዓሎም። "አራሑ" ዝበሃል ሓደ ሰብ ምስ ተረፎም ካልኣት ዙሎም ተቐትሉ። ከም'ቲ አብ ካልእ ከባቢታት ሃገርና'ውን ን'ቶም ዝደኸሙ ወይ ዝወሓዱ ንምዕብላልን ንምጽቃጥን ቢሎም ዝገብርዎ፡ ድኅሪ ብዙኅ ዘመን አብ'ቲ ዓዲ ሰብ ጊዜ ዝነበሩ ሰባት፡ ርስቶም ከሕድጉዎምን መሬቶም ክብሕቱን ምስ ደለዩ፡ አራሑ ካያይታይ ምዃኑ እናፈለጡ፡ ዘርኢ አራሑ ንዝኾኑ ናይ ሎሚ ካያይታ "አራሑ ንሳ ካያይታ እምበር ካያይታ አይነበረን" ብዝብል ባህሊ አናአሱዎም። እዙ ዓይነት ናይ ምንሻው-ባህሊ ብምዝርጋሕ ከዓ አብ'ቲ ሕብረተ ሰብ መውሰዶአዊ ኮነ ካልእ ተመሳሳሊ ድሑር ባህላዊ ጸቕጥታት ከምዝፍጠሮም ተገብረ። እዙ ኩነት ዝተረደኡ፡ አይተ ሚካኤል ገብራይ (መይዳ-ጸበቦ) ዝበሃሉ አብ አዲስ አበባ ዝነበሩ ኢሮበታይ ማሰኛ ዝበልዎ ማሰ፡ ካያይታ መጀመሪያ ካብ ኢሮብ አቀዲሞም አብ'ቲ ዓዲ ዝጸንሑን፡ ድጋር ከዓ ኢሮብ ብዓልቶም ዝውለዱዎም ዓሌት ድኣ እምበር "ከናሽዉዎም" ዝግብኡ ዓሌት ከምዘይኮኑ ይገልፅ።

- "ታይዳባን አጊዳ ካያይታ፡
- ኢትዮጲስኮ ጊደ አክበይታ፡
- ተን ሊደ ታዲገም አይሮይታ፡
- ሳሂ ኮንቶም ሰዊ ዓርበይታ፡
- ማጋዑማከ ይሃበይታ፡
- አባ ራባም ባዳህ አስሓይታ።"

(ትርጉም)

- ካያይታ ሎሚ ዘበን እንታይ ይመስሉ፡
- ካብ ኢትዮጲስ ክፍሊቶም ዝምቀሉ፡
- ልደኦም ፀሓይ ዝፈልጦ እንዳአሉ፡
- ዓርበይታ-ሰዊ (ማጋዑማ) ክፍቲ ብሓምሳታት ዝተረያሉ፡
- ማጋዑማን ሃበይታይን እስክሉ፡
- ሞት-አቦስ ንወዱ ከም አስሓይታ እንዳአሉ። ("ማእገር"/ መከላኸሊ ይስእን)

ሁመ እንክመጽእ አብ ዓዲ ኢሮብን ከባቢኡን ሰብ ይነብር ከምዝነበረ ፍሉጥ ኢዩ። ቅድሚ ኢሮብ ካያይታ ይነብርሉ ከም ዝነበረ ኢዩ ዝንገር፤ ስለዙይ ብርግጽ ጸኒሖምሉ እንተኩይኖም ብዘይካ ቅርሕንቲ ከምዝተቐበልዎ ኢዩ ዝመስል። ምክንያቱ ሁመ መጀመሪያ እንክመጽእ ሽግር ከምዘጋጠሞ ዝሕብር ወይ ዝገልፅ ነገር የለን። ከም እኒ ሓዞ፡ ስርዐት፡ ወዘተ. ዝአመሰሉ ዓለታቶ እውን አብ ዓዲ ኢሮብ ውሽጢ እኳ እንተዘይነበሩ፡ አብ ከባቢ ሎሚ ዝርከቡዎ ዓድታቶም ነይሮም ኢዮም። ስለዙይ ሁመ ብምዕራብ ስርዐት ብምሥራቅ ከዓ ሓዞ፡ አብ ማእከል እዞም ክልተ አጎዋት ኢዩ ዝሠፈረ።

- ሁመን ቀረባ ደቁን ብፍላይ ምስ መን ርክብ ከምዝነበሮም ዝገልፅ ርግጸኛ አፈ ታሪክ ወይ ጽሑፍ የለን፤ እንተኾነ ግን፡
- ሁመ ዝሞተን ዝተቐብረን አብ አራዕ "ሰረካሎ" አብ ዝበሃል ቦታ፡ አብ ጥቓ ዓሊምባ እንክኾን ምናልባት ምስ ሓዞ ርክብ ነይሩዎ ክበሃል ይከአል።
- "ኢሮብን ሓዞን" ዝብል ብርቱዕ ናይ ርክቦምን ነባሪ ናይ ጽቡቕ ጉርብትናኦም መግለፅን ስለዘሎ፤ ምስ ሓዞ እንካብ ሻዑ አትጊዙ ርኽኽብ ዝነበረ ይመስል።
- ብዝበለጸ ግን ሕዝቢ ሓረዘ እዳ እኖኡ ስለዝኾኑ ምስ ሕዝቢ ሓረዘ ዝጠበቐ ርክብ ከምዝነበሮ ይግመት።

ብተወሳኺ እዞም ሓደስቲ መጻእቲ/ሠፈርቲ (dwellers) ውሑዳት ስለዝነበሩ ንሰንሳቶም ከምዘይተአታተዉ ርግጽ ኢዩ። ምስ'ቲ ናይ አካባቢ ሰብ ከምዝተዋሰቡ ከዓ ፍሉጥ ኢዩ። ምክንያቱ መዋሰብቲ ሰባት እንተዘይነበርዎም ከምዙ ሎሚ ዘሎዉ ኮይኖም አይምፈረዩን ነይሮም።

ደቂ ሁመ አብ ሓደ ቦታ ሠፈሩ ክበሃል አይከአልን። ፋሕ ብትን ኢሎም ተረፋ'ውን ክበሃል አይከአልን። ከመይ፡ አብ ላዕሊ ከም ዝተገልጸ እንካብ ሱባልሳ ዝተወልደ ጋይሶሳ ንሓይዲቢር ወሊዱ፤ ሓይዲቢር ንቡክናይታን አድጋዳን ወለደ። ሱባይቶ ከዓ ንዘርኢ ሓሰበላ ውረድ ተዋረድ ናብ ወልዱ ሱባጋድስ ክሳዕ ሹም ዓጋመ ደስታ ወዲ ራእስ ስብሓት ወለደ። እዚኦም ከስ፡ አድጋዲ ዓረ፡ ቡክናይቲ ዓረ፡ ሓሳባሳ፡ ብትግርኛ እዳ-አልገዳ እዳ-ቡኸነይቶ እዳ-ሓሰበላ፡ ሎሚ "ሠለስተ ኢሮብ" ተብሂሎም ይጽወዑ። እዙ መጻውዒ ስምዙይ፡ ሎሚ ዝሓዞ ትርጉሙ፡ እንካብ ናይ ቀደም ትርጉሙ፡ መሠረቱን ሓሳቡን አዚዩ እናረሓቐን እናጸበበንዩ መጺኡ ዘሎ። ስለዙይ ናይ መን መጻውዒ ስም ከምዝነበረን ከምዝኾነን አስተኻኺልካ

ምርዳኡ፡ ጥቕሙን ቁምነገሩን ቃላዊ ምጽራይ ዘይኮነስ ዓሌትካን ትውልድኻን ናይ ምርግጋጽን ምፍላጥን ጉዳይ ኢዩ።

2. "ሠለስተ ኢሮብ" ዝብል መጻውዒ።

"ሠለስተ ኢሮብ" ዝብል መጻውዒ ስም፡ ቀደም ናይ ዘርኢ ሠለስቲአም ደቂ ወረደምሕረት፡ ማለት ሀ/ ሰንበታይ፤ ለ/ሡመ፤ ሐ/ሓከ ኢዩ ዝነበረ። ብዙ መሠረት'ዙይ እውን ጣልያን ንኤርትራ ቅድሚ ምሓዙ፡ ዘርኢ ናይ ሠለስቲአም አኅዋት ጭልቁጡም (ዛላምበሳ) አብ እትበሃል ንኡሎም እትማእኸል ቦታ ኃቢሮም "ናይ ሠለስተ ኢሮብ" ዝተብሃለ ናይ ዓሌት አኸባ ("ውዕሎ") የካይዱ ከምዝነበሩ ይፍለጥ ኢዩ። ብሓደ ተራኺቦም ብዛዕባ ናይ ዓለቶም መጠረፊ፡ ብዛዕባ መመሓዳደሪአም "ናይ ሠለስተ ኢሮብ" ሕግን ሥርዓትን ይዛተዩን ይውሰኑን ነበሩ። ብ፲፰፻፹፪ ዓ.ም. ኤርትራ አብ ቊጽጽር ጣልያን አተወት³⁴፤ "ዘርኢ ኢሮብ እንካብኡ ከይዶም ምስ ኢትዮጵያውያን ወገናቶም ይመኽሩ አለዉ" ዝብል ሓበሬታ ምስ ሃቡዋቶ፡ ንደቂ ሰንበታይ ምስቶም አብ ትግራይ ዝነበሩ አኅዋቶም አብ ውዕሎ ከይራኸቡ ኸልከሎም። ብዙ ምኽንያት'ዙይ ርክቦምን ውዕሎአምን ክቋረጽ ከአለ። ምእንተ'ዙይ "ሠለስተ ኢሮብ" ዝብል መጻውዒ ስም ጸቢቡ ሎሚ ተናገርቲ ቋንቋ ሳሆ ናብ ዝነብርሉ ከባቢ ተደሪቱ፡ ንሠለስተ አኅዋት ዘርኢ-ሡመ፡ ማለት አድጋዳ-ቡክናይታ-ሓሳባ (ማለት፡- አልገዳ፡ ቡኽነይቶ፡ ሓሰበላ) ዘስምዕ ኮይኑ ተረፈ። ብከምዙይ ተደሪቱን ጸቢቡን ዝተረፈ ከዓ መሠረት ትውልዶም ዝተፈላለዩ ኮይኑ አይኮነን፤ መሠረት ትውልዶም ሓደ እንከሎ፡ ብምክንያት ቦታዊ አቀማምጣአም በብስሞም "እዳ"፡ "እዳ"፡ እናተብሃለ ምስ ናይ ውሉን ከባቢ ወለዶአም መሥመር ብምትሕሓዝ ኢዩ። ራብዓይ ሓዎም ትእዛዝ ግን ትግርኛ ዝዛረብ ስለዝነበረ "ሠለስተ ኢሮብ" አብ ዝብል ቊጽሪ ከይአተወ ተረፈ። አብ ላዕሊ ከምዝተሓበረ፡ ትእዛዝ ንሸውዓተ ገናሕትን ቅናፍናን - እምባ-ካታይ (ሃዘሞ) ዘለዉ ሠለስተ ዓሌት አውዓላ፡ ቆራይ፡ ኤልሳዕ፡ ዝበሃሉን ፈረዩ።

34 ታሪክ ኢትዮጵያ፡ ምስ ሕጽር ዝበለ ዛንታ ዓለም፡ ገጽ ፻፬ ርአ።

ለ/ ቋንቋ ኢሮብ

"ኢሮብ" መግለፂ መንነትን መጻውዕን ስም ናይ ዘርኢ ወረደምሕረት እንክኸውን፤ ናይ ሎሚ ቋንቋአም ከዓ ከም አብ ከባቢአም ዝርከቡ ገዓሶ፡ ሓዞ፡ ደብረመላ፡ "ሳሆኛ" ኢዩ። ሳሆኛ-ኢሮብ ካብ ካልእ ቋንቋ-ሳሆ ፍልይ ዝበለ ኢዩ። ዝኾነ ይኹን ቋንቋ ዝዛረብ ሰብ ኡሉ መንነቱ ብቱ ቋንቋ ከምዘይውሰን፡ ሎሚ ቋንቋ ሕዝቢ ኢሮብ ሳሆ ይኹን እምበር "ሳሆ" ከም መጻውዒ ስም ናይ'ዙ ሕዝቢ ጌርካ ምውሳድ ትኽክል አይኮነን። ምስ መበቁሉን ታሪክ ጉዕዞኡን አተሓሓዝካ እንክረአ (አክሱም-ደስአ/ወምበርታ-ዓጋመ)፡ መሠረታዊ ቋንቋ ዓሌት ኢሮብ "ትግርኛ" ኢዩ ዝነበረ። ሎሚ'ውን እንተ'ኾነ፡ ሕዝቢ ኢሮብ ከም ካልአይ ቋንቋኡ ዝጥቀሙሉ ትግርኛ ኢዩ።

ናይ ሡመ መጀመሪያ ቋንቋ ትግርኛ ከምዝነበረ መሓበርታ ክኾኑና ዝኽእሉ ምኽንያታት፡

- ስም ሰበይቲ ሡመ፡ "(ወ)ለተሓዋርያት" ግእዛዊ ስም ድአ ይኹን እምበር ዝውቱር ናይ ትግርኛ ስም ኢዩ።
- ደጋር'ውን ሡመ ዘእተዋ ሰበይቲ ስማ "አቕሓረት" ናይ ትግርኛ ስም ኢዩ። (ንሳ ከዓ መጀመሪያ ናይ ሰንበታይ ሕጋዊት ሰበይቲ ነበረት፤ ሡመ ከእትዋ ዝኸአለ ኃዉ ሰንበታይ ምስ ሞተ ብዋርሳ ኢዩ። እንካብኡ ከዓ ትእዛዝ ወዲ እንኩ-ለይቶ ወለደ። ዓዳ መስሓል ወደከለ ነበረ)።
- ሓከ ብካልአት ጓሶት ምስ ተወቕዐ አገልጋሊት ሡመ "ሡመ ዘያኡ ሓከዶ ይውቃዕ?" ከምዝበለት ይዝንቶ። እዙይ ንበይኑ ብቑዕ መረዳእታ ክኸውን'ኳ እንተዘይተኸአለ፡ ከማኡ'ውን ሎሚ ገሊአም "ሓናከ" ዝብሉ'ኳ እንተሃለዉ፡ ምስ ናይ ወረደምሕረት መሠረትን አመጸጽአን እንተገናዚብና እዙ ስም ናይ ትግርኛ ኮይኑ "ሓከ" ክኸውን ከምዘለዎ ኢዩ ዝርዳእ።
- ሡመ አብ ጥቓ ዓይጋ እንክሠፍር ንቱ ዓዲ "ፅራዕ" ዝብል ስም ዝሃቦ ንዝኸሪ ዓደ'ቦኡ "ፅራዕ" ናይ ደስአ ወምበርታ ከምዝኾነ ይንገር።
- "ካፍና አብ አፍና" ዝብል ሡመን አኅዋቱን ከባቢ ካፍና ምስ በጽሑ ዝተዛረብዎ ቃላት።

ሡመ ቋንቋኡ ቀየረ ድአ'ምበር አይረስዔን፤ ማለት ካብ'ቶም አብ'ቱ ከባቢ ዝጸንሑ ሰባት ሳሆኛ ተላመደ/ተጠቐመ። ሡመ ቋንቋኡ ክልውጥ ዝኸአለሉ ምክንያት አብ'ቱ ዓዲ ምስ በጽሑ፤ ከምዝበሃል "ካያይታ" ዝበሃሉ ዓሌት ስለዝጸንሕዎ ዝጥቀሙሉ ቋንቋ ከዓ ሳሆኛ

ስለዝነበረ ንዝጸንሖ ቋንቋን ባህልን ክለምድ ተገደደ። ሓዲሽ ቋንቋ ክለምድ ዝኸአለ ኸኅ ብዝመስል ናብ መሬት ካያይታ ስለዝቐረበ ኣብቱ ዓዲ ዝጸንሖም ተዛረብቲ ሳሆኛ ስለዝነበሩ ኩነታት ጉርብትናኡ ኣገዲዱዎ ኢዩ። ሡመ ኣብ ዝመጸሉ እዋን ኣብቱ ዓዲ ዝጸንሖ፡ ን"ዛዕሪ-ብላዕ" ናብቱ ዓዲ ይመላለሱ ዝነበሩ ሓዞን ደብሪ መላን እውን ከም ካያይታ ተናገርቲ ሳሆ ከምዝነበሩ ዝፍለጥ ኢዩ።

ሎሚ ናይ ትግርኛ ቃላት ኣብ ቋንቋ ኢሮብ ይዝውተሩ ኢዮም፤ ምክንያቱ ከዓ፡-

- ከባቢ ኢሮብ ተዛረብቲ ትግርኛ ስለዝኾነ፤
 - ምናልባት እናጠፍኤ ከይዱ ድኣ እምበር ካብ ቀዳሞት ነበርቲ ("ሓመጶን" "ጶቦግን"³⁵) ትግርኛ ዝዛረቡ ነይሮም ክኾኑ ይከኣል።
 - ሡመን ደቂ ሡመን ባዕልቶም ኮነ ብመውሰዶታቶም ናብ ተዛረብቲ ትግርኛ ስለዝተቐረቡ ይኸውን።
- ስለ'ዙይ ክልቲኤን ቋንቋታት ብምድብላቸን ሓደ ሓደ ናይ ትግርኛ ቃላት ከም ሳሆ ተለሚዱ ይኸውን።

ቋንቋ ኢሮብ ካብ ካልእ ቋንቋ ሳሆ ዝተፈለየ ክኸውን ዝኸአለሉ ምክንያት፤

- ከም ካልእ ቋንቋ ገለ እናወሰኸ ገለ እናቐነሰ፤ ናይ ፊደላት ምልሕላሕ ወይ ምጥባቕ ጠባይ ከማኡ'ውን ፍልይ ዝበለ ወዳድቓ ድምፂ (intonation) ኣምጺኡ ክኾን ይከኣል።
- እቶም ደቂ ወረደምሕረት ናብ እተፈላለየ ቦታ ምስ ከዱን ምስ ኣጠኹን ናይ በበይኑ ቦታ ፍልልይ ስለዝፍጠር ቁሩብ ክለዋወጥ ይከኣል። እዙይ ንምርዳእ ኣብ ጊዜ ዕድመና'ኳ ክንደይ ናይ ቋንቋን ቃላትን ለውጢ፤ ከማኡ'ውን ስብርባር ተፈጢሩን ይፍጠርን ከምዘሎ ምስትውዓል ይከኣል።
- ምናልባት ኢሮብ ብብብዓይነቱ ባህላዊ ጉንጽታት ካብ ካልእ ሕዝቢ ተፈልዮም ጸኒሖም ድኅሪ ጊዜ ምስ ተቐረቡ እንካብ እተፈላለዩ ቋንቋታት ተጸሚቑ ዝወጸ ክኸውን እውን ይከኣል። ነገር ግን ኣብ ምዕባለ (evolution) ዝኾነ ይኹን ቋንቋ ብሕውስዋስ ምብራዝ ከምዘይተርፍ እውን ክፍለጥ ኣለዎ።

ሓዲሽ ቋንቋ ደቂ ሡመ ንነዊኅ ጊዜ ምስ ከባቢ እንክይተኣታተወ ወይ ብናይ ኣካባቢ ሰባት እንክይተፈልጠን እንክይተበጽሖን ኣብ እተወሰነ ቦታ ተደሪቱ ምስ እተወሰነ ባህሊ ብምጽናሑን ምስ ወሰናስን ርኽክብ ብዘይምግባሩን ናይ ሎሚ ኢሮብ ቋንቋ እውን ሳሆ ኮይኑ ቀጸለ።

³⁵ ኢዳነ ወልድ ክፍሌ፡ መጽሐፈ ሰዋስው፡ ወግስ፡ ወመዝገበ ቃላት ሓዲስ፡ ገጽ ፲፪ ረኣ።

ሐ/ ባህልን ማግባራት ነብራን

1. ባህሊ ኢሮብ

ባህሊ - ናይ ሓደ ሃገር ሕዝቢ ወይ ሕብረተሰብ፡ ናይ ሃገሩን ጠባቦን፡ ናይ ሥርዓቱን አካባቢሩን፡ ናይ ሥራሑን አምልኮቱን፡ ናይ ሰነ-ቁጠባኡን ፖለቲካኡን መግለጺ ወይ ነፃነቱን ኢዩ። ባህሊ ናይ ሰብ ብርታዔ ኮነ ድኻምነት፡ ሕያውነት ኮነ ክፍላት፡ ትግሃት ኮነ ስንፍና፡ ሓቂ ኮነ ሓሶት፡ ቁምነገሩ ኮነ ከንቱነቱ፡ ቅንዕናኡ ኮነ ተንኮሎ ዝምዘነሉ ሚዛን ኢዩ። ሕዝቢ ኢሮብ ከሰ በዓል-ቤት ናይ'ቱ መምዘኒኡን መፍለጢኡን ዝኾነ ባህሊ ኢዩ።

ይኹን ድሓ እምበር፡ ማንም ሕብረተሰብ ንበይኑ ተዓጺዩ ዘይተርፍ፡ ምስ ከባቢኡን ወጻኢኡን ዝራኽብን፡ ከማኡ'ውን ሓደሓደ ባህልታት ዝለዋወጥን ብምዃኑ፡ ሎሚ ባህሊ ኢሮብ ምሉእ ብምሉእ ብሕታዊ ኢዩ ክበሃል ኣይከኣልን። ምሉእ ብምሉእ ቅዳሕ ወይ ከዓ ዝተወርሰ ኢዩ ክበሃል'ውን ኣይከኣልን። ስለ'ዙይ ይብሃል ይውሓድ፡ እንኳብ ኣብ ከባቢኡ ዝርከቡ ሕብረተ ሰባት ማለት እንኳብ ናይ ቀደም መሠረቱ ዝኾኑ ተጋሩ ከማኡ'ውን እንኳብ ሓዞ ዝወሰዱም ባህላዊ ልማዳት እውን ኣለውዎ ኢዮም።

ሕብረተሰብ ኢሮብ ብምልኡ ብቐደሙ ናይ ክርስትና ሃይማኖት ተኸታሊ ከይኑ ዝጸንሐ እንክኾን፡ ብፍላይ ኣብ ማእኸላይ ክፍለ ናይ'ዙ "ዓጺ ኢሮብ" ተብሂሉ ዝፍለጥ ከባቢ ዝነብር ሕዝቢ ብናይ ካቶሊካዊት ቤተክርስቲያን ልኡኻን ወንጌል (ላዛሪስት) ዝተምሃሮ ናይ ካቶሊክ ሃይማኖት ዝኸተል ኢዩ። ብደቡባውን ሰሜናውን ምዕራባውን ክፍልታት ዝርከብ ሕዝቢ ግን ዝዓበየ ኢድ ናይ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ሃይማኖት ተኸታሊ እንክኾነውን ናይ ካቶሊክ እምነት ተኸተልቲ እውን ይርከብዎ። ከም ኣብ እኒ ዓሊተናን ሓሳሊስን³⁶ ቅድም ብእምነት

³⁶ ኣብ ዓሊተና "እንዳ ማርያም" ቤተክርስቲያን ነበረ። ኣብ ሓሳሊስ ከዓ ክሳብ ሎሚ "ኪዳነ-ምሕረት" እናተብሃለ ዝዝከር ኣውዓላን ዓሣዓሊን ዝመረሐዎ ቤተ ክርስቲያን ከምዝነበሮ ዘመልክት ፍርስራሕ መንገድ ይርከብ። (ገሊጻም፡ ናይ ሠሙ ቤተክርስቲያን - "ሠሙዋሶዓረ" - ዝብሉ'ውን ኣይሰሉኑን)። ኣብዙ ቦታ ሎሚ ብሰንኪ ወራር መንግሥቲ ሻዕቢያ እንክይተፈጸመ ጠጠው ቤሉ ዝርከብ ካቶሊክ ቤተክርስቲያን ተሠራሖ ኣሉ።

ኦርቶዶክስ ሃይማኖት ዝጸንሐን ሀዚ ብሥርዓት ካቶሊካዊ ሃይማኖት ይካየዳ ዘለዋን፤ ከማኡ'ውን ከምእኒ ኣብ ሒጾን፡ ኣብ ጉንጂጉንጂን ብኦርቶዶክስ ሃይማኖት ጸኒሐን ሎሚ'ውን ብኣኡ ዝቐጽላ ዘለዋ ናይ ጥንቲ ኣብያተ ክርስቲያናት፡ ሕብረተሰብ ኢሮብ እንኳብ ቀደም ኣትጊዙ ናይ ክርስትና እምነት ተኸታሊ ከምዝነበረ ታሪካዊ መረዳእታታት ኢየን። ከማኡ'ውን ኣብ ዓይጋ፡ "በክስታን" ወይ ከዓ "ማሓሪ አድ የለየ ጳጋ"³⁷ ኣብ ዝበሃል ቦታ ቅድሚ ሠሙ ነይሩ ዝበሃል ኩስሙ "፬ቱ እንሰሳ" ዝኾነ ሎሚ'ውን ከይተረፈ ብ፷ተ ሓምለ ብደቂ ዓጺ ንክብሪ እዙ ታቦት ካብ ሥራሕ ኣዕሪፎም ዝወግለሉ ናይ ኦርቶዶክስ ቤተክርስቲያን ነበረ። "በክስታን" ዝብል ናይቱ ቦታ ስም፡ ምናልባት "በተክሊያን" "ቤት-ኪስታን" "በትኪስታን" ወዘተ. እናበለ "ቤተክርስቲያን" ካብ ዝብል ኣብ ምድብላቕ ቋንቋን ንውሓት ጊዜን፡ "በክስታን" ናብ ዝብል ዝተለወጠ ክኾን ይከኣል። ብዝኾነ ቅድሚ ሠሙ እውን እንተኾነ ኣብዙ ዓጺ ሃይማኖት ክርስትና ከምዝነበረ ዘረጋግጽ ኢዩ። ኣብ ጥቓኡ "ዛሳ" ኣብ ዝበሃል ቦታ ዝርከብ ናይ ቀደም ናይ መቓብር ቦታ፡ ሠረትን ፍርስራሕን ኩምራ-ኣእማንን ናይ ቀደም ገዛውቲ፡ ከማኡ'ውን ኣብ ውሽጢ መሬት ተቐቢሮም ዝተረኽቡ ቅርስታት፡ ኣብ ውሽጡ ናይ ብሩር ቀለቤት ሒላባትን ጢናታትን ዝጋዙ ኣቕሑ መሬት፡ እቶም ቅድሚ ኢሮብ ዝነበሩ ዓሌት ኣብ ከባቢ እዙ ቤተክርስቲያን ሠፊሮም ከምዝነበሩ ዘመልክቱ ኢዮም። ኣረገውቲ እዙ ዓጺ ከዓ ንቱ ቤተክርስቲያን እንተዘየርከብና'ኳ፡ ማይ እንክሰኣን ኣብዙ ቦታ ኣብ ዓመት ሓደ ጊዜ መሥዋዕቲ ፃዕዳ ጤል ወይ ፃዕዳ ላሕሚ እንክሕረደሉ ኣርኪብና እናበሉ ይትርኹ። ድጋር ኣብ ዓይጋ ናይ ካቶሊክ ቤተክርስቲያን ምስ ተሠርሐ፡ ኣብቱ ቦታ (ዑና) ይሕሎ ዝነበረ ታቦት ናብ ናይ ካቶሊክ ቤተክርስቲያን ክሓልፈሎም ጠይቓም

ናይ ሒሮ(ጂ) "ቅዱስ ጊዮርጊስ"፡ ናይ ጉንጂጉንጂ ከዓ "ኣስተርእዮ ማርያም" ቤተ ክርስቲያናት ኢዮም።

³⁷ "ማሓሪ አድ የለየ ጳጋ" ማለት ትርጉሙ "ሠራዊት እተሠወረሉ ክሳድ" እንክኾን፡ ኣብቱ ዓጺ ከምዝገዝንቶ፡ ኣብዙ ክሳድ መምጽኢ እም ዘይተፈልጡ ብዙጋት ወተሃደር ብማዕዶ ተርእዮም፡ ደቂ ዓጺ "ርዳእዮ" ኢሎም ንቱ ቦታ ምስ ኣኸበቡ ሰኣኑዎም። ብጥብቂ ምስ ፈተሹ ግን ውሽጣ ውሽጢ ዝወሰድ ጉድጓድ ከምዝረኸቡን፡ መብራህቲ ገይሮም እተወሰነ ርሕቀት ምስ ሰዓቡዎም እቱ መብራህቲ ጠፊኡዎም ንድገሪት ከምዝተመልሱን ይዝንቶ። እዙ ጉድጓድ ኣብ ማእኸል ፈራሱ'ምበር ምስ መጠራ ወይ ኣክሱም ዘራክብ መንገዲ ኢዩ ዝነበረ ኢሎም ይሓሰቡ። ክሳብ ጊዜና ብሕይወት ዝነበሩ'ውን በዓልትና ኣቲናዮ መብራህቲ ምስ ጠፍአና ፈሪሕና ተመሊስና ዝብሉ ኣለዉ።

ብፍቻድ እቶም ሕዝቢ ታቦት ናይ "ኣርባዕቱ እንስሳ" ኣብ ውሽጢ ቤተክርስቲያን ቅዱስ ሚካኤል ብወገን ሰሜን ከም ሣልሳይ ታቦት ተነቢሩ ይርከብ።

ናብዙ ከባቢ ኣመጸጽኣ ካቶሊካዊ እምነት ብዝምልከት፡ ኣባ ያዕቆብ ዩስጢኖስ³⁸ (ድጋር "ቅዱስ" ኣቡነ ያዕቆብ) እንካብ ዓድዋ ናብ ዓጋመ - ጉልዓ መጺኦም ዘርኣክህነት ምስ ጀመሩ ናይ ሃይማኖት ስደት ተልዓሎም፤ ኣባ ተኸለጊዮርጊስ ዝተብሃሉ ወዲ ዓባበና (ኢሮብ) ናይ ጉንደጉንደ መነኩስ ዝጸንሑ ድጋር ግን ካቶሊካዊ እምነት ብምኽታል ኣብ ጉልዓ ምሳኦም ዝነበሩ ምስ ኣቦኦም ኩይኖም መሪሖምዎም፡ ንመጀመሪያ ጊዜ ናብ ዓሊተና ዝኣተዉ ብ 29 ሰነ 1837 ዓ.ም. ኢዩ። ሰሳ ሽማግሌታት ዓድን ሽድሽተ ሚእቲ ዝኾኑ ኣጉባዝን ብመሪሕነት ሓንታ ዓዕሩ ተስፋሓንስ ኣብ ዓሊተና ተኣኪቦም ብምጽናሕ ብዓቢይ ክብሪ ተቐበሉዎም። ቅዱስ ኣቡነ ያዕቆብ ምስ ደቀባት ሕዝቢ ኢሮብ ውዕሊ ተኸሎም፡ ባዕሎምን ተኸተልቶምን መሠረት ስብከቶም ዓሊተናን ጉልዓን ብምግባር ናብ ካልእ ቦታታት ሰሜን ኢትዮጵያን ኤርትራን ስብከቶም ኣስፋሕፍሑ። እቲ ውዕሊ፡- ብወገን ሕዝቢ-ኢሮብ፡ 1/ ንኣኦምን ንካህናቶምን ዓዲ ከምዘየልቅቂዎም፤ 2/ ንዝተቐበልዎ ሃይማኖቶም ከምዘይጠልሙ፤ 3/ኣቡነ ያዕቆብን ካህናቶምን ዝሓሸ ሰፊሕን ልሙዕን ዓዲ ረኺብና ኢሎም ዓዲ ለቂቆም ኃዲጎምዎም ከይኸዱ፤ ዝብል እንክኾን፤ ብወገን ኣቡነ ያዕቆብ ከዓ ፡ "1/ ካህን ዘይብሉ ታቦት-ማርያም (ናይ ተዋህዶ) ብምጽናሕ፤ 2/ ብዝኒ ብዘለዎ ሕዝቢ ተቐባልነት ብምርካብ፤ 3/ እተገብኤ ናይ ካህናት ሥራሕ ክግበረሉ ዝከኣል ዓዲ

³⁸ ቅዱስ ኣቡነ ያዕቆብ ዩስጢኖስ
08 Oct. 1800 (29 መስከረም 1793 ዓ.ም.) ኣብ ሳንፊሊ (ዓዲ ጣልያን) ተወለዱ።
13 Oct. 1818 (4 ጥቅምቲ 1811 ዓ.ም.) ኣብ ናፖሊ ናብ ማሕበር ልኡኻን (ላዛርስቲ) ኣተዉ።
18 June 1824 (12 ሰነ 1816 ዓ.ም.) ክህነት ተቐበሉ።
10 Mar. 1839 (2 መጋ.1831 ዓ.ም.) ብር.ሊ.ጳ.ጎርጎርዮስ መበል ፲፮ "ሓዋርያዊ ሊቀ ካህናት ዘኢትዮጵያ ወዘኣድያሚሃ" ተሾሙ።
29 Oct. 1839 (19 ጥቅምቲ 1832 ዓ.ም.) ዓድዋ ኣተዉ።
10 Dec. 1844 (2 ታሕሣሥ 1837 ዓ.ም.) ኣብ ጉልዓ ቦታ ዓደጉ።
06 July 1845 (29 ሰነ 1837 ዓ.ም.) ብኣባ ተኸለጊዮርጊስን ኣቦኦምን ተመሪሖም ዓሊተና ኣተዉ።
07 Jan. 1847 (30 ታሕሣሥ 1841 ዓ.ም.) ኣብ ምጽዋዕ ብኣቡነ ማስያስ ጽጽስና ተቐብኡ።
31 July 1860 (25 ሓምለ 1852 ዓ.ም.) ኣብ ዓሊገደ (ዓሊጋደ) ዓረፉ።
26 Oct. 1975 (15 ጥቅምቲ 1968 ዓ.ም.) ብቤተክርስቲያን "ቅዱስ" ተብሃሉ።

ብምዃን፤ 4/ ብምክንያት ሃይማኖት ካብ ዝመጽእ ተጽዕኖ-መሳፍንቲ ገላሳ ዓዲ ብምዃን፤ ካብ ዙሉ ዝበጸሕኩም ቦታታት ኢትዮጵያ ብእዚኣን ኣርባዕተ ምኽንያታት ከም'ዙ ዓዲ ዝሰማመዐኒ ኣይረኽብኩን፤ ምእንት'ዙይ ከዓ 'ሃቲ ይእቲ ምዕራፍየ ለዓለም፡ ዝየ ኣጎድር እስመ ጎረይክዋ' /መዝ.131:14/ (እዚኣ ንወትሩ መዕረፊተይ ክትከውን መሪጺያ ኢየ)" ኢሎም ብሕጉስ ልቢ ምስ'ቲ ሕዝቢ ውዕልን ኪዳንን ኣተዉ³⁹። ብዙ መሠረት ከዓ እንካብ 1837/8 ዓ.ም. ጀሚሩ ዓሊተና ቦታ ዘርኣክህነትን ዋና ገዛ ናይ ማኅበረ ልኡኻን ላዛርስትን ገይሮም እንካባኡ እናተዋፈሩ ሓዋርያዊ ሥራሖም ኣካየዱ። ሻዑ ዝተተኸለ ዘርኣክህነት ቤት ትምህርቲ፡ ኣባኡ ብ24 ታሕሣሥ 1843 ዓ.ም. ንመጀመሪያ ጊዜ ብኣቡነ ያዕቆብ ክህነት እንካብ ዝተቐበሉ (ሰማዕት ብፁዕ) ኣባ ገብረሚካኤል ኣኪሎ ቐጺሎ ኣቡነ ኣሥራተማርያም የምሩ ኣቡነ ኃይለማርያም ካሕሣይ ኣባ ገብረሚካኤል መኩንን ዝርከቡዎም ብዙኃት ካህናት ከማኡ'ውን ብዙኃት ካቶሊካውያን ምእመናን ከፍሪ ኪኢሉ ኢዩ። እዙ ልደታ ዘርኣክህነት ቤት ትምህርትን ገዳምን ዓሊተና ከስ ኣብ ውሽጢ ኢትዮጵያ ቀዳማይ "ዘመናዊ ትምህርቲ" (academic subjects) ዝተጀመረሉ ካቶሊካዊ ቤት ትምህርቲ ስለዝነበረ ካብ ሸዋን ጉንደርን ማእኸል ትግራይን ኤርትራን እናመጹ ይመሃርሉ ነይሮም ኢዮም⁴⁰። ብ1928 ጣልያን ንኢትዮጵያ ወሪሩ ኣብ ጥቅምቲ 1930 ዓ.ም. ንላዛርስት ፈረንሳውያን ካህናት ካብ ኢትዮጵያ ምስ ኣውጸኦም ግን ናብ ጉልዓ - ዙዳሓናይ ተዛወረ። ልደታ ት/ቤት ካብ 1928-1953 ተዓጺዩ ጸኒሑ ብሓልዮትን ትግሃትን ናይ ብፁዕ ኣቡነ ኃይለማርያም ካሕሣይን ኣባ ወልደማርያም ካሕሣይን ተሓዲሱ ብ1953 ዓ.ም. ከምብሓዲሽ ስሩዕ ናይ ትምህርቲ መደቡ ጀሚሩ፡ ብምቕጻል ሎሚ ካብ 7ይ ክሳብ 10ይ ክፍሊ ንኣማእት መንእሰያት ናይ ትምህርቲ ግልጋሎት እናሃበ ይርከብ። እዙ ታሪካውን ብዙሉ መገዲ ንናይ ከባቢ ሕብረተሰብ ዓቢይ ጥቕሚ ዘበርክትን ቤት ትምህርቲ ከይዳኸምን ን'ቲ ኣገዳሲ ኣገልግሎቱ

³⁹ እዙ ታሪኽ'ዙይ ኣብ ሕዝቢ ኢሮብ ክሳብ ሎሚ ብኽብሪ ዝዘከርን ዝፍለጥን ኢዩ። ከማኡ'ውን
Kevin O'Mahoney, W.F., The Ebullient Phoenix : A History of The Vicariate of Abyssinia, Book I, Ethiopian Study Centre, Asmara, 1982, pp.48-49. ርእ።
⁴⁰ እኒ ሊቀ-ጳጳሳት ኣቡነ ኣሥራተማርያም የምሩ፡ ኣባ ገብረሚካኤል መኩንን፡ ብላታ ሞገሴ፡ ወዘተ. ከም ኣብነት ክጥቀሱ ይከኣል።

ምእንቲ ክቐጽልን ከዓ ቤተክርስቲያን ኮነ ተገዳስን ፈታው'ዙ ሕዝብን ዝኾነ ኩሉ ድጋፉ ከበርክት ይሕበር።

ሎሚ ተዛረብቲ ሳሆ ዝኾኑ ኢሮብ፡ ኣብ ሃይማኖታዊ ይኹን ኣብ ማኅበራዊ መነባብሮኦም ዘለዎም ባህሊ፡ ንኣብነት - ሥርዓታት ሕፀ፡ መርዓ፡ ወሊድ፡ ገለብ፡ ክርስትና ምልዓል፡ ቀብሪ፡ ሓዘን፡ ተዝካር፡ ብብዓይነቶም ባህላዊ ጸወታታት፡ ኣክዳድና፡ ወዘተ.፡ ምስ ናይ ዓጋመ ዶግዓታይ ትግራዊ ባህሊ ብብዙሓ ሥነ ሥርዓትን ኣገባብራን ዝመሳሰል እኳ እንተኾነ፡ ትሕት ኢሎም ኣብ ዝርከቡ ገጸት ተገሊፁ ከምዝርከቡ፡ ናይ ባዕሎም ዝኾነ መዓዛን ኣገላልፃን ዘልበስዎ መፍለጢኦም ዝኾነ ባህሎም ኣለዎም ኢዩ።

መውሰዕ ብዝምልከት - ሕዝቢ ኢሮብ ኣለባ ሽመትን ሃብትን ክብል ናባ ተሳጊሩ ናይ ምውሳብ ባህሊ ኣይነበሮን፤ የማነ-ፀጋም ምስ ዝርከቡ ከባቢኡ ኢዩ ይዋሰብ ዝነበረ። ከባቢ ማለት ከዓ ኣብ ሓደ መንደር ተወሲኑ ዝተርፍ ዘይኮነስ ኣውራጃ ዓጋመ ክሳዕ ኣውላዕሎ፡ ሰብዓ ዳሞ፡ እገላ፡ ሽመዛና ዘጠቓልል ኢዩ። ምኽንያቱ ከዓ ኣብ ጊዜ ጸገም ኮነ ኣብ ጊዜ ራህዋ ንባዕሉ ኮነ ንውሉዱ ንምትሕግጋዝን ንምርድዳእን ምእንቲ ክጥዕዎ ኢዩ። ኣጋጣሚ ኮይኑ ኣብ መንጎ ሰብኣይን ሰበይትን ምፍልላይ እንተመጸ ብወገን ዓሌት ተሰማሚዖም ከም መጠን ኣኅዋት ብሰላምን ብስምምዕን ኢዮም ዝፈላለዩ እምበር ጭቕጭቕን ሞኅትን ሁከትን ኣይፈጥሩን። መሰል ሰበይቲ ኮነ ሰብኣይ ከይተግሃሰ ሥጋኻ ደምኻ ተበሃሂሎም ብትኽክል ንብረቶም ተማቂሎም ይፈላለዩ። ናይ'ዙ ፍትሓውነት ዓቢይ ኣብነት ዝኸውን፡ ጋዳሩማ ለተሥላሰ ንእትበሃል ሰበይቲ (እኖ ዘሥላሰ) እንክፈትሓ ንብረት ኩሉ መቐሉ ድኅሪ ምሃቡ ሚዶኡ ናብ ክልተ መቐሉ ክፋል ሚዶኡ እንከይተረፈ ከምዝሃባ ይዝንቶ። ምእንትዚ ከዓ ኢዩ፡ እኖኣ (ሓማቱ) ኣብ ጊዜ ምፍልላዮም ርትዓዊ ብዝኾነ ኣፈታትሓኡ ተሓጉሳ ዝተዛረበቶ ክሳዕ ሎሚ ምስላ ኮይኑ፡ **"ጋዳሩማ፡ እንካብ ኣተኣታትዋኻስ ኣፈታትሓኻ ጠዓመና"** እናተብሃለ ይዝንቶ ዘሎ።

ሥርዓት ሕፀን መርዓን፡-

ኣብ ኢሮብ ናይ ሕፀን መርዓን ሥርዓት ከም ናይ ኩሉ ሕዝቢ ዓጋመ እንክኾን ብማእኸላይ (መማጽኢ) ኢዩ ዝፍጸም። መብዛሕቲኡ መውሰዕ ዝግበር ከዓ ብፍቓድ ወለዲ ብምዃኑ እዳ ወዲ ዓፅሚ ሥጋ ኣጽኒዖም ብማእኸላይ ምስ ወለዲ እታ ጓል ይሰማምዑ። ብኣኡ ኣቢሎም ንጓል ክዳን ይግበር፡ ኣብ ዝበዝሓ ክፍቲ'ውን ይወሃብ። ንዕለት መርዓ፡ ከከም ዓቕምኻ፡ ብዝበለጸ ከዓ ሚስ ኣውዲቕኻ፡ ድግስ

ምስንዳው ባህላዊ ልማድ ኢዩ። ብቱ ዕለት'ቱይ፡ መርዓዊ ናብ እዳ መርዓት ቅድሚ ምኽዱ ወራድ መርዓ ኣብ እዳ ወዲ ተኣኸቢዖም ምሳሕ ምስ በልዑ፡ መርዓዊ ዓዕዳ ክዳን ተኸዲኑ ዓዕዳ ሻሽ ጋማ ይኣሥር። ካብ ቤተ ሰቡ ብዕድመ ዝዓበየ ንቱ መርዓዊ ኣብ ጋዕሱ ልኻይ ለኽዩ ይምርቑ። ቀደም ሓዲሽ ዝምርዖ መንእሰይ የግዕስ ዝነበረ፡ ካብ መሓዙቱን ካብ ናይ ንእሰነቱን ነፃነቱን ዓለም ይፍለ ኣሎ ማለት ስለዝኾነ፡ ክፍለ ከዓ ስለዘይደሊ፡ ብዙይን ብቱይን ኣገሪሆም ጊዞም ምስ ኣግረርዎን ኣጽኒዖም ምስ ኃዙዎን ኢዩ። ንቶም ዘግዕስዎ እንተይኣዕገርገረ ስቕ ኢሉ ይገዓሰሎም ከምዘይነበረ ናይ ቀደም ባህሊ ኢሮብ ዝፈልጡ ኣረጋውያን ይናገሩ። ብዙ ሎሚ ጊዜ ግን ከም ልማድ ጥራሕ ኢዮምበር እቱ ናይ ቀደም ባህሊ ትርጉሙ እናጠፍአ ስለዝኸደ፡ እቱ መርዓዊ ከዓ ጣዕሚ ንእሰነቱ ከም ምስንባት ገይሩ ስለዘይሓሰበ፡ ስቕ ኢሉ ኣብ ቅድሚ'ቱ ዝለኽዮ ሰብ ደኒኑ ተመሪቑ ጠሰሚ ተለኽዮ ኢዩ ዘግዕስ። እዙ ሥርዓት ኣብ'ዙ ሕብረተሰብ "ጋዓሲሶት" ተብሂሉ ይጽዋዕ። እቱ ጋዕሱ ዝቐብኦ ቤተሰብ ናይ ክፍቲ ህያብ (ሰጦታ) ምስ ኣበርክተሉ፡ ኣብቱ ዳስ እተረኽቡ ቤተሰብ ኮነ ፈተውቱን ዕዳማቱን ከከም ዓቕምም ብዕራይ፡ ላሕሚ፡ ንህቢ፡ ጤል፡ ወዘተ. ህያብ የበርክቱሉ። እዙይ ሎሚ ብመልክዕ ገንዘብ እውን ይፍፀም ኢዩ። እቱ መርዓዊ ከዓ በዕርኽቱ ተመሪሑ ኣብ ማእኸል'ቱ ዕዳም እናዞረ ምረቓ ይቐበል።

ኣብ ላዕሊ ከምዝተገልፀ፡ ኣብ መዓልቲ መርዓ፡ መርዓውን መርዓትን ኣብ ዳስ ብኽብሪ ኮፍ ዝበልሉ፡ ማእኸላይ ብክልቲኦም ወገናት ቅድሚ መርዓ ዝቐረበ ወይ ዝኃለፈ ንብረት ኮነ ገንዘብ ኣተኣማሚኑ ኃላፍነቱ የውርድ። እዳ ጓል ከምብሓዲሽ ዘመድ ዳኛ ወይ ቤተሰብ ዳኛ ("ሰደኛ") ክህብዎም ንእዳ ወዲ ይሓቱ፤ እዳ ወዲ ኸዓ ንዳ ጓል ዝሰማመዖም፡ ሓደ ሰብ ንዳቦኣ ሓደ ሰብ ከዓ ንዳኖኣ ክልተ ሰባት ይህብዎም። እዙ ቤተሰብ ዳኛ (ሰደኛ) ብውዕልን ፍጽምን ኃላፍነት ምስ ተቐበለ ብወገን ወዲ ይኹን ብወገን ጓል ንዝፍጠር ዘይምስምማዕ ወይ ባእሲ፡ ብዘይኣድልዎ ባዕሉ ይሰምዖምን ይፈርዶምን። እዙ ፍጽሚ ክፍጽም እንከሎ ብርላ ሚስ ወይ ዋንጫ ሰዋ ጊዙ ኢዩ ዝፍጽም። ናይ ኣፈጻጽማ ስነ ሥርዓት ከዓ ከከም ዓዱ ቁሩብ ዝተፈላለየ ኢዩ ዝነበረ። ንኣብነት ብወገን ኢሮብ "ቡክናይቲ ዓሪህ/ኣዶሓ ኢሮቢህ ሠርዓታህ" ("ከም ሥርዓት እዳ ቡክነይቶ/ከም ሥርዓት ሠለስተ ኢሮብ/ ትወሓስዶ?") ፡ ብወገን ስርዐቶን መኻዳን "ከም ሥርዓት ኣብዕሊስ-ሓረሻይ ትወሓስዶ?" ዝብል፡ ካልእ'ውን ነናይ ከባቢኡ ባህሊ ዝነበሮ እንክኾን፡ ሱባጋድስ መስፍንና ትግራይ-ትግርኻ

እንካብ ዝነበሩ ንደጋር ግን "ከም ሥርዓት ወልዱን ሱባጋድስን ትወሓስዶ?" ብዝብል ውዕሊ ክሳብ ሎሚ ይፍጸም ኣሎ። ውዕልታት ምስ ተፈፀመ፡ ቀጺሉ ብወገን እዳ ንል ንመርዓውን መርዓትን ዝወሃብ ገዝሚ "ብርኪ" "ፀመር"፡ ተብሂሉ ይግለፅ፤ ብኢድቱ እዳ ወዲ ዘቕረብዎ ሰብ ከዓ ይወሃብ። እዙይ ብመልክዕ ንብረት-ገዛን እንስሳ ዘቤትን ጥረ-ገንዘብን ክኾን ይኽእል። መርዓት ከዓ ንክልተ/ሠለስተ ሰሙን ዝኣክል ኣብ እዳ መርዓዊ እናተሓፀነት ቀኒያ ብመርዓውኣን በዕርኽትን ተዓጂባ ናብ እዳ'ቦኣ ትምለስ።

ምንም'ኳ ብምክንያት ምትሕውዋስ ባህልታትን ምንቅስቃስ ሕዝብን (mobility) ኩነታት ጊዜን ብዙኅ ለውጢ ይረኣ እንተሃለወ (ንኣብነት ታሕቲ ኣብ ገጽ 58 ረኣ)፡ ዓዲ ኢሮብ ዝበጽሖ ወይ ዝተቐመጠ ሰብ ብቐሊል ከስተውዕሎም ዝኽእል ከም ባህላዊ መፈለጥታታት ኢሮብ ክጥቀሱ ዝከኣሉ ባህልታት ኣሎዉ ኢዮም። ንኣብነት፡-

ኢሮብ፡- ባህላዊ ምግባም - ገዓት(-ጠስሚ)፤ ሥጋ (...ግዕዝም፡ "ቃጣይን"፡ "ኡሉዕ-ቡይሳ"⁴¹)፤ ፀባ፤ መዓር፤ ቡርኩታ፤ (ቀደም ጣይታ ኣይነበረን)፤ ሎሚ ግን ምንም'ኳ ዋሕዲ ዝናብ ዘለዎ ኣካባቢ እንተኮነ ኣብ ካልእ ኣካባቢ ትግራይ ዝርከብ መብዝሃቶኡ ዓይነታት ምግባር፡ ጥሕሎ ቂጫ ቆሎ ገዓት እንጀራ ወዘተ. ካብ'ቶም ቀንዲ ዝፍለጡ ባህላዊ ምግባታት ኢዮም።

ባህላዊ ኣበሳሰላ ምግባር፤ ሥጋ ኣብ ሶሳ (ናይ ኦሪት)። ኣበዓዕላ ኩሎም በዓላት ክርስትና ከም'ቱ ናይ ካልእ ዶግዓታይ ኩይኑ እንካብ ካልኣት ብተወሳኺ ፍልይ ብዝበለ ባህላዊ ሥርዓት ዝኽበሩ ሕዝባውያን በዓላቶም መስቀል፤ ቅዱስ ሚካኤል ህዳር፤ ቅዱስ ሚካኤል ሠነ ኢዮም፤ ሥጋ ብሶሳ - ትኪ ከም ዕጣን ናብ ሰማይ እናዓረገ። መስቀል ንቐርኒ ከፍቲ ምልኻይ፤ ከማኡ'ውን ንዝሓተ-ደም፤ (ተረፈ ኦሪት ዘውረሶ ባህሊ ኢዩ)። እንስሳ እንክሕረድ ብስመ ሥላሴ ተሰሚዩ ናብ ምብራቕ ገጹ ገይርካ ኢዩ። በዓል መስቀል

⁴¹ "ግዕዝም"፡ ኣድቂቕካ ዝተመትረ ሥጋ ምስ ውሑድ ጽፋይን ምቱርን ስብሒ ኣወሃሂድካን ቅመም ገይርካን (ከም'ቱ ናይ ፈረንጂ ግዕዝም "sausage" ዝሥርሖ ዓይነት) ዝሰናዶ እንክኾን፤ "ቃጣይን" ዝበሃል ብቀጢን ብዝተዘልዘለ ሥጋ ኣብ ነዊሕ ዓቢይን ቀጢንን መዓንጣ ተመሊኡ ዝሥራሕ ኢዩ። "ኡሉዕ-ቡይሳ" ከዓ ብደም ናይ'ቱ ሓዲሽ ሕፋድ ጠል ወይ በጊዕ ዝሥራሕ ከም መኽፈት ቃሕታ መግቢ (ዊንታ) ዝብላዕ ኢዩ።

ባህላዊ መስተኣም - ብበዓላት ሜስ፡ ብርዚ፤ (ስዋ ቀደም ኣይነበረን)። ተራ መዓልቲ ፀባ፤ ብፍላይ'ውን "ሲሲዮ" ዝበሃል ፀባን መዓርን ሓዊስካ ዝሰናዶ፡ ከማኡ'ውን "ጎራሕጎራሕ" ዝበሃል ኣብ ሓቓን-ፀባ ካብ ላሕሚ ሓዲሽ ፀባ ብቅኑዕ ይሕለበሉ እሞ ፍሉይ ዓይነትን ፍሉይ ጣዕምን ዘለዎ ኮይኑ ዝሰናዶ። (እዙይ ንቁልዑ ፍሉይ ኃይልን ጥንካሬን ዝህብ ኢዩ።)

ባህላዊ ሆራኣም - "ኣህዩ ጉ'ማይቶ"...ጉ'ማ ሓይሳም ናጂገ"⁴²... ወዘተ. እንክኾን፡ ሆራ ኮነ ባህላዊ ደርፎም ብጉርብትና ብዝወረሱዎ ብቋንቋ ሳሆ እንተኮነ'ኳ፡ ጥንታዊ ወገኑ ናይ ዝኾነ ናይ ትግርኛ ሆራን ደርፍን እውን ዝውቱር ኢዩ። ከማኡ'ውን "ቱታ..ቱታ..ቱታ" እናበልካ፡ ናህረኛን ሠራሕ-መስተንክርን ምዃንካ ዝገልፅ፡ ናይ ተባዕነትን ጀግንነትን ቃላት ተጠቂምካ ዝግበር ግጥምታት-ፈኽራ "ኤተሮ" ይበሃል⁴³።

ባህላዊ ጸወታኣም - ከም ናይ ኩሉ ሕዝቢ ዓጋመ እንክኾን፡ ብፍላይ ኣብ ዓዲ ኢሮብ ዝዘውተር "ላቲቲያ" ዝበሃል ጸወታ ኣሎ፤ መንእሰያት ጥንክርናኦም ዘረጋግጹሉ ዓይነት ጸወታ ኢዩ፤ ከማኡ'ውን ዝላ፡ ገበጣ፡ ቅልስ፡ "ፋታና'ዳ" ("እምኒ-ኃይሊ"/"እምኒ-ፈተና") ዝበሃል ከቢድ እምኒ ብሓንቲ ኢድካ ምልዓል፡ ኣብ ቅልጽምካ ኣብትርቲ ምስባር ዝመስሉ ናይ ጥንክርና መፈተንን ናይ ውርርድን ዝኾኑ ጸወታታት ኣሎዉ። መዘናግዒ ዓይነት ጸወታታት ከዓ፡- "ዲጂ..ዲጂ" እናበልካ፡ ብዛዕባ ፍቕሪ-ባህላዊ ኣነባብራኻን ሃገርካን ጥሪትካን፡ ብመልክዕ ትዝታ ምስ "ፎጂማ" (ሻምብቆ/flute) እናወሃሃድካ እትዝምሮ መዘናግዒ ኣሎ። ካልእ ናይ ቁልዑ መዘናግዒ'ውን "ጊሊ-ቃማድ" ዝበሃል ኣሎ። ከማኡ ከዓ ስነ ኣእምሮን ምምርማርን ዘጐልብት ንህንፀት-ሕፃናት ዝጠቅም ምሽት ኣብ ዙሪያ ሓዊ ብመልክዕ ሕቶን መልስን ዝግበር "ሲምቦ ሲምቦት" (ሕንቅሕንቅሊተይ) እናበሉ

⁴² ቀደም ኣብ ጊዜ ኩናት-ሃገር ምስ ጸላኢ ኣብ ዝግበር ምርብራብ ክብርኻ ክደፍረካ ንዝመጸካ ጸላኢ ኣሸንፍካ ኣደዳ ጉማ ክትገብሮ ከምዝኾንካ ዘረድእ ባህላዊ ሆራ ኢዩ። ትርጉም ሓሳቡ ከዓ "ንቐል ጉማ፡ ዘበንግል ምሳሕ ክትረክብ ኢኻ" ዝብል ኢዩ። ኣብ ትግርኛ እንተኾነ'ውን ከምዙይ ይበሃል ኢዩ፡- "ክለዓል በለ" (ሠራዊት) "ጉማ ዓለለ" (ኣደዳኡ ክረክብ ማለት'ዩ)።

⁴³ ንኣብነት ፡ ኣብ ማእኸል ሰባኡት/ባይታ/ መሣሪያ ወይ ጉራዴ ዓቲሩ እና'ወጣወጠ፡- "ቱታ! ቱታ! ቱታ! ዳካኒ ፋሉይቲ፡ ዓሮራ ሲላይቲ፡ ሉባክ ማዳሓይቲ፡ ዓራናል ጊራይቲ፡ ባጂል ዓሳይቲ፡ ኢናት ኣባሮሊ፡ ኡማማድ ጊጂሊ፡ ወዘተ." ብምባል፡ ካብ ኩርናዕ ናብ ኩርናዕ እናተንቀሳቀሰን እናተሃንደደን ይፍክር።

ዝገናግዑሉ ሃና፤ ጸወታ ኣሎ። (እዙይ ዕድል-ትምህርቲ ኣብ ዘይነበረሉ ጊዜ ብመጠኑ ከም 'መዋዕለ ሕፃናት' የገልግል ዝነበረ ኢዩ)።

ባህላዊ ኣገለል፡ ስምዒቶም - ናይ ታሕጓስ፤ ናይ ምግራም፡ ናይ ጥግት፡ ናይ ኣረኣእያ ዓለም ኮነ ናይ ኩነታት ግምገማ ዝምልከት ሓሳባቶምን እምነቶምን ስምዒቶምን ብ"ዓዳር" (ማሰ) ኢዮም ዝገልፁ።

ኣብ ኃዘን'ውን ናይ ኣንሸቲ መልቀስ ሎሚ እናተረፈ ይኸድ'ኳ እንተሃለወ፡ ንቀባሮ-ኣንሸቲ ክተብኪ እተልቀስ ሰበይቲ "ዎዮ...ዎዮ" እናበለት፤ ንሰባኡት ከብኪ ከፃ መልቀሳይ ሰብኣይ "ዎዮ...ዎዮ" ይናበል፡ ብዛዕባ መንነትን ታሪክ-ሕይወትን ናይ'ቱ ምዉት (ናይ'ታ ምውቲ) ዘብኪ ቃና ብዘሎዎም ግጥምታት መልቀስ ገይሮም ይገልፁ።

ባህላዊ ፀጉሮም - ከም ናይ ወገኖም ምሉእ ሕዝቢ ዓጋመ፡ ተባዕትዮ ከሓዕ ሽምግልና ጋዕሂ ምስ ሚዶ፤ ደቂ ኣንስትዮ ከፃ ኣናእሽቲ ዙሪያ ጋመ፤ ዓበይቲ ቁናኖ (ድፍኖ)።

ባህላዊ ኣለባብሳኣም - ሎሚ ከምቱ ባህሊ ብዝበዝነ እናተሓዋወሰን እናተለወጠን ይኸድ ዘሎ፡ ኣለባብሳ'ውን ከም ኣብ ዙሉ ከባቢ፡ ዘመናዊ ዕዳጋ ብዘቐርቦ እናኾነ ኢዩ። ከም ባህላዊ መሠረቱ ግን መብዝሃቶኡ ፃዕዳ፤ ጽሩይ ዓለባ፡ ናይ ሰባኡት ቁምጣ-ስረን እጅ-ጠባብን ነጸላን፤ ናይ ደቀንስትዮኣም ከም ምሉእ ትግራየን ቀሚሽን መቐነትን ነጸላን ኢዩ ዝነበረ። ሰባኡት ብፍላይ ነዊሃ መንገዲ እንክጉዓዙ ኣብ ዙርያ መዓንጣኣም-ሕቄኣም-ከብዶም ዝጥምጥምዎ "ጥዎር" ተብሂሉ ዝጽዋዕ፡ (ቅርጺ "ቃጣይንታ" /ቀጢን-መዓንጣ/ ዘለዎ) ከሓዕ 5/6 ሜትሮ ዝንውኃቱ ክቢ ዝሥርሓቱ ጨርቂ መቐነት ይቐነቱ ነይሮም። እዙይ ከፃ ኣብ ነዊሃ ጉዕዞኣም ብድኻምን ጥሜትን ከይጥቅዑን ኣብ ጊዜ ውግእ እውን ብኩናት እንተተወግኡ ደሞም ከይፈሰሰን ኣዓርዩ ይሕግዞም ከምዝነበረ ይንገር። ንኣብነት'ኳ ኣይተ ዓዶ-መር ሓሊቦ ብምክንያት ሃይማኖት ንኣቤቱታ ብእግሪ ናብ ኣዲስ ኣበባ እንክጉዓዙ ዝተጠቐሙሉ ከሓዕ ቀረባ ዓመት ከምዝነበረ ይፍለጥ።

ባህላዊ መዳቕሶኣም - ኣንስቲ ኣብ ገዛ፤ ሰባኡት "ማዳሮ" (ጽልዋ-ሓዊ/መጋድ) ገይሮም ኣብ ገበላ፤ ምክንያቱ ከፃ እንካብ ጸላኢ ኮነ እንካብ ኣራዊት ድሕንነት-ስድራን ድሕንነት-ጥሪቶምን ምሕላው ሓላፍነት ሰባኡት ስለዝኾነ ኢዩ። ለይቲ ካብ ርሑቕ ኣብ መሓድር ዝራኦ ሓዊ ኣዎንታዊ ትርጉም ኣሎዎ። "ኩጊራይቲ ባደዋዎ" - ሓው'ኻ ኣይጥፋእ - ዝብል እቱ ሰብ ወትሩ ኣብ ቦታኡን ኣብ ዓዱን ክርከብ ዝገለፀሉ ምረቓ ወይ ሠናይ ትምኒት ኢዩ። ካብ ዝግበሩ ምረቓታት ንምጥቃስ፡-

"ኣይሮ ባሊህ ላዒስ፤ (ከም ፀሓይ ኣመቓ)
ኣልላ ባሊህ ኣፈስ፤ (ከም ወርሒ ኣብርህ)
ባድ ባሊህ ማሪስ፤ (ከም ውቕያኖስ ኣንብር)
ሓን ባሊህ ሓይስ፤ (ከም ፀባ ኣጽግብ)
ሱባሕ ባሊህ ኣሞ ቲክ፤ (ከም ጠስሚ ርእሲ ዙሉ ኩን)
ባስካ ባሊህ ባሳክ ኤይ፤ (ከም መዓር ጥዑም ኩን)
ላየ ባሊህ ሲሊል ኤይ፤ (ከም ማይ ሶመም በል)
ሲ'የ ባሊህ ላጋዕ ኤይ። (ከም ስየ ለይለይ/ነይነይ በል)
ጋሃናም ጊራ ማላላዒን፤ (ሓዊ ገሃነም ኣይትጽ'ሎ)
ኣራባህ ባዕላ ማጋሪን (ንሰበይቲ)፤ (ብመልሓስ ሰብኣይ ኣይትዝበጢ)
መዕነ ባሶድ ኮህ ሱግቶይ፤ (ኣብ ቅድሜኻ ሠናይ ይጽናሕካ)
መዕነ ላክኮ ኮድ ካታይቶይ፤ (ብድሃሪትኻ ሠናይ ይሰዓብካ)
ለለዕክ ሂልጣን ኮህ ያሓዎይ፤ (መዓልትን ሥልጣንን ይሃብካ)
ኣዳምክ ፉን ኩታክሓኖይ፤ (ሰብን እዝግን ይፍተዉኻ)
ኩኢ ንኪኖ ሱባክ ኢንኪኖ ኣቦይ (ካብ ኣኅዋቱ በይኑ ንዝተረፈ)፤
(ውልቀነትካ/ሓደነትካ/ ውልቀነት ኣንበላ ይግበረልካ)
ማላኪያ ኩዋካለ ታኮይ፤ (መላእኸቲ ወኸለኻ ይኹኑ)
ማላኪያ ኩመካሮ ታኮይ፤ (መላእኸቲ መኸሮኻ ይኹኑ)
የኮ ራዕተም ማላኪያ ኣድኮሆሶይ፤ (ዝተረፈኒ መላእኸቲ ይወስኹልካ)።

ከማኡ'ውን ንቡን ምስ ተቐረቡ፡ እቶም ሰብ ገዛ ዝቐሎ ቡን ንጋሻ ወይ ከፃ ንሓደ ዓቢዮም ዝኾነ "ያባ" ብምቕባል "መርቕ" ይበሃል'ሞ፡ ንኩሉ ኩነታት-ሕይወት ዝምልከት ሓፈሻዊ ዝኾነ ምረቓን ሠናይ ትምኒትን ከም'ዙ ዝስዕብ እንክምረቕ እቶም ካልኣት ኣብ መምዕራፉ "ኣሚን" እናበሉ ይምልሱ። እቱ ምረቓን ሠናይ ትምኒትን ከፃ፡ ብናይ እቱ ውልቀሰብ ይኹን ጠቕላላ ናይቱ ሕብረተሰብ ናይ ፍትሒ፡ ናይ ግብረገብነት (ሥነሥርዓት) ኣተዓቓቕባ፡ ከማኡ'ውን ናይ ሥድራ፡ ናይ ኣዝመራ፡ ናይ እንስሳ፡ ዙሪያ መለስ ናይ ሕብረተሰብ ድኅንነት፡ ብቀደም-ሰዓብ ዝምልከት ይኸውን። ቀንዲ ዕላማኡ ከፃ ኣብ ወልፊ ቡን ዝተደረሸ ዘይኮነስ ንቡን ክቡርን ማእኸልን ብምግባር ብዛዕባ ኣገደስቲ ህልዊ ኩነታት ሓበሬታታት ንምልውዋጥን ናይ'ቱ ሕብረተሰብ ማሕበራዊ ከይድታት ንምዝታይን ኣብ ዝእከቡሉ ኣጋጣሚታት፡ ወዘተ. ዘካይድዎ ኣገባብ-ምረቓ ኢዩ። ከም ኣብነት ከፃ ካብ ብዙኅ ቁርብተለይ ምጥቃስ ይከኣል፡-

"ያባ፡ ያባባ፡ ያባ ኣይክ ጋባ፤ ዓንገድ ላባ፤
ያባ ያናም ራካ፤ ያሓይኒም ሉካ(ብዙኅ) ታኮይ፤
ያሓይኒም ጋባድ፡ ጋሕቶይ፤ ያባ ያናም ዋጋበክ ጋሕቶይ።
ያሓይኒም ዋይቲመ ዋይቶይ፤ ሂና ያናም ኣፋድ ጋሕቶይ።
ጋባ ጋባዳይናም ኣቢ፤ ዋይቶይ፤
ኣዶኒያ ዲይሶ ታኮይ።
ዓራን ዳሩርታ፡ ባዶ ካላይቶ ታኮይ።

ኒያ ራደ ዋይቶይ፡ ገራ ባደ ዋይቶይ፡
ቲላይተም ኒሢሓ ታኮይ፡ ታሚተም ፊሢሓ ታኮይ፡
ባር አበኒም ባዓ ታኮይ፡ ለለዕ አበኒም ካይረ ታኮይ፡
ዓሪ አፈህ ሄላኮ፡ ገዲ አፈህ ሓላኮ ሲንራዒሶይ፡
ፊትሐ ሂን ኑጉሥኮ፡ ኢላው ሂን ሑሩስኮ ሲንራዒሶይ፡
ማላኪያ ታውራሶይ፡ ሰጣን ያብራሶይ፡
መዐ ሓረስታይ ያጽማይይ፡ መዐ ታስታይ ያምጸማይይ፡
መዐ ዓውዲ ያምሓሩሶይ፡
መዐ ኑጉሥ ያንጋሦይ፡ መዐ ቃይሲ ያቃዳሶይ፡
መዐ አቡን ያባራኮይ፡
ለለዒድ ካፈ ያይሶይ፡ ዳባናድ ካማኒ ያይሶይ፡
ኤል አሓዊናንቲያህ ያፋዳናይ፡
ካሓኒ ኩካ ኡጉቶይ፡ ናዓቢ ኩካ ያላዮይ፡
ባራካ ሂናም ሲናድ አሮባ ዋይቶይ፡
ባራካ ለም ሲናክ አዕዲየ ዋይቶይ፡
ካሓንቶሊህ ኢላ ቲካ፡ ናዓብቶሊህ ኢምባ ቲካ፡
ጉቢ አማን ያኮይ፡ አጋኒ አማን ያኮይ፡
አማንካ ኢማናህ ፋጊ ኒያዳጎይ፡
ኡማ ዳባን ማራቢና፡ ኡማ ዳዳዕ ማዳዳዒና፡
ካሓኒ ካሓኖ ያኮይ፡ ናዓቢ ካሓኖ ያኮይ፡
ሲን ኒዒባም ዳጎይቶይ፡ ሲን ኪሒናም ታማንጎይ፡
መዐ ፋጊህ ሒገኮ፡ ሳዓል ካሓኖኮ ሲን አየዐ ዋይቶይ፡
ኑላ ጋሓ ዳባን ያኮይ፡
ቲሲሲከህ ዳጋ አንተበ ዋይቶይ፡ ቲዕሊሰህ ባዶ ራደዋይቶይ፡
ባሲካ ጋዕዳ ታኮይ፡ ሱባሕ ኢላ ያኮይ፡
ኢላው ዒንደ ያኮይ፡
ዓዳጋ ፊዲን ቲያ ታኮይ፡
አምዒናኒምኮ ታነም ታኮይ፡
ራብተሚህ ጋናት ያኮይ፡ ታነሚህ ማዒል ያኮይ፡
ዒንዳማህ ዓርሳ ያኮይ፡ ናባማህ ዳቢር ያኮይ፡
መሕረት ሮብ ባሊህ አቦይ፡
ዱርሪ ዔር ባሊህ ያላዮይ፡
ቡን ቶሐወ ጋባ አከራል አምኪሲሰ ዋይቶይ፡
አዶኒያል አምኪሲሲ ዋይቶይ፡
ቡን ኤድኡረየ ዓረድ ባላ ዔረ ዋይቶይ፡
ራዕተም ማላኪያ አዶሶይ፡
ተምበረከም ታኮይ፡

ባህላዊ አቀባብላ ጋሻአም - ክብርን መስተንግዶን ዝመልአ አቀባብላ-
ጋሻ ልሙድ ባህሎም ኢዩ፤ ዘቐርቡሉ ምግቢ ገዓት-ጠስሚ መዓር
ሥጋ ምስ ግዕዝም፡ መስተ ከዓ ፀባ ብርዚ ሜስ፡ ብብዙኃት አንበብቲ
ደቂ ኢሮብ ጽቡቕ ግምት አብ ዘትረፈ መፅሄታዊ ጽሑፉ ዮውሃንስ
ድንኩል ከምዘስፈሮ፡-

"...አብታ ዓዲ መዓር፡ ዓዲ ጠስሚ፡ ዓዲ አጅቦ፡ ዓዲ ግዕዝም፡ ዓዲ
ብርዚ...ዓዲ አሓ እትብሃል ስምይቲ ዓዶም በዒሑ ብአቀባብላአም
ዘይሕገዎስ የለን። ተኸበር ዝበሎ ጋሻ ናብኡ ገፅ እንተወረዱስ ድንቂ
ደአ'ኳ።"⁴⁴

ሕዝቢ ኢሮብ፡ አብ ታሕንስ ይኹን አብ ሓዘን፡ ማሕበራዊ
ምትእስሳርን ምትሕልላይን ዓቢይ ማሕበራዊ መፈለጥታአምን
ባህሎምን ዝኾነ ጥሙር ሕብረተሰብ ኢዮም። ይብዛሕ ይውሓድ
ዝረኽብዎ ብሓደ ዝበልዑ፡ ንጉረቤት ገዲፍካ ምምጋብ ከም ዓቢይ
ጽያፍን ነውርን ዝቈጽሩ ሕዝቢ ኢዮም። አብ ኢሮብ ዓቢይ ሃንደበታዊ
ፀገም ንዝገጠዎ ወይ ከዓ አብ ከቢድ ድኽነት ንዝወደቐ "ኢዲቦ"
(ቀለታ) ብዝበሃል ሠናይ ተበግሶ ንህቢ አጣል ከፍቲ ሂብካ እግሪ
ከምዝተክል ምግባር ናይ ቀደም ባህሎም ኢዩ። ከማኡ'ውን አብ
ቃሎም ጽኑዓትን አሕሊፍካ ምሃብ ዘይፈልጡን ኢዮም። ማንም ሰብ
ብዝኾነ ይኹን ምኽንያት ዑቕባ ቢሉ እንክመጽም አብ ውዕሊ
አእቲዮም ተንከባኺቦም ድኅንነቱ ይሕልዉሉን መቐተልቲ እንተበጽሑ
ከዓ ከም ወዲ ዓሌት ሕነ⁴⁵ ይፈድዩሉን ኢዮም ዝነበሩ።
ሕብራዊ መልክዖም ካብ ሕዝቢ ከበሳ ብምክንያት መነባብሮአም ፍልይ
ዝበለ ኮይኑ መብዝሃቶአም ቀያሕትን ነዋሕትን፤ ቆላሕታ ዓይኖም
ንህሪ መሳሊ (ቅጽል መጽውዒአም "ኢሮብ ኢንቲ ዓሶሲ" ትርጉሙ
ከዓ "ኢሮብ ቀያሕቲ ዓይኒ" ዝብል ኢዩ።)

ቀዳሞት ዓበይቲ ኢሮብ አብ ከባቢ እዙ ዓዲ እንካብ ዝርከቡ
ዓድታት ብባህሊ ይኹን ብካልእ ኩነታት ፍልይ ዝበለ ዓዲ ገይሮም
ይሓስብዎን ይርእይዎን ከምዝነበሩ ዘረድኡና ማሰታትን ሆራታትን
እውን ንረክብ ኢና፤ ንአብነት፡-

⁴⁴ መፅሔት አሰር ፩ይ ዓመት ቁ.፫/ሰነ-ነሓስ ፲፱፻፹፰ ዓ.ም.፡ ገጽ ፲፭ ርአ።

⁴⁵ "ሓነይታ" (ሓንታ/ሓኔታ)፡ ሕነ ምዉት ወገኑ ንዝፈደየ ሰብ ዝወሃብ መጽውዒ ቅጽል ኢዩ።
"ህየንተ" "ህየንታ" ካብ ዝብል ግእዛዊ ቃል ዝተወርሰ ኮይኑ "ክንዲ" "ዋጋ" ማለት ኢዩ። ምእንት'ዙይ
ክሳዕ ሎሚ አብ ባህሊ ሕዝቢ ዓጋመ ዓዲ ሓንታ እገሌ፡ ዓዲ ሓኔታ እገሌ፡ ዓዲ ሓነይታ እገሌ፡
እናተብሃለ ዝጥቀምሉ ቅጽላዊ ቃል ኢዩ።

ሀ/ ብላታ ፍሡሕን ናይ ዓጋመ ገዛኢ ዝነበሩ ሹም ዓጋመ ወልዱን ዝተለዋወጡዎ⁴⁶ ማለታት፤ ብላታ ፍሡሕ፡-

"ሓማደ ሱም ወልደ ራባን ማሐ፤
አጋና አምሓርቲ ኒያግናሐ፤
ጉባ ኢስላምቲ ኖድ አንዳሐ፤
ሓማደ ሱም ወልደ ራባን ማሐ።"
(ትርጉም፡ "ሕማቕ'ዩ ሹም ወልዱ (ሹም ዓጋመ ወልዱ) እንክዋቱና፤ ብላዕሊ ትግራዊይ ክገንሐና፤ ብታሕቲ እስላማይ ከናግረና፤ ሕማቕ'ዩ ሹም ወልዱ እንክዋቱና። ድኅሪ ሹም ዓጋመ ወልዱ ከምዘይጥዕሞም ንምግላፅ ኢዩ)።
መልሲ ሹም ዓጋመ ወልዱ፡-

"ጳጳሳሊህ ኤልማርታም ማለክ፤
ሐዳ ባሊህ ሶልታም ማለክ፤
አሳዕ ኢሲታ ሲኒዶህ ማደክ።"
(ትርጉም፡ "ከም እምኒ ዝነብር የለን፤ ከም አም ደው ኢሉ ዝነብር የለን፤ ጸላኢኹም አለሊኹም አሳዕ በሉዎም ብእብረኹም")።
ለ/ ብ1824 ዓ.ም. ደጃች ሱባጋድስ አብ ማይ-እስላማይ (ተከዜ) ምስ ራእሲ ማርየ እንክዋግኡ ምስ ሞቱ፡ ዳት አሕማድ ዝተብሃለ እስላማይ አካል ዓሌቶም ዝኾነ ሱባጋድስ ድኅሪ ሞይቱ ኢሮብ ረዳት የብሎምን ኢሉ ሥልጣን ውስጣዊ-ምምሕድዳሮም መንጢሉ ክወስድ ካብ ጎንደር ተሸይመ ኢየ ቢሉ ምስ መጸ፡ ብላታ ፍሡሕ ዝበልዎ ማለኑ፡-

"አሆይዶ ኢሮብ ባዲ ኤልረዳካ፤
አሆይዶ ሃሉዊ ኤልወዳካ፤
ዓይጋክ ዓውዲ ረዳካ፤
ሓሳባክ አራዕ ረዳካ፤
ዳት አሕማድ ታህ አከዋይኒ ኮህመዳክ"
ቢሎም ምቕራብ ከለኦም ሰጉዑዎ።
(ትርጉም፡ "እንተኾነ ኢሮብታይ ይሸየሙሉ፤ ከማኡ'ውን ህበይ ይንቅወሉ፤ ዓይጋን ዓውዳን ይሸየሙሉ፤ ወይ ከዓ ሓሰበላን አራዕን ይሸየሙሉ፤ ዳት አሕማድ እዙ ዘይኸውንስ አይኾነልካን ደኣሉ")።

⁴⁶ ሹም ዓጋመ ወልዱ ዓዲ ኢሮብን ከባቢኡን ይገዝኡ እኳ እንተዘይነበሩ ላዕሊ አብ ከበላ-ዓጋመ ኮይኖም ሥልጣን ጨቢጦም አካል ወዲ ሓወደኦም ከም ምዃኖም መጠን ንሕዝቢ ኢሮብ ደገኖም ኢዮም ዝነበሩ፤ ስለዙይ ከዓ ኢዩ ንዙ ተጠቂሱ ዘሎ ማሰ ዝተለዋወጡ ዝበሃል።

አብ ዓዲ ኢሮብ አብ ከይዲ ማኅበራዊ ሥርዓት፡ ባህላውን ሕጋውን ሥርዓት ንዘፍረሰ ሰብ (በደለይና) አብ አኸባ አቕሪቦም አብ ማእከል ውዕሎ ከከም ዕቤት በደሉ ይቐጽዕዎ ነበሩ። ብፍላይ ኢብ ጊዜ ከቢድ ፍርዲ ንቱ ገበነይና ብኣረባ (ብኃባር) ፈሪዶም፤ ሞት ንዝግብኦ ሞት፤ ካሕሣ ንዝግብኦ ካሕሣ እናፈረዱ ጥፍአቱ ብምግላፅ አብ ማእከል ውዕሎ ብይንን ቅጽዓትን ይፍጽሙሉ ነበሩ። እቱ ናይ ሞት ፍርዲ ይፍጽመሉ ዝነበረ አገባብ ከዓ "ኩምቲ ዳ" ይበሃል። "ሥሙር" "ማሕበራዊ" ፍርዲ ማለት ኢዩ። አብ አኸባ አቕሪቦም ገበኑን ፍርዱን ምስ ተገልፀ፡ ካብ ቤተሰቡ ሓደ መጀመሪያ እምኒ ምስ ደርበየሉ አብቱ አኸባ እተረኽቡ ኩሎም ከዓ ኢዶም ሓዊሶም ይድብድብዎ'ሞ ቅጽዓት-ሞት ይፍጽሞ ከምዝነበረ ይንገር። እዙ "ኩምቲ ዳ" ዝበሃል አፈጻጽማ ናይ ሞት መቐጸዕቲ ግን ሎሚ ንድኅሪት ክትምልከቱ እንከሎኻ ብቱ ወጽኣዊ መልክዑ ዘይሥልጡንን ጭካኔ ዝመልኦን ግብሪ ክመስል ይከኣል። እዙይ ከዓ ቅኑዕ ብቕኑዕ ካብ አሪታዊ ባህሊ ከምዝተወርሰ አየጠራጥርን (ዘዳግ.22:22። ሌዋ.20:20። ዮሐ.8:5)። ናይ ሞት መቐጸዕቲ ብሥርዓት ፍትሓብሄር እኳ ዝድገፍ እንተኾነ አብ ሥርዓት ክርስቲያናዊ ሃይማኖት ግን አይድገፍን። ምእንተ'ዙይ ከዓ ኢዩ ሕዝቢ ኢሮብ ብሞራላዊ ትምህርቲ ክርስትና ምስ በሰለ ንዙ ዓይነት አባታዊ ናይ ሞት ቅጽዓት ባህሉ ቀስ ብቐስ ክገድፎ ዝኸኣለ። ይኹን ድኣ እምበር አዕሚቕካ ጽንሰ-ሓሳቡን ግብራዊ ትርጉሙን እንተረኣኻ አብዙ ሕብረተሰብ ፍትሕን ሕዝባውነት ማኅበራዊ ሥርዓትን ብቐደሙ ክንደየናይ ማዕቢሉ ከምዝነበረ ዘመልከትን ዘረጋግጽን አገባብራ ኢዩ ዝነበረ። እዙይ ከዓ ሕዝቢ ኢሮብ ጥራሕ ዘይኮነስ ጐረባብቱ ዝኾኑ ሕዝቢ ስርዐቶን ጉሎማክዳን "ሥርዓት አብዕልሽን ሓሪሻይን" አብ ዝብል ሕጎም፡ "ዝቐተለን ዘቐተለን ብሓባር ይቀተሉ" ዝብል ሕጊ ከምዝነበረ ዝዝከር ኢዩ። ብመሠረቱ "ናይ ሞት መቐጸዕቲ ክህሉ ይግባእዶ አይግባእን" ዝብል ሞራላዊ ክትዕ ካልእ ጉዳይ ኮይኑ፡ ሎሚ'ውን እንተኾነ አብ ሕጊ ናይ ዝበዘኑ መንግሥታት ዓለም ሠፊሩ ብዝተፈላለየ መልክዑ (ብኮረንቲ፤ ብጥይት፤ ብማሕነቕቲ፤ ብመርፍእ፤ ወዘተ.) ብግብሪ ይፍጽም ዘሎን ኢዩ።

እንካብ ጥንቲ ጀሚሩ ብ1928 ዓ.ም. ጣልያን ንኢትዮጵያ ክሳብ ዝወርር፡ ካብ ኢሮብ ዘይውለድ አብ ኢሮብ አይሸየምን ነይሩ፤ ዝኾነ በዓል ሥልጣን ከዓ አይሸመሎምን። እቱ ሕዝቢ ሕዝባዊ ዋዕላ ገይሩ ተኣኪቡ ኢዩ "እገሌ ሓቀኛ ኢዩ ብጽቡቕ የመሓዳድረና ይለኣኸልና ኢዩ" ቢሉ ካብ ደቀባት ንዝመረጸ ሰብ ይሸይም ዝነበረ። ንቱ ዝተመርጸ

ሰብ ኮፍ አቢሎም ብዕድመ ዝደፍኡ ወይ ከዓ ኣብ ሕብረተሰብ ተፈላጣይ ዝኾነ ምስ ጀመረሎም ኩሎም "ርሑስና ኩን" ኢሎም ቈጽሊ የንብርሉ ነበሩ። እንካባኡ "ዎና" ዝብል መዓርግ ይወሃቦ። እዙይ ምስ ፈጸሙ ናብ ላዕለዋይ በዓል ሥልጣን የቐርብዎ እሞ ናይ ሰፊሕ ሕዝቢ ፍቓድን ድልየትን ምዃኑ ተፈሊጦ ይጸድቀሉ። እዙ ሰብ እንክመውት፡ እቱ ወዱ፡ ሕዝቢ እንተዘይተቐቢሉዎ "ናይ ኣቦይ ሽመት" ቢሉ ክጥይቑ ኣይኻእልን። ጠቅላላ ሥልጣኑ ናይ ሕዝቢ ኢዩ። እንተበደለ እውን ሕዝቢ የውርዶ። ኣመሓዳሪ ይሸየም ዝነበረ ከስ ብዙ መልክዕ'ዙይ ኣብ ዋዕላ (ኣኸባ ሕዝቢ) ብምርጫ ሕዝቢ ኢዩ። ካብ'ዙ ሥነሥርዓት'ዙይ ንድጋር ሥልጣኑ (ሽመቱ) ሕዝባዊ ኮይኑ የመሓድር ነበረ።

ስለ'ዙይ ኣብ ዓዲ ኢሮብ ሥርዓት "ዲሞክራሲ" ብመጠኑ ካብ ነዊሕ ጊዜ ዝሥርሐሉ ዝነበረ ሥርዓት ምዃኑ ኢዩ። ኢሮብ፡ ባዕልኻ ብባዕልኻ ናይ ምምሕድዳር ልማድ እንካብ ነዊሕ ጊዜ ከምዝነበሮም እንክፍለጥ፡ ብዘበን መሳፍንቲ እውን፡ እንካብ'ቱ ሣልሳይ ኃው - ሓሰበላ ዝወረደ ዘርኢ፡ ግንን መስፍን፡ ምሉእ ትግራይ-ትግርኝ ጠቐሊሉ ዝገዝኡ ደጊያት (ደጃች) ሱባጋድስ⁴⁷ እተመርሑ፡ ካብ

⁴⁷ ፍሥሓ ጊዮርጊስ ዓቢየ እግዚእ ዘየሓ (ዓድዋ)፡ ታሪክ ኢትዮጵያ" ኣብ ዘርእስቱ መጽሓፉ

ንዙ ዝስዕብ ኣስፊሩ ይርከብ፡-

"ናይ ዓጋሜ መራሕቲ፡ እንዳ ዝዋቤ ዚበሃሉ ዓበይቲ ዓሌት ነበሩ። ንዓጋሜ መራሕታን ዝሓታን ንሳቶም ነበሩ። እንካብ'ቱይ ኩመኒት ዚበሃል ወዲ ዓበይቲ ዓሌት ኢሮበታይ፡ እዳ ሓሰበላ፡ ጓል እቱ ዝሓ ዓጋሜ ዝዋበታይ ኣእተወ። እንካብኣ ደቂ ተወልዱ። እንካብኣቶም እቱ ሓደ ስሙ ወልዱ ተባህለ። ንፋዕን በሃርን ነበሩ። ቅድሚት ምስ ራእሲ ወልደ ሥላሴ ተከተሉ፤ ሹም ዓጋሜ ተባሂሉም ዝሓኢ ኮኑ። እቶም ወዲ ንወዲ ዚውለዱ ግን እናቂንጸቡ ኮዱ። እዞም ሹም ዓጋሜ ወልዱ ፴ ዚኮኑ ደቂ ወለዱ። እንተ ገሌኦም ግን ፳ ይብሉ። እንካብኣቶም ደጊያት ሱባጋድስ ሠልጠኑ። ንሰየምቲ ትግራይ ኩሎም መለኩዎም። ምእንትዙይ ትግራይ ብድፍና ኣብ ትሕቲ ኢዶም መለስዎ። ኣውራ መቃም ጦኦም ዓድዋ ገበሩ። ..."

Fesseha Giyorgis, *Storia d'Etiopia*, a cura di Yaqob Beyene, Istituto Universitario Orientale, Dipartimento di Studi e Ricerche su Africa e Paesi Arabi, Napoli, 1987, p.61f ረእ።

ከማኡ'ውን፡- ተክለ ጻድቅ መኩሪያ፡ የኢትዮጵያ ታሪክ ፡ ከዐፄ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ፡ ብርሃንና ሰላም ቀ.ኃ.ሥ. ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ - ፲፱፻፷፩ ዓ.ም.፡ ገጽ 317-319።

ካልኣይ ኃው'ውን - ካብ ዘርኢ ኣልገዳ ዝወረዱ ብላተን ጌታ ብላታ ፍሡሕ ኣሺሞም ዝተመርሑ ሕዝቢ ኢዮም። ብድኅሪ ስዕረት ጣልያን'ውን እንተኾነ፡ ምንም'ኳ በዐ ወይ ብኖ ትውልዶም ኢሮብ እንተነበሩ፡ መንግሥቲ ንቱ ልሙድ ባህሊ ኢሮብ ዝነበረ ባዕልኻ ንባዕልኻ ናይ ምምሕድዳር ሥርዓት ዓብሊሉ፡ ኣብ ከተማ ዝነበሩ ተወልጀታት ኣመሓደርቲ እንካብ ላዕሊ እናለኣኸ ይገዝኦም ነበረ። ብሰንኪ'ዙይ ከዓ መደባት ሕብረተሰብ ተፈጠሮም፤ ትግዝቶ መሬት'ውን ፊዩዳላዊ ኮነ። ኣብ ዓሊተና፡ ኣብ ማእከላዊ ሥፍራ ናይ'ቱ ሕዝቢ፡ ተጀቀሙ ዝነበረ ወረዳ እውን ምእንቲ ንበዓልቶም ክቐርቡሎም እንካባኡ ኣልዒሎም ናብ ወሰን ንዛላኣንበሳ ቐየሩ።

ኣብ ዓዲ ኢሮብ ይዝውተር ዝነበረ ናይ ዓርሰ-ምምሕዳር "ዲሞክራሲ" ኣብ እዋን ሃገራዊ ሥርዓት ሓፀይነት ብምንባሩ ዓቢይ ግምት ክወሃቦ ዝግባእ ክስተት ኢዩ። መሠረት ናይ'ዙ ዲሞክራሲያዊ ዓርሰ-ምምሕዳር ብቱ ሕዝቢ ናብ ደጊያት ሱባጋድስ ዝቐረባ ናይ ውዕሊ ሕቶታት እንክኾና፤ እዚኣን ከዓ ከም'ዙ ዝስዕብ ዝብላ ኢየን፡-

1/ ኣብ ዓዲግራት ዝቐመጥ ወደባት እንተዘይኮይኑ ካልእ ባዕዲ ከይትሾሙልና፤

2/ እቱ ወደባት ከዓ ዓሌት በዓልትና ኣሚንናሉ መሪጽና ዝሃብናኩም ክተጽድቁልና፤

3/ ግብሪ ኣብ ዓመት ክልተ ጊዜ፡ ሓርቢ መዓርን ስብሕትን እንተዘይኮይኑ ካልእ ዝኾነ ይኹን ዓይነት ፈሰስ ወይ ጥረ ገንዘብ ከይትጥይቑና፡ ዝብል ኢዩ ዝነበረ። እዙ ውዕሊ ኣብ ላዕሊ ከምዝተገልጸ ብላዕሊ መንግሥታዊ ውዕልን ኣጸዳድቓ ሹመኛን ከም'ዙይ እንክመስል፡ ኣብቱ ዓዲ "ዎና" ብዝብል ሹመኛ ይመሓዳደር ነበረ። ክሳብ ጊዜ ወራር ፋሺሽቲ ከዓ ክሥረሐሉ ጸንሐ።

እቱ ሥርዓት ("ኣዶሓ ኢሮቢህ/ቡክናይቲ ዓሪህ ሱግሳህ/ሠርዓታህ") "ከም ሥርዓት ሠለስተ ኢሮብ/እዳ ቡኩነይቶ/" ዝብል ሥርዓት'ውን ከም ኩሉ ሕዝቢ ዓጋመ፤ "ከም ሥርዓት ወልዱን ሱባጋድስን" ናብ ዝብል ተለዊጡ ብሥርዓት እዳቦ ኣብ መርዓ ክሳብ

ተክለ ጻድቅ መኩሪያ፡ የግራኝ ኣሕመድ ወረራ፡ ብርሃንና ሰላም ቀ.ኃ.ሥ. ማተሚያ ቤት፡ አዲስ አበባ - 1966 ዓ.ም.፡ ገጽ 129 ረእ።

ጆሚትራ ገብረ ኢየሱስ ኣባይ፡ መሠረት ዓሌት ሕዝቢ መረብ ምላሽ፡ ገጽ ፹፰።
"ሱባጋድስ" ዝብል ስም ብርእሱ ሳሆኖ ኮይኑ፡ ትርጉሙ "ምልኪ ዘድቢ"፡ "ብላዕሊ ክኸውን ዘስክእ"፡ ኢዩ ዘስምዕ።

ሀዚ ይጥቀሙሉ አለዉ። (ናይ ከባቢኦም ስርዐትን መኻዳን እውን "ከም ሥርዓት አብዕሊሱ-ሓሪሻይ" ዝብል ናይ ብሕቶም መፈጸሚ ዋዕላ ዝነበረ ቃል "ከም ሥርዓት ወልዱን ሱባጋድስን" ናብ ዝብል ሓፈሻዊ ቃል ከምዝተቐየረ ማለት ኢዩ።)

አብ አሸያይማ ዝመጹ ቃላት፡ "ራእሲ" "ደጊያት" / "ደጅአዝማች" "ፊትወራሪ" "ቀኝአዝማች" "ግራአዝማች" "ብላታ" "ልጅ" ወዘተ. እንኳን ላዕሊ ብትግራዊይነቱ፡ "ዎና" ("ኦና") ዝብል ከፃ ካብ ታሕቲ ካብ ሓዘ ዝተወሰዱ ኢዮም። "ዎና" ማለት ከፃ "ዋና" በዓል-ቈጽሊ "መላኺ" ማለት ኢዩ።

ሥሪትን መሥሪትቱን

ብጊዜ መላፍንቲ፡ ብፍላይ ብጊዜ ደጊያት ሱባጋድስ፡ ካብ "ሠለስተ ኢሮብን"⁴⁸ ጉረቤቶም ካብ ዝነበሩ ሓዞን ወኪላት ተዋጺኦም ዝተኸልዎ ሓባራዊ ሥሪት (ሕጊ) ከምዝነበረ ይፍለጥ። እቲ ሕጊ ካብ ጥንቲ ዘጽነሕዎን ዝጥቀሙሉን ዝነበረ'ኳ እንተኾነ በብጊዜኡ የመሓይሽዎ ነይሮም ይበሃል። ከሳዕ ሀዚ ከፃ ገሊኡ፡ "ሥርዓት አቦታትና"⁴⁹ እናበሉ ዝጥቀሙሉ አሎ። እንተኾነ ግን ድጋር ራእሲ ስብሓት እቲ ሥሪት (ሕጊ) አብ ዓዲግራት አብ ቤተ መንግሥቲ ክቐመጥ ስለዘለዎ ይምጸእ ምስ በሉ ጽሑፎም ናብ ዓዲግራት አምጸኡዎ። አብ ዓኾራ ዙፍት ኮይኑ ምስ ተሰዓሩ አበይ ከምዝጠፍኡ እንከይተፈልጠ ቅዳሕ ከይተረፎ ጠፊኡ ቐረየ። ብድኅረኡ ነገሥታት ናይ ባዕላቶም ሕግታት እናዘርገሑ ምስ ከዱ እቲ ናይ ቃልን ባህልን ጥራሕ ኮይኑ ዝጸንሐ ሥሪት (ሕጊ) እናተረሰዐ ከደ። ቅድሚኡ ግን ብመሠረት'ቱ ሥሪት ይመሓደሩ ነበሩ፤ ቅጽዓት-ሞት'ኳ እንከይተረፈ ቀረባ ዓለቱ ከምዝጅምር እናተገብረ ብደርባ-እምኒ አብ ማእከል አኸባ ይፍጸም ነበረ።

ከምዝበሃል፡ እዳ-ቡኽነይቶን እዳ-አልገዳን እዳ-ሓሰበላን ሓዞን ስርዐትን ብሓደ ኮይኖም ሥሪት ከውጽኡ፡ ንስርዐት (ንወኪሎም

⁴⁸ አብዙይ "ሠለስተ ኢሮብ" ዘስምዕ ብጠቐላላ ንሠለስቲኦም ደቂ ወረደምሕረት (ሡመን ሰንበታይን ሓነከን) ዘይኮነስ ንኣድገዳን ቡኽነይቶን ሓሰበላን ኢዩ።

⁴⁹ ንአብነት፡- አብ ዓዲ ኢሮብ፡ ሓደ ሓደ ባህላዊ ከይዲ ወይ ሥርዓት፡ ጥንታውነትን መሠረታውነትን ከምዘለዎ ንምርግጋጽ፡ "ሡመ ሱባይቶ ሱባልሳህ፡ ጋይሶላ ሓይዲቢርህ፡ አድጋዳ ቡክናይታህ" ተብሂሉ ይጥቀስ።

ጉይታና ንብረዝጊ) ምእንቲ ክቐርብ ኢሎም መራኽቢ ቦታ ማንጋላሎ ንይሮም ነበሩ። "ማንጋላሎ" ዝበሃል ትሕቲ ሰበያ አብ ማእከል ሰበያን ዓሊተናን ዝርከብ ሩባ እንክኾን፡ ናይ ቀደም ትርጉሙ፡ አብ ላዕሊ ከምዝተገልጸ፡ ካብ "ሠለስተ ኢሮብን" ስርዐትን ሓዞን ዝተዋጽኡ ሓሙሽተ ሰባት ሥሪቶም ንከውጽኡን በብጊዜኡ ከፃ ንከመሓይሹዎ ክራኽቡሉን ተመሪጹ ዝነበረ፡ "መራኽቢ" / "መእከቢ" ቦታ ማለት ኢዩ። ሎሚ ግን ናይ ቀደም ትርጉሙ ተረሲዑ ናይ ክልተ ወጋይዝቲ መራኽቢ ቦታ መጸውዒ ስም ኮይኑ ይርከብ።

ድጋር ስርዐት ምስ ተረፉ፡ መራኽቢኦም ንወኪል ሳዓሳ (ሓዞ) ምእንቲ ክቐርብ ኢሎም "ሓንታካር" አብ ዝበሃል ቦታ (ማዕራባ - አብ ማእከል ማጋዑማን አራዕን ዝርከብ ሩባ) ከምዝኸውን ንበሩ። ወኪል ናይ ሳዓሳ ዝነበሩ እና ዑማር ወዲ እና አሕማድ እተብሃሉ ከይተሓወሱዎም ተረፉ። ሻዑ እና ኢስማዒል ዝበሃሉ ወዲ ዓሳዓሊላ (ሓዞ)፡-

"ባጂጃ'ለ ኩዎኮ ኤመንገምኮ፡

አሳ'ለ ኩዎኮ ዳጎወምኮ፡

ሓቢሊታም ቡሳ ራዕተምኮ"

ቢሎም ባዕሎም ንዓሳዓሊላ ወኪሎም አብቱ ምውጻእ ሥሪት ከምዝተሓወሱ ይንገር። (ዓሳዓሊላን ሳዓሳን ኩሎም ሓዞ ኢዮም)። ትርጉም፡- "ለያቡ እንካባኻ እንተውሒደ፡ አጣል እንካባኻ እንተብዚሐ፡ እንተተረፍካስ ግደፎ" ብማለት፡ ሥሪት ምውጻእ ንኣኦም አብሊጹ ክጠቅም ከምዝነበረ ብማሰ ገለጹሎም)። ሳዓሳ ተሪፎም፡ ንቱ ሥሪት ግን አርባዕቲኦም ቡኽነይቶን ሓሰበላን አልገዳን ሓዞን (ብወኪል ዓሳዓሊላ) ኮይኖም አብ "ሓንታካር" ከምዝውጽኡ ይንገር። ንቱ ሥሪት አውጺኦም ዝበሃሉ ሰባት ከፃ፡-

- 1/ ካብ እዳ ቡኽነይቶ ዎና ተሰፋዮሓንስ (ወዲ ጋማ-ባህ/ዎና ኩማኒት)
- 2/ ካብ እዳ ሓሰበላ አይተ ገብሩ ጉራ (ጋው ደጊያት ሱባጋድስ)
- 3/ ካብ እዳ አልገዳ ዎና ፍሡሕ
- 4/ ካብ ሓዞ (ዓሳዓሊላ) ዎና ኢስማዒል፡ ኢያቶም።

እዞም ሰባት'ዚኦም፡ ብቱ ጊዜ'ቱይ መጽሓፍን ጸሓፍን ተሎ ይግነ ስለዘይነበረ፡ እቲ ዝዘተዩሉን ዝወደኡዎን ነገራት ተረሲዑ ወይ ተደባሊቑ ከይተርፍ አኸባኦም እንከየቋረጹ ሥሪቶም አስተኻኺሎም ከሳዕ ዘውጽኡ ንክልተ ወርኒ ዝኣክል ለይትን መዓልትን አብ ትሕቲ እም ካብቱ ቦታ ከይተንቀሳቐሱ፡ ምግቢ ኮነ ካልእ ዘድልዮም ነገራት ናባኡ እናምጸኡሎም አብቱ ቦታ ከምዝጸንሑ ይንገር። ንኩሉ

ምምሕዳራዊ መምርሒታት ዘስተኻኸሉን በብሥርዓቱ ዝተመኑን፡ ናይ በደል ካሕሣ ከዓ ከከም መጠኑ ዝሠርዑን ኣብኡ ኢዩ ይበሃል። ካብቲ ሻዑ ዝሠርዐም ነጥብታት ንኣብነት ሓደ ቁሩብ ምጥቓስ ይከኣል፡-

1/ ሓደ ሰብ ንላሕሚ እምኒ ደርቢዩ እንተቐተለ ዓቢይ ዕዳ፡ ብበትሪ እንተቐተለ ግን ንእስ ዝበለ ዕዳ ይውሰኖ። ምክንያቱ ኸዓ ላሕሚ እትኹኹብ ብበትሪ ስለዝኾነ ብዘይፍላጥ ክኾን ይከኣል፤ ብእምኒ ስለዘይትኹኹብ ግን ብፍላጥ ክኾን ይከኣል ብማለት ኢዩ።

2/ ንጤል ብበትሪ እንተቐተለ፡ ብበትሪ ስለዘይትኹኹብ ዓቢይ ዕዳ፡ ብእምኒ እንተቐተለ ግን እምኒ ደርቢኻ ስለእትኹኹብ ንእስ ዝበለ ዕዳ ይውሰኖ።

3/ ሰብ ንሰብ "ኣንታ ዝብኢ" ቢሉ እንተጸረፈ፡ ድራር ዝብኢ ይኸውን ኢልካ ዝግመት፡ ሓንቲ ላሕምን ንመስተ ዝብኢ ሓርቢ ማይን ክሒሱ ይቕረታ ይሓትት።

4/ ሰብ ንሰብ "ኣድጊ" ቢሉ እንተጸረፈ፡ ጸራፋይ ንተጸራፋይ ኣድጊ ምስ ፅዕነቱ ኪሒሱ ይቕረታ ይሓትት።

5/ ሰብ ንሰብ ኣንቲዑ ደም እንተፈሰሰ፡ "መንጂዕ" ተብሂሉ ዝተመርፀ ደም ዝመልስ ምግብ፡- ሀ) ኪሎ መዓር፤ ለ) ኣቦስንቲ (ሊትሮ) ጠሰሚ፤ ሐ) ካዕቦ ጥሕኒ - 20 ምልሊኽ (ኪሎ) ኣቢሉ፤ መ) በጊዕ ወይ ከዓ ጠል ካሕሣ ይወሃብ እሞ ይዕረቕ ነበሩ።

6/ ሓደ ሰብ ንሰብ እንክብድል ካሕሣ፡ እቲ በደለኛ "ኮዎንከ ኮንቶም" (55 ቅርጺ⁵⁰) ይኸሓሥ ይበሃል እሞ "እኸሕሥ" ቢሉ በደሉ እንተኣመነ፡ "ኮራ" ወይ ምሳሕ ሽማግሌ ተብሂሉ ይጎደገሉ ነበረ እምበር ካሕሣ ኣይብላዕን፤ እቲ ከዓ ብጊደኡ ክብድሉ እንከሎ ብኣኡ ተጐዲቡ ይዕረቕ ነበሩ። ካሕሣ ምብላዕ ከም ዓቢይ ጽያፍ (ነውሪ) ይቕጽር ስለዝነበረ ተበዓሊ ጸላእኹ ጸገመኒ ቢሉ ካሕሣ ክበልዕ መሰል ኣይነበሮን፤ ምክንያቱ ምንም'ኳ ውልቀሰብ እንተተበደለ እቲ በደል ናይ ምሉእ ዓሌት ስለዝኾነ ንቱ ካሕሣ ክፈልጡ ኮነ ክበልዑ ወይ ክምሕሩ ዝኸለሉ ዓሌት ኢዮም።

7/ ንል ወይ ሰበይቲ እንተተዓሚ፡

- ኣብ መንገዲ ወይ ኣብ በረኻ በይና እንተጸንሐት ቅልል ዝበለ ዕዳ ወይ ነፃ፤ ከመይ ንል ኣንስተይቲ በይና ክትከይድ ባህላዊ ተቐባልነት ኣይነበሮን።

⁵⁰ ብቲ ጊዜ'ቲይ ካብ ሓደ ክላዕ ሠለስተ ወይ ኣርባዕተ ቅርጺ ሂብካ ዝደለኻዮ ብዕራይ ወይ ላሕሚ ክግዛእ ዝከኣለሉ ጊዜ ስለዝነበረ ግምት ሓደ ቅርጺ ክቡር ኢዩ ነይሩ።

- ኣብ ማእከል መንገዲ እንተተዓሚ፡ ዓቢይ ጽያፍ (ነውሪ) ስለዝኾነ ዓቢይ ዕዳ፤

- መንገዲ ግድሚ እንተኾይኑ፡ ካብ መንገዲ ንዕቅብ እንተሃዲማ ነፃ፤ ከመይ፡ ንደቀንሽትዮ ንዕቅብ ምህዳም ከም ነውሪ ይቕጽር ነይሩ፡ ስሪ ስለዘይነበረን ጥራሕን ክረኣያ ድላየን ተሓዊሱም ከም ማለት ይውሰድ ነይሩ።

ካብ መንገዲ ንቁልቁል እንተሃዲማ እሞ ሰዒቡዋ እንተዓመፃ ርግጽ ድላያ ከም ዘይተሓወሶ ስለዝውሰድ ዓቢይ ዕዳ ይውሰኖ።

- ወዲ (ወላ ወዲ 4 ዓመት ቁልዓ) ምሳኣ እናሃለወ እንተተዓሚ፡ ንኣኣ ካሕሣ ንኣኡ ከዓ ካሕሣ ይውሰን፤ ከመይ ጽባሕ ከማኡ ሰብኣይ ክኾን እናሃለወ ስለዝደፈሮ።

8/ ሰብኣይ ንሰበይቲ እንተወቐዐ፡

- ሰበይ ጸውዓለይ ኢላቶ እንተኣበያ ክልተ ካሕሣ ይኸፍል፤ ማለት ንሠለስተ ሽማግሌ ሰብሕቲ፡ ንኣኣ ከዓ ምሉእ ካሕሣ ይኸሕሥ።

- ብሰብኣይ እንተተወቐዐት እሞ ንሰብ እንክይነገረት ሓዲጋቶ ገዛኣ ዓጺያ ናብ እዳ ኣቦኣ እንተኸደት ወላ ትወቓዕ ሰበይቲ ገዛኣ ዓፂያ ክትወጽእ ስለዘይብላ ነፃ ወይ ከዓ ንሳ ንሰብኣይ ትኸሕሥ።

9/ ቅጽዓት ደመኛ፡ ደም ኣብ ሠለስተ ይኸፈል፤

ሀ) ጸሊም ደመኛ ("ዳታ ቢ'ሊ ባዕላ") ኣብ ሕፅይቲ-ሕፁይ ማለት ብድንግልናኣ ኣብ ዘላ ዝወለደ "ፀሊም ደመኛ" ይበሃል፤

ለ) ቀይሕ ደመኛ ("ዓሳ ቢ'ሊ ባዕላ") ኣብ ሰበይቲ-ሰብኣይ ማለት ኣብ በዓልቲ ሓዳር ዝወለደ "ቀይሕ ደመኛ" ይበሃል፤

ሐ) ፃዕዳ ደመኛ ("ዓጾ ቢ'ሊ ባዕላ") ነፍሲ ዝቐተለ ወይ ሕይወት ዘሕለፈ ማለት ኢዩ።

እንስሳ እንክሕረዳ እንተረኣና መጀመሪያ ዝፈሰሰ ደም ፀሊም ኢዩ፤ ቐጺሉ ብካልኣይ ደረጃ ቀይሕ እናበለ ይኸይድ፤ ብሣልሳይ ደረጃ ኣብ ኣጋ ሕይወት ክሓልፍ ማለት ደም ናብ ምውዳኡ ገጽ ናይ ምቕያሖ ሕብሪ ናብ ማይ ይልወጥ። ናይ ደመኛ መቐጸዕቲ ሥሪት እንክውጽኡ ብሠለስተ ደረጃ ዝኸፈልዎ ብዙ መሠረት'ዙይ ኢዩ ዝመስል።

10/ መሰል ንል ኣንስተይቲ፡

ኣብ ናይ ቀዳሞት ምምሕዳራዊ ሥርዓት ሥሪት (ሕግታት)፡ ብዛዕባ ጋር ነፍሲ ኮነ ብዛዕባ ሕነ ምፍዳይ እውን ኣብ ባህሎምን ሕጎምን እትዊ እኳ እንተነበረ፡ ብፍላይ መቐሎ-ንብረት ወለዳ ኮነ እንክትቅተል ሕነ ሞታ ምውጻእ ብዝምልከት ብደረጃ ሕጊ ንመጀመሪያ ጊዜ መሰል ንል ኣንስተይቲ ክኸብርን ክረጋገጽን ዝተገብረ ኣብዙ ዲሞክራሲያዊ ሥሪት ኢዩ። ኣጀማምራኡ ከዓ ከምዙ ዝስዕብ ኢዩ ዝነበረ።

ብቱ ጊዜ'ቱይ ዓል አንስተይቲ ብስም ሞተት ሕነ ይፍደላል አይነበረን፤ ንብረት ወለዲ እንከማቸሉ ምስ አኅዋታ ትማቸል አይነበረትን። ከምዙይ እናሃለወ፡ እንካብ ዓሌት ሶቕባገርግስ (ኃው ጋዳሩማ) ብሩሮ እትበሃል ዓል ሓይላት ናብ ሓዞ አቲያ ዓሊ ዝበሃል ሰብአያ ብእምኒ ሓቕኦ ወቂዑ ሞተት። ሠለስተ አኅዋታ (ሶቕባገርግስን ተስፋገርግስን ዘገርግስን) ብርቱዓት ስለዝነበሩ ሓንቲ ኃፍቶም ብስብ ምስ ሞተት ሕነ ክፈድዩ ደለዩ፤ እንተኾነ ግን አብ ሥሪት ስለዘይነበረ ንዓሌቶም ፈርሑ። ስለዙይ አቕዲሞም ከሓገጉ ወሰኑ። እቶም ሕጊ (ሥሪት) ዘውጽኡ፡ መጀመሪያ አብ "ማንጋላሎ"፡ ድጋር ግን አብ "ሓንታካር" ብብጊዜኡ ይራኽቡ ስለዝነበሩ አብ መዓልቲ ቆጸራኦም ናብቱ ቦታ መጽዎም፤ "ዓል አንስተይቲ ተቐቲላ ሕነ አይትርከብ፡ ንብረት አይትመቐል ዝብል ሕጊ፡ ብኣርኣያ ሥላሴ ዘይተፈጥረት እንስሳ ኮይና ዲያ ወይስ ብዘይምስትውዓል ኢኻትኩም ዝሓገግኩም?" ዝብል ሕቶ አቕረቡሎም ይበሃል። ሻዑ ንኣታቶም ቆፀሮ ሂዖም፤ ንቱ ጉዳይ ብምጽናዕ ዓቢይ ጌጋ ከምዘለዎም አሚኖም "መሰላ ከም ናይ ሰብአይ ይተሓለወላ፡ ሕነ ይፈደላላ፡ ንብረት ወለዲ ትመቐል" ዝብል ሕጊ አብ ሥሪት አስፈሩ። ሕነ ሓፍቶም ከዓ ክፈድዩ ከኣሉ።

እዙ ሥሪት ብመሠረቱ አብ ሕብረተሰብ ዕቤት ዋጋ ወድሰብ ዘረድእን ዝኽብርን፡ ገበን ዝቐንስ፡ ሥርዓትን ሕግን ዘስፍንን ዘጠናክርን ስለዝነበረ ንሥርዓታውነትን ምዕብልና እቱ ሕብረተሰብን ዓቢይ አበርክቶ ዝገበረ ኢዩ።

ቅድም ኢሉ ከምዝተገልፀ፡ ሕዝቢ ኢሮብ መብዝሃቶኡ ካቶሊካዊ ሃይማኖት ዝኸተል እንከኾን፡ ሃይማኖቱን ነፃነቱን ብብመንገዱ ሓሊዩ ብኢትዮጵያዊነቱ ዝኸመረ ሕዝቢ ኢዩ። ንኣብነት አብ ጊዜ ወራር ፋሺሽት፡ ጣልያን ንኢትዮጵያ ክወርር እንከሎ ምንምኳ ምስ ጣልያን ብሃይማኖት ሓደ እንተነበረ ብስም ሃይማኖት ኢትዮጵያዊነቱ አየዕበረን፤ ምስ መላእ ሕዝቢ ኢትዮጵያ ወገኑ ብቐዳምነት ተሰሊፉ ኢዩ ምእንቲ ሃገሩ ደሙ ዘፍሰሰ። እዙ ሕዝቢ እዙይ፡ ብዝበዝሕ ናይ ካቶሊካዊ ሃይማኖት እምነት ዝጋዘ ብምንባሩ፡ ብላዕለዎት ገዛእቲ መደብ ባዕሉን ካህናቱን ብዙኅ ጸቕጥን ስደትን ዝገጠሞን፡ ብተደጋጋሚ ቤተ ክርስቲያኑ ዝተቐጸሎን፡ ጥሪቱ ዝተዘምተን ሕብረተሰብ እዩ ዝነበረ። እንተኾነ ግን፡ ከምቱ አብ ላዕሊ ተገሊፁ ዝርከብ፡ ፍጹም ፍቕሪ ሃገር ስለዝነበሮ አብ ጊዜ ባዕዳዊ ወራር፡ ወጽዓኡ እንከይጠመተ አብ ዝኾነ ይኹን ክብሪ ነፃነት-ሃገር

ንምዕቃብ አብ ዝተገብሩ ውግኣት ብብዙኅ ወነ ዝተሳተፈን ብሓርበኝነት ዝተዋደቐን ሕዝቢ ኢዩ። ንኣብነት፡- ስንቁን ዕጥቁን ጊዙ ከይዱ፡ ብሓፀይ ዮሐንስ ምስ ግብፂ አብ ጉንደትን ጉራዕን ምስ ራእሲ መንገሻ ኮይኑ ምስ ጣልያን አብ ኩዓቲት ንሃገሩን ንባንዴራኡን እናተኸላኸለ ዝተዋደቐ ኢዩ። አብ ኩዓቲት ዝወደቁኳ ካብ ብዙኃት ዓሊን ዓዶውመርን ዝተብሃሉ ጀጋኑ ብስም ክጥቀሱ ይከኣል። ከማኡ'ውን አብ ውግኣ ዓድዋ ከም ኩሎም ኢትዮጵያውያን ወገናቶም ምስ ሓፀይ ምንጊክ ተሰሊፎም እተዓወቱ ኢዮም። ካቶሊካዊ ሃይማኖት፡ አብ መሠረታዊ መሰልን ሓቅን ማዕርነትን ዝተመሥረተ ነፃነትካን ዜግነታዊ ግቡእኻን ናይ ምኽባርን ናይ ምፍጻምን ጽኑዕ ዝኾነ ሞራላዊ ትምህርቲ ዘስርፅ ሃይማኖት ኢዩ። ንኣብነት፡ ዶ/ር አባ ሓጉስ ፍሡሕ ዝተብሃሉ ከም ሰባኺን መምህርን አብ አዲስ አበባን ደሴን የገልግሉ ዝነበሩ ካቶሊካዊ ካህን ወዲ-አባት ኢሮብ (ዳውሃን)፡ ጣልያን ንኢትዮጵያ ብወራር ጊዙ አብ ዝነበረለን ዓመታት፡ ሃገሮም አብ ፀልማት ባዕዳዊ መግዛእቲ ከም እትርከብ ናይ ኃዘኖም ምልክት፡ አብ ገዛኦም ምሸት ሽምዓ እንከየብርሁ ከምዝሓለፉ ይንገር። ከማኡ'ውን መምህር ኪዳነማርያም ገብረሕይወት ዘደብረ ዓባይ፡ ርትዕት ሃይማኖቶም ለቅዱሳን አበዊነ አብ ዝተብሃለ መጽሓፎም ንዙ ሓቂ ዝድግፍ ትዕዛብቶም ብሰፊሑ ገሊፆምዎ ይርከብ። ትኅዝቶኡ እውን ከምዙ ዝስዕብ ኢዩ። 'ንሕና ንካቶሊካውያን አኅዋትና ብስም ካቶሊካዊ ሃይማኖት አይንጸልኦምን ኢና፤ ምኽንያቱ ምንምኳ ካቶሊካውያን እንተኾኑ ሃይማኖት ናይ ግሊ ሃገር ግን ንኡሉን ናይ ኡሉን ስለዝኾነት ካብ ኢትዮጵያዊ ዜግነቶም ድኅር ከይበሉ፡ ምእንቲ ኢትዮጵያ ሃገሮም ብቈራዕነት ከምዝተቐለሱ አረጋጊፀ ዝምስክሮ ሓቂ ኢዩ። ንኣብነት፡ ፋሺሽት ጣልያን ንኢትዮጵያ ሃገርና ክወራ እንከሎ አብ ኢየሩሳሌም ምሳይ ዝነበሩ ካቶሊካውያን ካህናት፡ ክቡር አባ ተስፋ-ሥላሴ ወልደገሪማ፡ ክቡር አባ አጽብሓ ተስፋይ፡ ክቡር ዶ/ር አባ ገብረኢየሱስ ኃይሉ፡ ለይትን ቀትርን ብብኽያት ምእንቲ ሃገሮም ይቃለሱ ከምዝነበሩ እፈልጥ ኢየ' ብምባል አስፊሖም ገሊፆምዎ አለዉ። እምበኣር ከስ፡ ሕዝቢ ኢሮብ ብብዝኒ ካቶሊክ ምዃኑ፡ ንኽብሪ ሃገሩ ንነፃነቱ ንመሬቱን ንዜግነቱን አጸቢቐ ክፈቱን ክሕሉን ካብ ምግባር ንደጋር ዘየበሉ፡ እኳ ድኣ አጸቢቐ ዘበራተዎን ዘጠናኸሮን ናይ መንፈስን ናይ ተግባርን ባህሉ ኢዩ።

ሕዝቢ ኢሮብ ነፃነት-ሃገሩ ዘድፍር ከምዝነበረ ዝገልፀ ካልእ ተወሳኺ ኣብነት'ውን ምጥቃስ ይከኣል ኢዩ፡- አይተ ሓሊቦ ወልደ ዝበሃሉ ሓደ ባላባት፡ ተራ ዘይተምሃሩ ውልቀሰብ እናሃለዉ፡ ወራሪ

ፋሺስት ክላቱ እንከሎ ወራሪ ንምምካት ዝነበሮም ወነ ዝገልፅን ንብጹቶም ዘለዓዕልን ብሳሆኛ ዝገጠምዎ፡-

- "ማጂባትና ሲንበዳካ፡
- ራባን ሃኒህ ጂባ ዊን ታካ፡
- ሳዮድ ዓጵ ኢሪ ኖክራዓካ፡
- ኒባይሳህ ላ ኖክወዳካ፡
- ማጂባትና ሲንበዳካ፡"

(ትርጉም፡- "ንዋጋእንዶ በይዛኻትኩም ንሃገርና፡
 ንነፃነትና እናተዋጋእና እንተሞትና ኢዩ ክብርና፡
 ኣብ ኣንሸትና ጸዓዱ ከይደቕሉልና፡
 ከብትና ተዘሚተን ኣብ ኢድ ባዕዲ እምባሕ ከይብላና፡
 ንዋጋእንዶ በይዛኻትኩም ንሃገርና"።)

ከማኡ'ውን ኣብ ቀረባ ጊዜያት፡ ሕዝብታት ኢትዮጵያ ማኅበራውን ፖለቲካውን ጸቕጥታት ከወግዱ ኣብ ዝተፈላለዩ እዋናት ኣብ ዘካየድዎም ሕዝባዊ ቃልስታት፡ ሕዝቢ ኢሮብ ዓቢይ እጃሙ ዘበርከተን መሥዋዕቲ ዝፈትዎም ደቂ⁵¹ ዝኸፈለን ይኸፍል ዘሎን ሕዝቢ ኢዩ። ቅድም ክብል ኣብ ዝተጠቐሰ ጽሑፉ ዮውሃንስ ድንኩል ንዙ ሓቂ ከምዙ ዝስዕብ ኣስፊሩዎ ኣሎ፡-

"ኣብ ምብራቕ ትግራይና ናይ ባዕሎም ከባብን ጂኦ-ፖለቲካዊ ኣቀማመጥን፡ ቋንቋ፡ ማሕበራዊ መነባብሮ፡ ባህሊ... ሒዞም ይነብሩ እዞም ሎሚ እነላልዩኩም ተጋሩ። እዞም ሕዝብታት እዚኦም ከም ኩሉ ትግራዊ ጥንታውያን ኣበታት ኣንፃር መሳፍንትን ባዕዳዊ መግዛእትን ኣብ ዝገበርዎ ሓርበኛዊ ግጥም ታሪኻዊ እጃም ዘለዎም ኣብ ርእሲ ምዃናም ንፋሽስት ደርግ ደርቢኻ ሕዝባዊ መንግሥቲ ንምትካል ኣብ ዝተገብረ መሪር ቃልሲ እውን ዝከኣሎም ዘበለ ኹሉ እናወፈዩ፡ ንውድቦም ህወሓት ሓብሒቦም ዘወጡ ዝተዓወቱ ኮታስ ኣብ ታሪኽ ቃልሲ ሕዝቢ ትግራይ ዝድለ እጃም ዘበርከቱ ጀጋኑ ደቂ ትግራይ፡ ትግራዊት ኢዮም። ከምቲ ካልእ ሎሚ'ውን ኣብ ልምዓት ይረባረቡ ኣለዉ።"⁵²

⁵¹ ንኣብነት ካብ ብዙኃት ሓደ ንምጥቃስ፡ ፀረ-ሕዝቢ ዝኾኑ ሥርዓታት ኣፍሪሶም ሕዝባውን ዲሞክራሲያውን ሥርዓት ንምህናፅ ኣብ ዝተካየዱ ቃልስታት፡ ካብ ዝኸሪ ታሪክ ሃገርናን ኣበርክቶታት ዝተፈላለያ ናይ ፖለቲካ ፓርቲታትን ተረሲዖም ክተርፉ ዘይከኣል፡ ናይ "ኢትዮጵያ ሕዝቢ ኣብዮታዊ ፓርቲ" (ኢሕአፓ) መራሒ ዝነበሩ ዶክተር ተስፋይ ደበሳይ ኢሮብታይ ኢዮም ዝነበሩ።

⁵² መዕሒት አሰር ፩ይ ዓመት ቁ.፫/ሰነ-ነሓሰ ፲፱፻፹፰ ዓ.ም.፡ ገጽ ፲፭-፲፮ ኣንብብ።

ብ 4 ግንቦት ናይ 1990 ዓ.ም. መንግሥቲ ኤርትራ ሃንደበት ኣብ ልዕሊ ሰሜናዊ ክሊ ኢትዮጵያ ንዝፈጸሞ ወራር ብዓቢይ ትብዓት እንክምክትን ልዑላውነት ሃገሩ ንምኽባር እንክከላኸልን'ውን እዙ ሕዝቢ ዓቢይ ናይ ሕይወትን ናይ ንብረትን መሥዋዕቲ ከፊሉ ኢዩ። ብዙ ምክንያት'ዙይ ከዓ ኢዩ ኣብ ታሪኩ ሪእይዎ ዘይፈልጥ ብዙኅ ዓይነት ግፍዒ⁵³ ክበጽሖ ዝኸኣለ። ኣብ ገዛእ ዓዱን ሃገሩን ካብ መረበቱን ታቦቱን ተገዲዱ ክፈናቐል ተገይሩ። ሽማግሌታት ካብ ነጽዶም ብጸውራ ክውሰዱን ኣላዩ ኣብ ዘይረኽቡሉ ዓድታት ክድርበዩ፡ ጥኑሳት ኣብ ፈቐዶ መንገድን በዓትን ክሓርሳ፡ ሓራሳት ከዓ ደም ተወዲኡዎን ክሞታ እተገብረሉ ዓድን እተገፍዐ ሕዝብን ኢዩ። ሓንፂ-ቤቱ ከብቱ ጤለ-በጊዑ ንህቡ ኣሙ እተወረሮ፡ ካህናት ካብ ቀጽሪ ቤተክርስቲያናዊም ተወሲዶም ክእውሩን ንሓዋርያዊ ሥራሖም ከይንቀሳቐሱ ተኣጊዶም ክሳዕ ኣብ ማእከል መንገዲ እተገረፉሉ ዓዲ ኢዩ። ኣብ እዋን ሰደት-ሃይማኖት'ኳ ዘይተገብረ፡ ን155 ዓመታት ማእከል መንፈሳዊ ሕይወቱን መንነቱን ኮይኑ ዝጸንሐ፡ ንዙ ሕብረተሰብ ጥራሕ ዘይኮነስ ብዓቢይ ንናይ ኢትዮጵያን ኤርትራን ካቶሊካዊ ሕብረተሰብ ናይ እምነቱ ታሪካዊ መሠረትን ኣብ ጊዜ ሰደት ሃይማኖት ከዓ መዕቐቢኡን ዝነበረ፡ ናይ ዓሊተና ታሪካዊ ልደታ ማርያም ታቦትን ገዳምን ብወራሪ መንግሥቲ ኤርትራ ተኣሺጉ ካህናትን ደናግልን በስገዳድ ዓዲ ክለቁን ክስደዱን ተገይሩ ኢዩ። እዙ ንልዕሊ ክልተ ዓመት ዝጸንሐ ኩነታት-ወራር ናይ መንግሥቲ ኤርትራ ብደረጃ ውልቅን ሰድራን ሕብረተሰብን ኣብ ልዕለኡ ዘውረዶ ኣዚዩ ከቢድ ዝኾነ ማሕበራውን ቁጠባውን ስነልቦናውን መቐሰልቲ ንዙ ሕዝቢ ብቅኑዕ ዝጐድኦ ድኣ ይኹን'ምበር ንመንነት ትግራዊይነቱን ኢትዮጵያውነቱን ብዝበለጸ ዘጽነዑሉን ዘመስከረሉን ተርእዮ ኢዩ። ይኹን እምበር ሻዕቢያ ኣብ መንጎ ሕዝቢ ትግራይን ሕዝቢ ኤርትራን፡ ብዝኸፍኦ መልክዑ ከዓ ኣብ መንጎ ሕዝቢ ኢሮብን ኩታ-ገጠም ኣብ ዝኾና ጎረባብቲ ዓዳትን ዘይሕከኽ ነባሪ ጽልኢ ንምትካል ውሑዳን

⁵³ ናይ'ዙ ሓቂ ምስክርነት ክኾን ዝኸኣለ፡ ኣብ ሻዕቢያ ን18 ዓመት ዝጸንሐን ኣብ ኩናት ዓይጋ ክልተ ሻዕ ብደረጃ መሪሕነት ዝተሳተፈን ድጋር ግን ንመንግሥቲ ኢትዮጵያ ኢዱ ዝሃበ ሻምበል ዑመር ኢብራሂም ኣሕመድ፡ ብ10.9.1991 ዓ.ም. ኣብ ተለቪኹን ኢትዮጵያ መደብ ቋንቋ ትግርኛ ሕቶን መልስን ኣብ ዝሃበ ሠፊሕ መግለፂ ካብ ዝተዛረበ፡ "ኣብ ልዕሊ ክባቢ ዓይጋን ዓሊተናን ዝነብር ሕዝብን ካህናትን ቤተክርስቲያናትን ንብረትን እዙ ሠራዊት (ሻዕቢያ) ዘውረዶ ግፍዕታት ኣብ ምሉእ ሕይወተይ ርእየዮ ዘይፈልጥን ኣዚዩ ዘስካሕክሕንዮ ነይሩ"፡ ዝብል ክጥቀስ ይከኣል።

የዋሃን አሰሊፉ ከማኡ እንተፈጸመ፡ ሕዝቧ ኢሮብ ግን "ንኽፉእ ብኽፉእ አይትቃወሞ" ዝብል ሃይማኖታዊ ትእዛዝን "ዝገበረኒያ ክገብርስ ዱር ይገብር" ዝብል ሰብአዊ ጎሊናን ኣብ ባህርዩ ሰሪዖም ሰለዝርከቡ "ወሊድና ዘሚድና ድጋርከ እንታይ ክንጸዊ ኢና" ብምባል ኣርሒቂ ዝጥምትን ሚዛኑ ሓሊዩ ዝነብርን ሕዝቧ ኢዩ። ምእንተ'ዙይ ከፃ እቲ ጥንታዊ ሕውነቱን ጉርብትናኡን መሊሱ ከም ጥንቱ ብሰላምን ብፍቕርን ከምዝነብር ኣየጠራጥርን።

ብፍቕርን ከምዝገብር እየጠራጥር፡፡
ብድገሪ ግዝአት ጣልያን ኣብ ባህሊ ኢሮብ ብዘይቅኑዕ ሓደሓደ
ለውጥታት ከምዝተርኣየ ፍሉጥ ኢዩ። ብዝመስል ናይ'ዙ ለውጥታት
ምኽንያታት (ሀ) ኣብ ጊዜያት ሰደታት ሃይማኖት፡ ሕዝቢ ካብ ቦታ
ናብ ቦታ እናኸደ ክዕቁብን ከዐቑብን ዝነበረሉ እዋናት፤ (ለ) ብናይ
ሕርሻ ኮነ ካልእ ውራያዊ ምኽንያታት ምስ ጐረባብቲ ሕብረተሰብ
ምትሕውዋስን ምቕርራብን፤ (ሐ) ምስፍሕፋሕ ትምህርቲ፤ (መ) ናይ
ዕዳጋን ንግዳውን ምንቅስቓሳት ምዝውታር፤ (ሠ) ብናይ ብዙኃን
መራኽቢ (mass media) ብፍላይ ረዲዮን ተይፕ ረኮርደራትን ኣብ
ከተማን ገጸራትን ምብዛሕ ናይ ባህልታት ምልውዋጥ ምምጽኡ፤
ኢዮም። ኣብዙይ ንኣብነት ክጥቀስ ዝከኣል፡ ኣብ ዓዲ ኢሮብ ናይ
ሎሚ ኣገባብራ ሕፀ ኮነ መርዓ ብመሠረቱ እንካብ ናይ ቀደም ብዙጎ
ዝተፈለየኳ እንተዘይኮነ፡ ብናይ ጊዜን ኣብ መነባብሮ ናይዙ
ሕብረተሰብ ዝረኣ ዘገምታዊ ለውጥን፡ ከማኡ'ውን ካብ ናይ ካልእ
ሕብረተሰብ ናይ መርዓ ሥርዓታትን ዝተወሰኹ ኣገባብራታት
ኣለውዎ። ንኣብነት፡-

(ሀ) ባዕልኝ ብባዕልኝ ሕፃን ምምራጽ፤

(ሀ) ባዕልኻ ብባዕልኻ ሕፃን ምምራጽ፤
(ለ) ብምክንያት ብዝኒ ሰብ እንካብ ኣሙሻይ ወለዶ ንታሕቲ ቀረባ ዘመድ ምምርዓው፤

(ሐ) ነዊሕ ዝነበረ ናይ ሕፃኖች ጊዜ ምሕፃር፤

(መ) ካብ ደቂ አዕሩኽ አቦ ወጸኢ ካልኣተ ምዕራኽ፤

(ሠ) ደቀ'ንስተዮ ምዕራክ፤

(ረ) ብምክንያት ሕጽረት ገንዘብ ዝግበር ናይ መርዓ ክነታት (ንኣብነት ጭሉቕ)፤

(ሰ) አገዛዝአን ብዝሕን ናይ መርዓት ክዳውንቲ፤ ወዘተ...።

(ሰ) አገዛዝህን ብዝሕን ናይ መርዓተ ዘግጡ ሃብት ወዘተ...
እዙይ ክበሃል እንኩሎ ግን ምሉእ ብምሉእ ዝተፈለየ አገባብራ
ይኸውን ኣሎ ማለት ኣይኮነን።

2. ማገበራዊ ንብረት

ቅድሚያ ሕርሻ፣ ሕዝቢ ኢሮብ አብ መነባብሮ ምርባሕ እንሰሳ ተዋፊሩ እንከሎ ብዙኅ ናይ ሥራሕ ክፍፍል እንተዘይነበረ'ኳ፡ እዙ ዓይነት መነባብሮ ቀሊል ብዘይምንባሩ እናተሓጋገዙ ኢዮም ይነብሩ ዝነበሩ። ብፍላይ ሰበይቲ ናይ ምሕጃንን ምምካኽን (ጠሰሚ እንካብ ልኻይ ምፍላይ - "ዳላሶ")፣ ምሕሳብ ንወዲ-ተባዕታይ እተወሰነ ሥራሕ ኢዮ ነይሩ። ሰብኣይ ናብ ነዊሕ ቦታ እንክኸይድ ገዛ ምትራፍን ብሓላፍነት ሕይወት-ገዛ ምምራሕን ነበረ። እዙይ ዓቢይ ወዲ እንተዘይኣሊዮም ማለት ኢዮ። ደቂ እውን አብ ከባቢ ገዛ ዝግበር መጓሰ ናይ ናእሽቱ እንሰሳ (መሓሰእ፣ ምራኩት፣ ወዘተ.) ከማኡ'ውን ዓበይቲ ቈልዑ እንተኮይኖም ምስ አቦኦም ይወፍሩን ይጓሰዩን። ሰብኣይ ወትሩ ብርትዕ ዝበለ ክፍሊ ናይ ሥራሕ ኢዮ ዝኅዝ። ብዙ ዓይነት ከይዲ ከሰ ምርባሕ እንሰሳ ይግበር ነበረ።

ብዝመሰል ክፍፍል ሥራሕ ዝተጀመረ ምስ ሕርሻ ኢዩ። ማለት፡- ምሕራስ፡ ምዝራእ፡ ምዕፃድ፡ ምኰልሳስ፡ ምኽያድ፡ ምሽማት፡ ወዘተ. ናይ ሰብኣይ ተግባራት እንክኾኑ፤ ምጉልጓል፡ ጸህያይ፡ ሥራሕ ውሽጢ ገዛን ምምሕድዳሩን፡ ምግቢ ምሥራሕ፡ ወዘተ. ንሰበይቲ ዝውሰን ዓይነት ሥራሕ ኢዩ። ምዕጻድ ሓባራዊ ኢዩ። እዞ ክፍፍል ሥራሕ ብሓባር ክረኣ ከሎ ድኣ ኢዩ'ምበር፡ ሎሚ፡ ሥራሕ ዝካየድ "ናይ ሰብኣይ" "ናይ ሰበይቲ" እንክይበልካ ከከም ኩነታቱን ኣድላይነቱን፡ ንኣሳልጦን ረብሓ ሰድራን ሕብረተሰብን ብዝሰማማዕ መገዲ ኢዩ።

አብ ከባቢ ዓዲ ኢሮብ አባይቲ ተረሓሒቹ ኢዩ ዝሥራሕ ዝነበረ። ናይ ቀደም ገዛውቲ ዝረሓሒቹሉ ምክንያት ከዓ፡-

ሀ/ ብቱ ጊዜ'ቱይ ዋሕዲ ሰብ ብምንባሩ ቦታ አልፍን ትርፍን ይርከብ ነበረ።

ለ/ ከማኡ'ውን፣ ከፍቲ፣ አጣል፣ ወዘተ.⁵⁴ ብብዝሂ ይርከባሉ

54 አስማት አብዑር፡- ዓላቢዳር፡ ዓይኒበል፡ ዑፋይ፡ ባይላይ፡ ቢድ፡ ቢርቢር፡ ቦራ፡
ጀስታ፡ ፋፋስ፡ ፋሲል፡ ጋይሶላ፡ ጓጉጉል፡ ሓሊብ፡ ሓመር፡ ኩሑል፡ ለቢስ፡ ሊላይ፡ መስቀላይ፡ ሰገን፡
ሠናይ፡ ሱሑል፡ ሂላይ፡ ወይናይ፡ ዋይላ፡ ዛህላይ፡ ወዘተ፡። አስማት አላሕም፡- ዓጅአቦሊ፡ ዓጉዋ፡
ዓይራ፡ ዓላቦሊ፡ ዓላዲ፡ ዓላጋሊ፡ ዓላጊራ፡ ዔራታሊ፡ ዒፊዳ፡ ዒምቢራ፡ ዒንዱ፡ ዑንዱ፡ ጉላ፡ ሶድ፡
አፍዳሂ፡ አፍጋራ፡ አይናፋራ፡ አይላዕላ፡ አይቲዓላ፡ ባዳላ፡ ባሃዳ፡ ቢዳረ፡ ቢድ፡ ቢልዓ፡ ቦራ፡ ቦርማሊ፡
ዳዖሊ፡ ዳጋሊ፡ ዳሂላ፡ ዳሂሎ፡ ደገሊ፡ ዲርዔሊ፡ ደማሊ፡ ደቡሮ፡ ጋህለ፡ ጋሊ፡ ጋርባዳ፡ ጋይላዓምቦ፡
ገርዓድ፡ ገራዓድ፡ ገራዓላ፡ ገናኝላ፡ ጎዕመ፡ ጉምዓረ፡ ሃሊካ፡ ሓጋሎ፡ ሓምራ፡ ሓዲምላ፡ ሓጊጊዳ፡ ሓኒ፡

ስለዝነበረ፡ ጽበት ቦታውን ስለዘይነበረ፡ እንስሳ ከምልበን ወፊረን ክኣትዋ፡ ሓደ ቦታ ሓሊኻ እቱ ካልእ ብምብላዕ ንገንዘብ ምእንቲ ክሰማማዕ ኢዩ።

ሐ/ ብሓደ ሠፊርካ ምውፋር ዝተጀመረ ድጋር ሕርሻ ምስ ተጀመረ እንክኾን፡ ቦታ/ግራውቲ ምእንቲ ከይጣፋእ ዝተለምደ ጥበብ ኢዩ።

መ/ ገዛውቲ ኣብ ዝተረሓሓቸን ክብ ኣብ ዝበሉ ቦታታትን ክሥርሑ እንከለዉ ንጽቡቕ ይኹን ንሕማቕ ጊዜ ደሃይ ክቀበልሉ ማለት ኢዩ። ከማኡ'ውን ኣብ መንጎኦም ባዕዲ ከይኣቱ መሬት ንምሕላው ኢዩ።

ስለ'ዙይ ከስ ቀደም ገዛውቲ ተረሓሓቸኦም ክሥርሑ ዝኸኣሉ ብ'ዞም ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሱ ምክንያታት ምዃኑ ዓበይቲ ኢሮብ ይናገሩ።

ቀዳሞት ኢሮብ እንካብ ጸላኢ ይከላኸሉን ይተሓጋገዙን ዝነበሩ፡ ጸላኢ እንክመጽም ነንብዓልቶም ብዝርድእዎ ቋንቋ ወይ ከዓ ምልክት እናተጸዋውዑ ብኣውያት፡ ቱልቱላ (ድጋር ጥሩምባ) ብምንፋሕ መልእኽቲ ብምብጽጻሕን ብምድምማጽን ነበረ። ተኣኪቦም ከዓ ንውልቀ ገበነይና ኮነ ንናይ ሓባር ጸላኢ ብዝተሓባበረ ሓይሊ ብምምካትን ብምውቃዕን ጀግንነቶምን ሓድነቶምን የመስክሩ ነበሩ። እዙይ ከዓ እዙ ሕብረተሰብ ብታሪክ ኣብ ዘዘንትዎ ናይ ቀደም ሆራኡ ብግልፂ ንረኽቦ።

"ናኑ ኡጉነክ ኡጉተ ጉማ
" " "

ማቢና የኒም ኣቢነ
ማላና የን ጋደ ሳይነ
ናኑ ሳይነ ጋደ ደሮ
ናኑ ነውዐ ዳዓር ቢሎ፤

ኢምቢሮ፡ ኢናሐሳ፡ ኢፊላ፡ ኢፎሊ፡ ኩሑላ፡ ኩሑልላ፡ ላዓኒ፡ ላዳኒ፡ ላዋሪስ፡ ሚላ፡ ሙራ፡ ላምባዓ-ጆ፡ ላዋታሊ፡ ሣሂላ፡ ሣህላ፡ ሱባሊ፡ ሱላ፡ ሱሊ፡ ኡጉራ፡ ኡኩላ፡ ወይዘሮ፡ ዋግሐሊ፡ ዋሕዘላ፡ ዋይላ፡ ወዘተ፡ ኣስማት ኣጣል፡- ዓንቃርዓዲ፡ ዓንዳዲ፡ ዓላዔሮ፡ ዓላቦራ፡ ዓላጋላ፡ ዓላሎ፡ ዓላኩላ፡ ኣሉሊ፡ ባራዲ፡ ቦራ፡ ዳዔሮ፡ ዳቦራ፡ ዳጋላ፡ ዳጋሪ፡ ዳቲያ፡ ዳቱኩላ፡ ፋራሲ፡ ጋባዓዲ፡ ጋላሙ፡ ጋሙዲ፡ ገርዓዲ፡ ገራዓዲ፡ ገረ፡ ጉርላ፡ ሑቱክላ፡ ካሓኒ፡ ካሒ፡ ካኮይቲ፡ ከነፍ፡ ኩሑላ፡ ኩሱራ፡ ላዓኒ፡ ማሕዛላ፡ ማሰ ልቶ፡ ዋሊ፡ ሙራ፡ እላዕቶ፡ ዱጋ፡ ሲራቦ፡ ኡኩላ፡ ኡንዱ፡ ዋሶ፡ ዛፎሊ፡ ወዘተ።

ላብሃ ማንጎ ባጅ ማሓራህ ኖጎረ
ከናን ማንጎ ባጅ ካበላህ ኖጎረ
ዓሮር ማንጎ ባጅ ዲጋቲህ ኖጎረ
ዓይሶ ማንጎ ባጅ ጎዳህ ኖጎረ፤
ዓጅ ባጅል ካራሕ ኤልነ
ዳታ ባጅል ዲሚሕ ኤልነ፤
ኣምሓርቶ ሆና ካሊነ
ሳሆይታ ካሲርታ ካሊነ
ኣሊ ደ'ጋድ ፈራ ሃይነ
ጋናታክ ዋዒና ገድነ
ጋሃናማክ ባጎል ኣብነ።"

(ትርጉም፡-
"ነቂልና'ሎና፡ ንቐሉ ኣማሩ (ጉማ)
" " "

ኣይትግበሩ ዝበሉና ገበርና
ኣይትውጽኡ ዝበሉና ሩባ ወጸእና፤
ንሕና ዝወጸእናዮ ሩባ ኣውያት
ንሕና ዝወጸእናዮ ጠረር ደም፤
ሰብኡት ዝበዝሕዎ ዓዲ ብኩናት ቀጥቀጥና
እሾኽ ዝበዝሐ ዓዲ ብሳእኒ ቀጥቀጥና
ተመን ዝበዝሐ ዓዲ ብዘንጊ ቀጥቀጥና
ሳዕሪ ዝበዝሐ ዓዲ ብኩዳ ረገጽና፤
ኣብ ቆላ መሬት ጸዕዳ መሰልና
ኣብ ዶግዓ መሬት ጊመ መሰልና፤
ንትግራዋይ ዑና ከላእና
ንሻሃይ ጉጂ ከላእና፤
ኣብ መቀመጫ-ነብሪ ኣጸብዕ መለስና፤
ንመንግሥተ ሰማይ ብማዕዶኡ ኸድና
ንገሃነመ እሳት ኣብ ከብዱ ወረድና።")

እዙ ሆራ'ዙይ፡ ካቶሊካዊ እምነት ብምኽታሎም ብናይ ከባቢ መራሕቲ ሃይማኖትን ኣመሓደርትን ብተደጋጋሚ ስደት ሃይማኖት ምስ

ተልዕኮም፡ ወኪላት ምእመናን ምስ ካህናቶም⁵⁵ ኮይኖም ንመሰል ሃይማኖቶም "አቤት" ክብሉ ኣብ ሚያዝያ 1908 ዓ.ም. ብእግሪ ተጓዲዞም፡ ኣብ ደሴ ኣብ ቅድሚ ንጉሥ ሚካኤል፡ ኣብ ኣዲስ ኣበባ ከዓ ኣብ ቅድሚ ልጅ ኢያሱ ኣብ ዘቕረብዎ ናይ ሃይማኖት ነፃነት ኣቤቱታኦም፡ ካቶሊካዊ ሃይማኖት፡ ንቱ ቀደም ዝነበሮም ሓደሓደ ጊዜ ባህልን ኣሠራርሓን ቀይሮም፡ ፍቕሪ ሃገርን ማኅበራዊ ሥርዓትን ክኸተሉ ከምዘኸኣሎም ከረድኡ ከም ኣብነት ገይሮም ዘቕረብዎ ናይ ቀደም ሆራ ኢዩ።

⁵⁵ ካህናት፡- አባ "ዮሴፍ ግሩዝ"ን (Fr.Edward Gruson) አባ ተስፋሥላሴ ወልደገሪማን "አባ" ገብረእግዚአብሔርን (ፊተውራሪ ካሕሣይ) እንክኸኑ፡ ብ28 ሚያዝያ 1908 ዓ.ም. ካብ ዓሊተና ተንሢአም ብባሕሪ (አሥመራ-ምጽዋዕ-ጂቡቲ-አዲስ አበባ)፡ ወኪላት ምእመናን ከዓ፡- አይተ ዓዶውማር (ጉዕሽ) ሓሊቦን አይተ ምንጊክ ወልደጊዮርጊስን፡ ብ27 ሚያዝያ 1908 ዓ.ም. ካብ ዓሊተና ነቂሎም ብእግሪ ናብ ደሴ-አዲስ አበባ ከዱ። ምስ ካህናቶም ብ12 ሰነ አብ አዲስ አበባ ተራሽቡ። ብ21 ሐምሌ 1908 ብልጅ ኢያሱ ብይን ነፃነት ሃይማኖት ተጽሓፈሎም።

መ/ ስነቁጠባዊ ሕይወት (ምጣነ-ሃብቲ)

ምጣነ-ሃብትን ኩነታት መነባብሮን ናይ ዓዲ ኢሮብ ምስቲ ናይ'ዙ ዓዲ ናይ መሬት ተፈጥሮአዊ አቀማምጣ ዝተተጎጎዘ ኢዩ። እምብዛኡ ቆላ መሬት ክበሃል እኳ እንተዘይተኸአለ፡ ኣብ ምብራቃዊ ዞባ ኣብ ዝርከቡ ቆላማ ከባቢ ክጠቓለል ይከአል፤ ኣብ ውሽጡ ግን መጠነኛ ዝኾኑ እምባታት፡ መይዳታት፡ ሰንጭሮታትን፡ ሩባታትን፡ በረኽቲ ቦታታትን ይርከቡዎ። ኣብ ዓጋመ እንኳብ ዝርከባ ዝዓበዩ እምባታት⁵⁶፡ "ዓሲምባ" (3205 ሜ.) ኣብ ደቡባዊ፡ "ዳምባ-ኮማ"ን (2860 ሜ.) "ሳራጉምባ"-ዓይጋን (2854 ሜ.) ከዓ ኣብ ማእኸላይ ክሊ ዓዲ ኢሮብ ኢየን ዝርከባ። ኣየሩ ከከም ከባቢኡ፡ ኣብ በረኽቲ ቦታታት ዝሕል ዝበለ እንክኾን ኣብ ትሕት ዝበለ ከባቢ ሙቂ ኢዩ።

ብሓፈሻኡ ናይ ሎሚ ሳሆ ተናጋሪ ሕዝቢ ኢሮብ ዝመሓዳደር ብሕርሻን ምርባሕ እንስሳን ንህብን ኢዩ። እንተኾነ ግን ብምክንያት ኣቀማምጣ መሬትን ዋሕዲ ዝናብን ሕርሻዊ እቶት ዝተሓተ ኢዩ። ኣምን ሓመድን እናጠፍኤ ብዝመጸ እንስሳ ዘቤትን ንህብን'ውን እናወሓዱ ኢዮም (እንስሳ ዘገዳም'ውን) ። ብዙ ምክንያት ከዓ ዓመታዊ እቶቱ ስለዝውሕድ እቱ ሕዝቢ ንሓደጋ ተረዳእነት ተጋሊፁ ይርከብ። ብኣንጻር እዙ ኩነታት ግን ሕዝቢ ኢሮብ ተፈጥሮ-ከባቢኡ ኣብ ጥቕሚ ኣውጂሉ ጸገማቱ ከዋጸእ ቃልሱ ናባኡ መሊሱ ይርከብ። ብፍላይ ኣብዙ ሎሚ ጊዜ፡ ገባር ንናይ ሕርሻ ጥቕሚ ዋና ትኩረት ዝገብረሉ ሥራሕ፡ ስንጭሮታት ደልዲልካ ግራውቲ መደባት ብምውጻእ እቱ ዝዘንም ማይን ዝሸርሸር ሓመድን ኣብቱ ልምዓት (ግራት) ተዓቂቡ ጥቕሚ ዝህበሉ ናይ ሕርሻ ዘዴ ኢዩ። "ዳልዳል" ብዝብል ስያሜ፡ ኣብ ግድምታት (slopes) ኮነ ኣብ ስንጭሮታት ብምድልዳልን ዛላታትን ከትርታት ብምሥራሕ ንሕርሻ ዘገልግሉ ቦታታት ምምሽሻው እንካብ ንውሕ ዝበለ ጊዜ ጀሚሩ ልመድ ከምዝነበረ ዘርእዩ ናይ ገባር ናይ ግሊ ሥራሓት ይርከቡ ኢዮም። እንተኾነ ግን ኣብዙ ከባቢ ብዘመናዊ ኣሠራርሓ ናይ ልምዓት ሥራሓት ክጠናከር ዝኽኣለ፡ ካብ ቅድሚ 23 ዓመት ንክልተ ዓመት ኣብ'ቱ ዓዲ ብምቕማጥ መጽናዕታዊ ሥራሕ ዘካየደሉ ዶክተር ብሩኖ ስትረበል (Dr Bruno Strebel, Geographer-Environmentalist) ዝበሃል ወዲ

⁵⁶ ካብ ፀፍሒ-ባሕሪ ንውሓተን፡ ዓንዴል 3242 ሜትር፡ ዓሎቻ 3028 ሜትር፡ ማዕቢኖ 3025 ሜትር ይኸውን። ዓውዳ፡ ጳ(ደ)-ብራ፡ አይጳጩ፡ ከጥቅላ ይከላል።

ስዊዘርላንድ፡ ካብ ናይ ሃገሩ ገባሬ ሠናይ ድርጅት ብዝረኽቦ ሓገዝ ብናይ ዓዲግራት ካቶሊካዊት ቤተክርስቲያን ናይ ልምዓት ሥራሕ (ADDA Project) መደብ ኣቢሉ ብዘንቀሳቕሶ ናይ ልምዓት ሥራሕት ምዃኑ ከይተጠቐሰ ክሕለፍ ዘይግበኦ ኢዩ።

ኣብ ዓዲ ኢሮብ እንካብ ቀደም ጀሚሩ ምርባሕ እንስሳ ዘቤት (መጓሰ) ከምዝነበረ ብቱ ኣመጸጽኡን ምዕባለን ናይ'ዙ ሕብረተሰብ ዝርዳእን ዝተረጋገጸን ነገር እንክኸውን፡ ብኣቀማምጣ ናይ'ቱ ቦታን ኩነታት ሕርሻን እውን ብቐሊል ዝርዳእ ሓቂ ኢዩ። ቀደም ኣብዙ ሕብረተሰብ "መጓሰ" ተብሂሉ ይውሰድ ዝነበረ ብሥጋን ብጠስምን ብጸባን ብመዓርን ዋናኦም ከጥቀሙሎም ዝኸለል ጥራሕ እምበር ከም ኣብቅልትን ግመልን ዝበሉ ድጓር ኣብ ጊዜ ሕርሻ ዝመጹን ምስ ምኽንያታት ንግድን ሕርሻን ዕዳጋን ዝተተሓሓዙን ኢዮም። ኣእዱግ እንካብ ቀደም ጀሚሩ ንምጉዓዝ ይጥቀሙሎም ዝነበሩ እንስሳ እምበር ንምርባሕ ዝምረጹ ኣይነበሩን።

ቀደም ምርባሕ እንስሳ ዘቤት ከም ቀንዲ መካየዲ ናብራ ይውሰድ ብምንባሩን (main economic source) ብቱ ጊዜ'ቱይ ከዓ ኣብቱ ከባቢ ሕርሻ ማዕቢሉ ስለዘይነበረን፡ ንእንስሳን ነናህብን ከምዝሰማማዕ ብምንቅስቃስ (ሰበኽ-ሳግም) ኢዩ ዳን ምርባሕ እንስሳ (animal farm) ይካየድ ዝነበረ። ሎሚ ግን ብምኽንያት ብዝኒ ሕዝቢን ጽበት መሬትን ዋሕዲ ጥሪትን እዙ ከይዲ እምብዛኡ ዝውቱር ኣይኮነን።

እዙ ዓዲ ከም ብዙኅ ካልእ ከባቢታት ኢትዮጵያ ቀደም ብብዙኅ ዝተፈላለየ ዓይነት ገዘፍትን ሓፀርትን ኣእዋም እተሸፈነ ከምዝነበረ ናይ ቀረባ ጊዜ ዝኸሪ ኢዩ። ብኣጠቓላሊ ምስ ምብራሕ-ሽፋን ኣግራብ ተተጋኒዙ ዝበረሰ ኣሎ፤ ናብ ምብራሕ ገጹ ዝኾነ ኣሎ፤ ከይበረሰ ዝተረፈ እናተሓለወ ዝርከብ ከዓ ኣሎ። ሎሚ ካብ ዝርከቡ ዕፀዋት (ኣእዋምን ኣትክልትን) ንምጥቃስ፡-

- ዓጅዓጅ (ዓጥዓጥ)፡
- ዓላም (ኣላ/ላቲ)፡
- (ዓለም/ማጭጮ-ባይታ)፡
- ዓጳቦ (ጭጎኖ)፡
- ዓጳላ (ዓጋም)፡
- ዓጳይ (ኩሓ)፡
- ዔራ (ኣውሒ በረኻ)፡
- ዓልዓል (ደንደር ኣድጊ)፡
- ዓልጉም (ሽባኻ)፡
- ዓሙሰ (ጠጣዕሎ)፡
- ዓራኖ (ዓረኖ/ድንሽ-ዝብኢ)፡

- ዓርጋጉድ (ዓርጋጉድ)፡
- ዓርመድ/ላሓይሱ (ዓርመድ)፡
- ዓርራሓጳ (መድኃኒት ተመን)፡
- ዓዉን (ዓዉን/ዓዉን)፡
- ዔር (ጉልባብ-ኣም)፡
- ዒ'ላም (ዒ'ላም)፡
- ዒሊላ (ዕሉላ/ ሳዕራ-ጊሐ)፡
- ዒጣንባዕላሊታ (ዕጣንባዕላልተ)፡
- ዖካርታ (ሓምሊ ቈብኦ)፡
- ዑቡክ (ዕቡኽ/ቕ)፡
- ዑዱ (?) ናይ ቆላ ኣም፡

- ዑምቡሉክ (ዕንጉለ)፡
- ዑረ (ዕረ)፡
- ኡቱረ (ሸምበባዕታ)፡
- ኢንዳዓሮ (ዳዕሮ)፡
- ኢንቲ'ጊራ (ሓዊ ዓይኖ)፡
- ኣዓንደ (ዓንጉ ሻሃይ)፡
- ኣባኪዖ (ኣባኽዖት)፡
- ኣበሳ (ማዕቐር/መዓቆር)፡
- ኣዳምቢል (ዓንደል)፡
- ኣሃንሰ (ሶሮሮ)፡
- ኣካህ (ኣኸህ)፡
- ኣካርመ (ደግ/ድዮግ)፡
- ኣላ-ዒቃ (ዒቃ)፡
- ኣላኪ (ኣላኪት)፡
- ኣላሚና (ጫንቁቕ)፡
- ኣሊዖ (ዓንጎ ጊሐ)፡
- ኣማከላ (ኣማኪላ)፡
- ኣምሓራ-ዑረ (ዕቃ/ዕረ ግኒ/ግመል)፡
- ኣርዓማይ (ዘመር/ፈሲ-ዕንቐርቢት)፡
- ኣራድ (ቀረፅ)፡
- ኣርጉድ (ኣርጉዲ)፡
- ኣትዓራራብ (?)፡
- ኣሰሙ ("ኣላ-" / "ላቲ-") (ኣሻሙት)፡
- ኣታሚ (ኣታመ)፡
- ኣውሐ (ኣውሒ)፡
- ኣውረር (?)፡
- ኣይኑት (ኣኒታ)፡
- ባዳና (?)፡
- ባገሱ (ጭልምልም)፡
- ባላሳ (በለስ)፡
- ቢዕራር (ብዕሪር)፡
- ቢርናሂዮ (ብርናህዮ/ሓምሊ-ጣልያን)፡
- ቦንካት (ዱቡራ/ኳኹቶምድሪ/ሓርማዝ)፡
- ዳ'ባርባረ (ጸሊም በርበረ)፡
- ዳበሊፋዋ (ቱርናሃ)፡
- ዳራንደር (ዳንዴር)፡
- ዳሳድ/ላሳድ (መነስነስ ጋሻ)፡
- ዳታሐድ (ፀሊም ኣም)፡
- ዳዋይ (ረወይ)፡
- ደበላ (መመን)፡
- ደግዲጋን (ሳሳ)፡
- ደካነቀል (ድኻነቀል/ፃህያይ ሸዋ)፡
- ደሊንካ (ጠነግ/ኣንፂ ሽልቦ)፡
- ደሪሪጊስ (ዓንጎ ላም)፡
- ዱማ (ሳዕሪ ኣዋልዶ/ደምሃላ)፡

- ኤድዔራ/ጊኒሐድ (ዒቃ ግኒ)፡
- ኤንደርኩሐላ (እንድርኩሐላ)፡
- ጋባው (?) ናይ ቆላ ኣም፡
- ጋቦ (?)፡
- ጋላዕ (ጊንዳዕ)፡
- ጋሊሙልሑ (ሓሐት)፡
- ገልገለመስቀል (ገልገለመስቀል)፡
- ገረና (?)፡
- ጎርሓን (ጎርሓን/ንዕቢ)፡
- ጎሮይ (ሳዕሪ ጎራይ)፡
- ጉልዐ (ጉልዒ)፡
- ጉምቡዑለ (ኣጎል)፡
- ጐንፀ (ጐንጩ)፡
- ሓዲሓምላ (ሓዞ በረኻ)፡
- ሓ'ፋ (ሓፋ/ጨጉራ-ኩዕንቲ)፡
- ሓምቦካ (?)፡
- ሓንካብ (ቋቋ)፡
- ሓንላልዓሳ (በለስ-ኣድጊ/-ቁፅሊ)፡
- ሓራግ/ሓፋፍሎ (ሓረግ)፡
- ሒሊክ (ሕሊኽ)፡
- ሒፃዊፅ (ሕፃውፅ)፡
- ሓምር (ሓምር)፡
- ካዶ (ኮዶ/ሰግላ)፡
- ካኮይቲካበላ (?)፡
- ካሪዖንቆዖንቆ (ዕንቁራዕንቆ)፡
- ካሳርዐ (ጉዲበሉ/ከሰርዐ)፡
- ኪላዓው (ኪልዓው)፡
- ኩልዑም (ፀዶ)፡
- ኩሩድ (ድቋላ)፡
- ኩርበ (ዓንቋ)፡
- ኩሱራ (ጋባ)፡
- ኳኩቶ (ኳኹቶ)፡
- ላግዳ (ዕንቐፍቲ ኣሓ)፡
- ላካ (ላኻ)፡
- ላማይሳዔ (ጠጠም ጊሐ)፡
- ላይኖ (ላይኖ)፡
- ለሐታው (ማጭጮ/ሓማት ፀዶ)፡
- ለሙን (ሎሚን)፡
- ለብክ ታቢዲ (ሓረግ ሬሳ/ቀስታንሸቲ)፡
- ማክዓር (ማኸር)፡
- ማዳዓሳ (ጥፍሮርያ)፡
- ማደባ (መዝባ)፡
- ማድሓድ (?)፡
- ማዶር (ማዶር)፡
- ማላፍላፍ (መዘርባዕ)፡

ማሊሕ (እዝኒ ጣዕዋ):
ማሳጉ (መዘጉፍ):
ማሳዋ (ሻሕተው):
ሚስዳድ (መስደድ):
መጉሂያ (መጉያ):
መስኮል (ብሽኮ):
አኮሊ-ዳራንደር (ዳንደር አድጊ):
አሳዕ (አውሊዕ):
አሳል (ቆልቃል):
አሮናት (ቆረነት):
ቃቃ (ቃቃ):
ቆጥ (ቆት):
ራሳድ (?):
ሪሃን (ሪሓን):
ሩዑራዲ (ዝዋውዕ):
ሩክታሎ (ምጨሎ/መሕጸብ ላጋ):
ሳዕሪሳዕሮ (ሳዕሪ ሳዕሮ):
ሳባባ (ሰበባ/ሳባ):
ሳጋን (ሳሕቶ):
ሳቻንጦ (ጨቆንጦ):
ሳምባቆ (ሻምብቆ):
ሳንዳባቡራ (ጠነግ):
ሳንኪያ (ኮሶ):
ሳራው (ሰራው):
ሳርደ (ሰርዲ):
ሳሪዳ (ጽሕዲ):
ሳሳት (ታህሰስ):
ሳዋኒት (?):
ሰረክ (ሰርነኸ):
ሲቢድ (ሽብጢ):
ሲሕናን (ሰሕናን/ሽንሕናሕ):
ሲራይ-ዲራ (መብጥዕ):
ሲያ (ሰያ):
ሱዑዳ (ሰዑዳ/ሰምዕዛ):
ሱቡሳ (ሳግዳ/ሳግላ):
ሱሐግ (ሰሐብ?):
ሱሱሓ (ሱልሓ/ሓጭኖ):
ሱኩሕ (ዓይነት ሰራው):
ታሓግ (ተሓግ):
ታምቡክ (ታምቡኸ):
ቲኪብ (ቆንጠጦፈ):
ቲንክ (?):
ቱምባኮ/ሃገረሰብ (ትምባኸ/ሃገረሰብ):
ቱርናካ (ትርናኸ):
ጣሊያን-ዲቃ (ዲቃ ጣልያን):

ጣስነ (ጠስነ):
ጣጥዲ (ጠጥዲ):
ዒዒንዶግ (ጭዕንዶግ):
ዒዓ (ጭዓ):
ፀሐፍ (ፅሐፍ):
ዋሓምዋሐ (ግርቢያ):
ዋታ (ተበብ):
ዋይላ (ልግዐ ድሙ):
ያንጉሊ ማዳ (በትሪዝብኢ/ሠርበትሪ):
ያንጉሊ ሱጉርተ (ሽጉርቲ ዝብኢ):
ያይዲሉዕ (ሓምሊ አድጊ/ጣልያን):
ዚሪዕሪዕ (ዝርዕርዕ):
ድጋር ዝመጹ ከዓ:-
ቃላሚንጦስ (ቀለሚንጦስ):
አካሻ (አካሺያ):
ፈረአዳም (ቱፋሕ/መለ):
ኡማሓዳ (ዓሻገረብ/ፅላልአደይማርያም):
ወዘተ.)

ከባቢ መሪጽካ ዝዝርኡ
ዓይነት አእኻልን አሕምልትን
ቅመማትን እውን:-
ዓልቋይ (ዓልቋይ):
ዓተር (ዓተር):
ዓፃ (ዓፃ):
ዒልቦ (መሸላ ባሕሪ/ዕፋን/ዕልቦ):
ዒንዳ ዓተር (ዓይኒ ዓተር):
ኢንጣጢዕ (እንጣጢዕ):
አባዕከ (አባዕኸ):
አቦሊዳ (አቦሊዳ):
አድራ (አድራ):
ባርባረ (በርበረ):
ቢርሲን (ብርስን):
ዳፊ (ጣፍ):
ዳጉላ (ዳጉሻ):
ዳምሃይ (ደምሃይ):
ዳሪሮ (ሎቻ):
ጉሩምባ (ካውሎ):
ጉናዛ (ጉናዛ):
ማሰላ (ምሸላ):
ሳላጣ (ሰላጣ):
ሰሰግ (ሰሰግ):
ሲገም/ኢላው/ (ሲገም):
ሲምቢራ (ሽምብራ):

ሲ-ራይ (ስንዳይ):
ሱጉርተ (ሽጉርቲ):
ሱምፋይ (ሽንፋእ):
ጺዲያ (ጽድያ)

አብ ከባቢ'ዙ ዓዲ
ብምክንያት ምብራስ አግራብ
ቀደም እምበር ሎሚ
ዘይርከቡን: ሀዚ ዘለዉን:
ናእሽቱን ዓበይትን: ብለመምታ
ዝኸዱን: ብክንፊ ዝበሩን: ከማ
ኡ'ውን በርባዕተ መሓውር
ዝኸዱ አራዊተ ገዳምን እንስሳ
ዘቤትን ምጥቃስ ይከአል:-
ዓፋር (ጠበቕ):
ዓኮ (ዓኸት):
ዓንዳዋ (አንጭዋ):
አባዓካኪና (አባዓኸኸና/ዓረነ):
አቦያሐራት (ጠል እነይ ማርያም):
አብሱይታ (ገዳገዳይ ሓጎስ):
አህለንታ (ፅሕርያ):
አዝጋላብ (ማንቲለ):
ዳት አሮስ (ሙጩ ጸላም/
ሱሉሕሉሐት):
ዳካኖ (ሓርማዝ):
ዳኪምቢሮ (ዑፍ ዋሪ):
ዳማዕታ/ደ'ላ (ህበይ):
ዳታ'ላ (መንደላይ ተመን):
ዶሎይ (ምጭሎቕ):
ዱጉጉላ (ርግቢት):
ፈሰሰት (ኩቱ ያና/ፈሰሰት):
ጋብቱ (ሰሰሓ):
ጋራብዱሙ (ሓኸሊ ድሙ):
ገዳገዳይሓጎስ (ገድገዳይሓጎስ):
ጊርጋራ (ቆቻሕ):
ጊለያንዱዕ (አብ ቀላይ ዝጸንሕ):
ጉጋ (ጉጋ):
ጉጋ (አዋራ):
ጉማይቶ (ጉማ):
ሐረይታ (መፍለስ):
ሒላይሎ'ን (ሕለዋይሎ'ን):
ኢጊድ (ዕንቅርቢት):
ካባይና(ኸህቢ-ኩስሒ/ኩኳብምራኹት):

ካቢዕታ (ነብሪ)
ካኮማ (ጊሐ):
ካኮይታ (ኳኸ):
ኩርካምባስ (ዓቢሻይ/ጭኳ-አንበሳ):
ላዓኒ (ሰታይ ዓውሶ/ገላል ዓን):
ላዲና (ቅንፍዝ):
ላሳባይ (መንካዕ/ለኳኹቶ):
ሉባክ (አንበሳ):
ሩጋገዳጊሳ (ነፋሒቶ):
ሳሕዳድ (ትድጊ):
ሳራሒምቦ (ምጩጩላ):
ሳረት (ሳራት):
ሳይሳራ/ሳራይ (ዓጋዘን):
ሲሪኒሕ (ስርኒሕ):
ቲኮ (ሽላ/ጭግድም/ሊሎ):
ዒ'ራዕ (ጭርናዕ):
አሮስ (ሙጩ):
ኡኩስ (ኩቱ በረኻ):
ዋዓግ (ወዓግ):
ዋካሪ (ወኻሪያ):
ያንጉላ (ዝብኢ):
ዛግራ (ዛግራ):
አትማን ከዓ ካብ አናእሽቱ ክሳዕ
ቀርኒ ዘለዉን አለዋ:-
ላብዓሮራይቶ (ተባዕታይ ተመን):
ዓሮራ (ተመን):
ጋባይ-ዓሮራ (አፍዑት):
ጋባይ (ገበል):

ዓይነት አእማን:-
ሳሕናነ (እምኒ-ሐፃ):
ዳታ'ዳ (ፀሊም እምኒ):
ዓላ'ዳ (ቀይሕ እምኒ):
ዓዶዳሉዕ (ጭንጭልሒት):
ናቲ (ባዕኸል):
ጎርሶይ (?):
ቱቦክ (?):
ጋሓር/ኖራ'ዳ (እምኒ ኖራ):
ጥሊሊዕ (ማይካ)
አርዓደ (እምኒ መጥሓን): ወዘተ.።

አብ ዓዲ ኢሮብ አጀማምራ ሕርሻ ከመይ ከምዝነበረ ብዙኅ ግልጹ እኳ እንተዘይኮነ እዞም ዝሰዕቡ ምክንያታት አለዉ፤

(ሀ) እንኳብዙ ዓዲ ከፍቲ ጊዝካ ንሳዕሪ ምንቅስቃስ እንክግበር (ንኣብነት ናብ ቆላ) አብ ዝኸድዎ ዓድታት ወይ መንገድታት ኩነታት ሕርሻ ብምርኣይ፤

(ለ) ሕርሻ እንኳብ ዝግበረሉ ዓድታት ሓደሓደ ሰባት አብዑርን ጠስምን መዓርን ወዘተ. ንምግዛእ ናብ ዓዲ ኢሮብ እንክመጹ ንቱ ክእለቶምን ልምዶምን ኣነባብራኦምን ብምንጋር (ብምስታፍ)፤

(ሐ) ምስ አመሓዳድራ መንግሥቲ ርኽክብ ምግባር እንክጀመር፤
(መ) ድጋር'ውን ላዛሪስት ሚስዮናውያን ናብ ዓዲ ኢሮብ ምስ መጹ አትክልትን ኣገባብራ ሕርሻን ምስ መሃሩ ኢዩ።

ብዛዕባ ምጣነ ሃብቲ ናይ ከባቢ ዓዲ ኢሮብ እንክለዓል እንክይተገልጽ ክሕለፍ ዘይግብኦ በለስን ጥቕሚ በለስን ኢዩ። ናብዙ ዓዲ በለስ ዘምጽኡን ክስፍሕፋሕ ዝገበሩን አብ ላዕሊ ዝተጠቐሱ ቅዱስ አቡነ ያዕቆብ ዩስጢኖስ ዝተብሃሉ ኢጣሊያዊ ወዲ ማሕበር ላዛሪስት (ልኡኽ-ወንጌል ናይ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን) ከምዝኾኑ ይእመን። በለስ⁵⁷ ንመነባብሮ ሕዝቢ ኢሮብን እንስሳኡን ፍረኡ ኮነ ገልዑ ዓንዲ-ሑቕ ኮይኑ ዘገልግል ኦም እንክኾን፡ ሎሚ አብ ካልእ ብዙኅ ከባቢታት ትግራይ'ውን ተስፋሕፊሑ ብዙኅ ጥቕሚ እናሃበ ይርከብ። ምክንያቱ በለስ ብወሑድ ማይ ክለምዕ ዝኸእልን ተሎ ዝባጽሕን ክንዲ ዝኾነ፡ ጥቕሙ ቀለብ ሰብን እንስሳን እንኳብ ምዃን ሓሊፉ ሓመድን ማይን አብ ናይ ምዕቃብ ልምዓታዊ ሥራሕቲ እውን ዓቢይ ኣበርክቶ ዝህብ ዘሎ ኦም ኢዩ። ከማኡ'ውን እቱ አሻኹ ዝኾነ በለስ ንሓፁር ዝህብ ዘሎ ኦም ኢዩ።

⁵⁷ በለስ፡ ዓይነት ኦሙን ፍረኡን ጣዕሙን ብዙኅ ኢዩ፤ እዙይ ከዓ አብ ዓዲ ኢሮብ ጣዕሙን ዓይነቱን ዝገልጹ ካብ 60 ንላዕሊ ብዝኾኑ ዝተፈላለዩ ናይ ሳሆኖ አስማት ተገሊጹ ይርከብ፡- ሃምወዊ፡ ላፎፍለ፡ ሒ'ንለ፡ ሒንሲለለ፡ ሒንዘለ፡ ሓሳ፡ ሓፋዉሳሓራ፡ ሓዙምየን፡ ሙዝጉሉብታ፡ ማሳሒ፡ ራምዳለ፡ ሱልሑና፡ ሱባሒ፡ ሲሪይሓራ፡ ቁንፁዋ፡ ቃላምለ፡ ቡይሳይቶ፡ ባንጋዳ፡ ታምጺፍሊቂ፡ ናሃሪሳ፡ ኡርጉፋ፡ አላ ዒዳ፡ ኩምሐይታ፡ ኩርኩራ፡ ኪቢሓክ፡ ካሪሓራ፡ ካኮይቲሓራ፡ ዋለ-ጀዳ፡ ዓበዝጉ፡ ዓንቃር ዓጾ፡ ዓጾሓራ፡ ዓጾባላሳ፡ ዓጾሙሉሕታ፡ ዓሳሙሉሕታ፡ ዓጾላፎፍለ፡ ዓሳላፎፍለ፡ ዓጾላየለ፡ ዓሳላየለ፡ ዓጾካርቱምታ፡ ዓሳካርቱምታ፡ ዓጾኩርኩራ፡ ዓሳኩርኩራ፡ ዓጾዓሙላ፡ ዓሳዓሙላ፡ ዓዛቕታ፡ ዓጉዋ፡ ጀህ-ጾጋ፡ ጀጅሓራ፡ ጳሩዓለ፡ ዲላለ-ጳክ፡ ጳጲሓራ፡ ጳጲሓራ፡ ጳራሁሓራ፡ ጊርጋራሓራ፡ ጋሃምታ፡ ጋራዖ፡ ጋርገራ፡ ጋባሙሩዓ፡ ጋባይለ፡ ጢሕሉ-ጳዓማ፡ ጹሑፍ፡ ፊረለ፡ ፊረዓተር። (ሓደ ክልተ ምስ ተረፈ፡ ካልእ ብመምህር እምባዩ ካሕዛይ ዝቐረበ ዝርዝር ናይዞም አስማት፡ አብ፡- Kidanemariam Shiferaw, "Traditional Management of Opintia Ficus Indica /Beles/ in Eastern Zone", Adigrat, Tigray, Ethiopia, February 1997, ርአ)

ዓቢይ ጥቕሚ ኣለዎ። በለስ ሎሚ አብ ብዙኅ ዓድታት ዝርከብኳ እንተኾነ፡ ንኃያሎ ዓመታት ግን አብ ከባቢ ዓዲ ኢሮብ ጥራሕ ዝርከብ ስለዝነበረ፡ አብ ጊዜ ክረምቲ ብዙኃት ጎረባብቲ ቁሸታት ንበለስ ናብዙ ዓዲ መጺኦም ይኸርሙ ብምንባርም፡ ንምፍላጥ ሕዝብታትን ንብዙኅ ፍቕርን ምክንያት ናይ ምዃን ዓቢይ ማሕበራዊ ኣበርክቶ ከምዝነበሮ እውን ክግለጽ ይከኣል።

ሕርሻ አብ ዓዲ ኢሮብ፡ ብፍላይ ከዓ አብ ዓይጋ ብመጠኑኳ ቀደም ከምዝነበረ ዝፍለጥ እንተኾነ፡ ዝማዕበለ ግን ብጊዜ ደጃች ዉቤን ሓፀይ ቴዎድሮስን (1800-1850 ዓ.ም.) ኣቢሉ ከምዝኾነ ይንገር።

አብ ክሊ ሕርሻ አቕዲሞም እንኳብ ዝፍለጡ ናይ እኽሊ ዓይነት ስገምን ሎቓን ስርናይን ይርከቡዎ። ካልእ ዓይነት እኽሊ ግን ናብቱ ከባቢ ድሒሩ ዝመጸ ኢዩ።

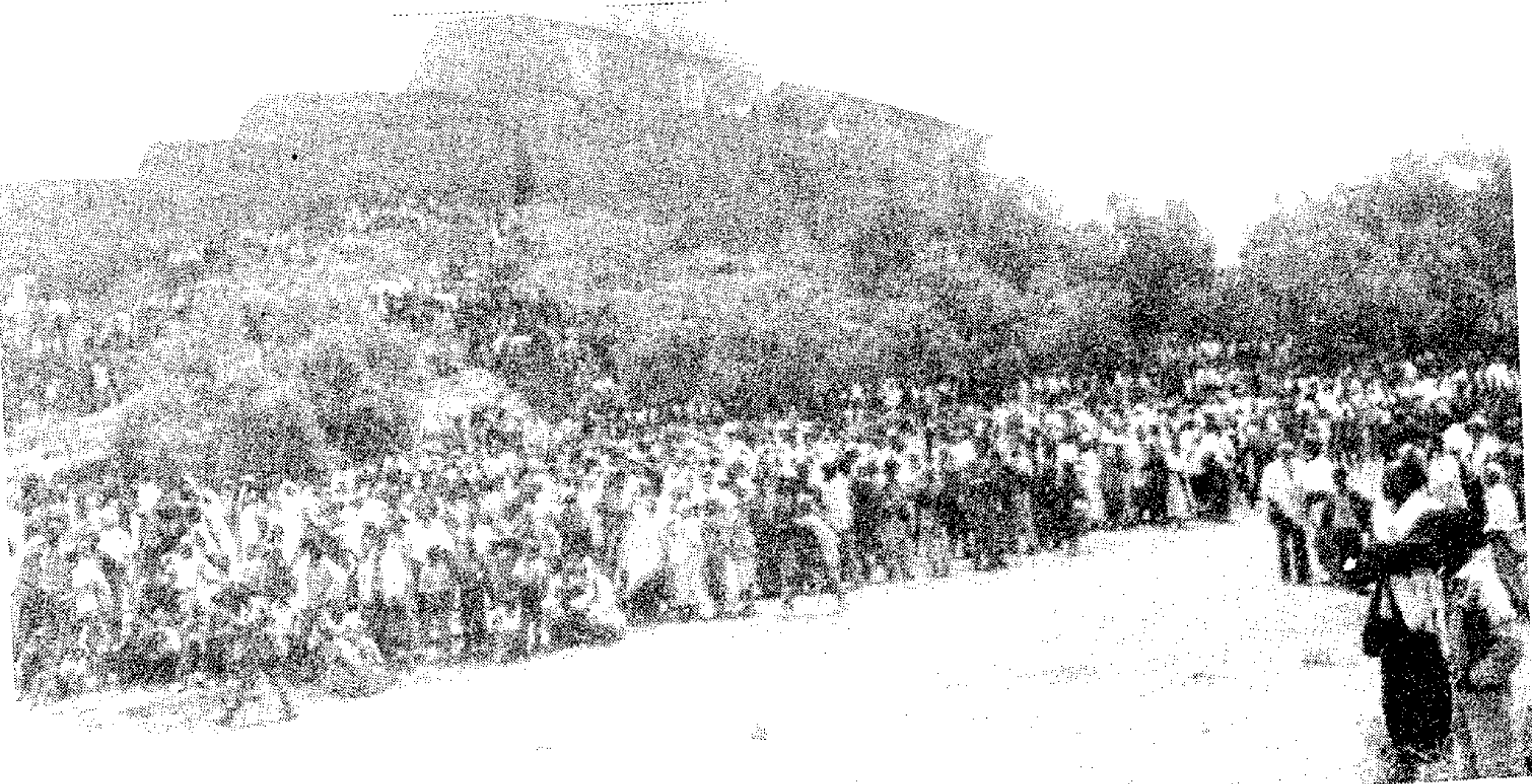
ቀደም አብዙ ሕብረተሰብ፡ ሰብ ዝሓዞን ዝረኽቦን ነገር ብነፃ ይወሃሃብ ወይ ይለዋወጥ ነይሩ፤ ምክቱ፡ ብዕራዩ፡ ጠስሙ፡ መዓሩ፡ ሸይጡ ዘድልይዎ ነገራት ይገዝእ ነበረ'ምበር ጥረ-ገንዘብ ንክረክብ ኢሉ ሸቕጥ ናይ ምግባር ልማድ ኣይነበሮን። ንግዲ ዝተለምደ/ዝመጸ እንኳብ ቀረባ ጊዜ እንክኾን፤ ሕዝቢ አብ መቐረባኡ ምስ ዘለዎ ከተማታት ቅርርብን ምምልላስን ምስ ኣዘውተረ ኢዩ። ብሓጺሩ ግን እንኳብ እዋን ግዝኣት ጣልያን ኣቢሉ ከምዝኾነ ይንገር።

አብ ዓዲ ኢሮብ "ሕርሻን መጓሰን ብሓደ" ዝተለምደን ዝተዘውተረን አብዙ ዓዲ ሕርሻን ጥቕሚ ሕርሻን እንኳብ ዝተጀመረሉ ጊዜ ጀሚሩ ኢዩ። እዙይ ማለት ከዓ ፍረ ሕርሻን ፍረ መጓሰን መቐረቱ ብሓደ ምዃኑ ንቱ ሕዝቢ ኣጸቢቐ እንኳብ ዝተረድኡ እዋን ጀሚሩ ኢዩ ክበሃል ይከኣል።

መደምደምታ

አብ መእተዊ ከምዝተገልጸ፡ "ኢሮብ" ዝብል ስም ኣጽቢብካ ክውሰድ ዝግባእ ስም ኣይኮነን፤ ብመሠረቱ ወረደምሕረት ናብ ዓጋመ ምስ መጸ ናይ ዝወለደም - ንሠለስቲኦም ደቂ ወረደምሕረት (ሠመ፡ ሰንበታይ፡ ሓነከ) ዝሓውስን ዝሓቀፍን መንነቶም ዝገልፅን መጽውዒ ስም ኢዩ። እኳ ድኣ ንቶም ወረደምሕረት አቐዲሙ አብ ደስኣ ዝወለደም ምስማርን ዓሚርን ንዝፈረደዎም ሕዝቢ ዝሓቀፍ መጽውዒ ስም ኢዩ። ብምዃኑ ከዓ፡ "ኢሮብ"፡ ብናይ ጊዜን ታሪክን ኣጋጣሚ አብዙ ሎሚ ብጉርብትና ዝወረሶ ቋንቋ ሳሆ ንዝዛረብ ውሑድ ሕብረተሰብ ወሲንካን ደሪትካን ዝወሃብ ስም እንክይኮን፡ አብ መባእታ

ከምዝተገልጸ፡ ሕዝቢ ኢሮብ ባዕሉ ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ እናአመሓላለፈ ከም ቅርሲ ብዝሕዞን ብዝአምነሉን አመጸጽኦ ዓለቱን ወለዶኡን፡ ምስ ሰፊሕ ሕዝቢ ዓጋመን ትግራይን ዘዋልዶ፡ ብኢትዮጵያውነቱ ዘሓብኖ ናይ መንነቱ መፈለጥታን መግለጽን ስሙ ኢዩ።

ትምህርቲ ዝኃዘሉ ምስላታት ኢሮብ ብሳሆኛ

ምስላታት እናተጠቐምካ ምዝራብ ካብቶም ሎሚ ተዛረብቲ ሳሆ ዝኾኑ ኢሮብ እንካብ ዘዘውትርዎ ልሙድ ባህልታቶም ሓደ ኢዩ። እዙይ ከዓ፡ ኣብ ተራ ዕላል፡ ኣብ ምኽሪ፡ ኣብ ክትዕ (ሙጉት)፡ ኣብ መደረ፡ ኣብ ዕርቂ፡ ኣብ ምትሕዝዛን፡ ወዘተ. ሓሳብን ዘረባን አማዕሪጎምን አጸቢቑምን ንክረድኡ ከከም አድላይነቱን ኩነታቱን ምስላ ገይሮም ይዛረቡ። እዞን ምስላታት ብዙኅ ብስለት ናይ አተሓሳስባን ትምህርትን ዝኃዛ እንክኾና፡ ከም ኣብ ኩሉ ካልእ ቋንቋታት፡ ትርጉም ነገራትን ሓሳባትን ብዝቐለለን ብዝዘከርን መገዲ ንምስታፍ (ንክተረድእ) ዓቢይ ደገፍን መጋበርን ይኾና።

ኣብ ቋንቋ ሳሆ ካብ ዝዘውተራ ምስላታት ከስ እዞን ዝስዕባ ክጥቀሳ ይከኣል። ትርጉሙን ከዓ ኣብ ቅንፍ ተጽሒፉ ይርከብ።⁵⁸ እንተኾነ ግን፡ ከምቲ ሓደ ቋንቋ ናብ ካልእ ቋንቋ ክትርጎም እንከሎ ምሉእ ብምሉእ ክመጽእ ዘይኽእል፡ ኣብ ቋንቋ ትግርኛ ዘይርከባ ምስላታት'ውን ናብ ትግርኛ እንክትርጎማ ኣብ ሳሆኛ ዘለወን ስነግጥማዊ ጣዕመንን ትክክለኛ ትርጉም-ሓሳብንን ተስተኻቢሉ ክመጽእ አይኽእልን።

- ሂንቲ' ዮያህ አቦ ኢሰህ አበም ማለ።
(ዘይብሉ ይትረፍ ንኣይ ንባዕሉ አይገበረን)
- ሂስ አክየንቲ ፋጋ ዋህ አክየንቲ አዉር ያከ።
(ሂስ ዝበልዎ ምራኽ ዋህ ዝበልዎ ብዕራይ ይኾን)
- ሃየ ሃየህ ዓሪ ሚያከ።
(ብሃየ ሃየ/ግበረለይ ኢልካ ገዛ አይሥራሕን)
- ጋ'ዳ ማኪይ ዓፈያት አካህ አሓየቲ ይማዓዋቲና።
(ይትረፍዶ ሃብቲ ጥዕና ዝሃብኩዎ'ውን አየመስገነንን በለ አምላኽ)
- ሆ'ኒ ሚደ-ማሊ በዐራ።
(ሆ'ኒ'ስያ ብዕራይ-ዓሻ)
- ለለዕ ጋዳሊ ማለ ባር ባሕንታ ማለ።
(ሃብታም መዓልቲ ድኻ ለይቲ የለን)
- ለለዒድ ጋዳሊ ያነ።
(ኣብ መዓልታት ሃብታም/ዕድለኛ አሎ)
- ለለዕለ አይሮ ባርለ አልሳ ዱይታ ሳጋ ዋይታም ማለ።

⁵⁸ ገለኣን ምስላታት እንካብ ትግርኛ ናብ ሳሆኛ እናተርጎምካ ዘገልግል እውን አሎዎ።

- (መዓልቲ ፀሐይ ለይቲ ወርሒ እትጓሲ ላሕሚ አይትጉዳእን)
- ሉባክ ያዲገ ማራ ማለ ሉባክ ሶዳም ማለ።
- (አንበሳ ንሓደ አይፈልጥን ነምበሳ ግን ዘይፈልጦ የለን)
- ሊካሕ በያህ ሣህለ ደሀያህ ናሕለ።
- (ልቓሕ ክትወስዶ ሠናይ ክትመልሶ ከቢድ/እንክትልቃሕ ትሑት አብ ምምላስ ግን መሸገሪ ትኸውን)
- ሊካሕ በያህ ዱሙቲዳ ደሀያህ ሉባክ'ኢዳ።
- (ልቓሕ ክትወስዶ ክንዲ ድሙ ክትመልሶ ክንዲ አንበሳ)
- ላማ ጎቦህ ሚያሚኪቲን ላማ ዲጋህ ሚያሙጉቲን።
- (ብክልተ ዋልታ አይምክቱ ብክልተ ዘንጊ አይምጉቱ)
- ላማም ጉረ ዲክ ላማምኮ ራዓ።
- (ክልተያ ዝደለየስ ሓንትን አይረክብ)
- ላዲኒ ባዲ ሱልሑን ኢርከ ማለ።
- (ወዲ ቅንፍዝ ለማጽ የብሉን)
- ላ' ካኣናዳ ካ'ታስጊሪሪ / ላ' ካጋኖይቲ ካያስጊሪሪ/።
- (አሓስያ ብቐርበተን ይግረራ /ማሕለኸ/)
- ሐራ አብተምኮ ጋባዕተም ኡማ።
- (አድጊ ካብ ዝገበረቶ ዝደገመቶ ይኸፍእ / አድግስያ እንክትሸን ትኸፍእ)
- ሐራህ የመተቲያኮ ሐራ-ሐራ አይክ የመተቲያ።
- (ካብ አድጊ ዝደለስ አድጊ ዝበለ /ይረክብ/)
- ሐራት'ኤርማንቶ አክ ኢኪፋርተ ዲክ አካህ አሮብተ ዲክ ላም።
- (እተጥቡ አድጊ ዝኸደቶ ገዛን ዝአተወቶ ገዛን ኩአም ሓደ)
- ሐጋይቲ ሓነከ ሓንዶዋይቲ ሓነ።
- (ሕነ ጐረበትን ሕነ ጠባዋይን)
- ሐጊ ላ ሚዶ ሚዶህ ዳላ።
- (አሓ ጐረበትስያ ብብእብሪ ይወልዳ /ኩሉ መመዓልቱ አሎዎ/)
- ሓሊዮ ማሊ ሓጊድ ፎዲያ።
- (ሓሳብ ዘይብሉ አብ ሓርኢ ይፋዲ)
- ሓሚተኒ ሓ'ሚቲመና።
- (ሓማይስያ ተሓማዪ)
- ሓሚከ ዐዶ ሳራቱላል ራዕታ።
- (ሒመታን መቀመጫን ንድጓር ይተርፉ/ይውዕሉ)
- ሓቀ ጉርተምኮ ያኒሊህ፡ ሓውደ ጉርተምኮ ራበቲያሊህ።
- (ሓቂ እንተደሊኸ ምስ ዘሎ ዘይሓቂ እንተደሊኸ ምስ ዝሞተ)
- ሓቀ ሂን አራብ ዓዶል ጎምፎይታ።

- (ሓቂ ዘይብላ መልሓስ አብ መኸለስ /አፍ/ ትመላለስ)
- ሓቀ ኢቢዳይ አራሕ አዳል ዲን።
- (ሓቂ ሒዝካ አብ መንገዲ ሃርስ)
- ሓቂ ፋትሊ ሓሞማካህ ሚያጊሪሪ።
- (ፈትሊ-ሓቂ ትቐጥን እምበር አይትብተኸን)
- ሓን ቁሉሕ አድየኒምኮ ቢሊ ቢሶ ላ።
- ፀባ'ኳ ተመላሊስካ እንተጠመትካየስ ደም /ወጮ/ ይመስል።
- ሓን ያሚነ ጋርባ ላ።
- (ፀባ ዝአምኖ ከብዲ አለዎ)
- ሓነ ሓጋይ ሙራኮ ዳዓም መዐ።
- (ሕነ ካብ ፀባ-ሓጋይ ይምቅር)
- ሓዳ ኤልቲነል ሓዳ ዓርታ።
- (አም አብ እነበረታ አም ትትካእ)
- ሓዳ ኢሲ ጋለ ሓብታህ አኪርከ ጸላሊሳ የ።
- (አም ቲሕቲኢ ገዲፋ ንካልእ ተጽልል)
- ሓራመይቲ ባዲ አበ ቆጾራኮ ያላየ፤ ሓላለንቲ ባዲ አበዋየ ቆጾራል ያሚተ።
- (ወዲ ሓራም ቁጾሮኡ ይጠልም ወዲ ሓላል አብ ዘይገበሮ ቁጾሮ ይርከብ፤
- ክልተ ሓራማት ተቋጺሮም ይጣፍኡ ክልተ ሓላላት ብዘይ ቁጾራ ይራኸቡ)
- ሓርጊ ማዳላ ማዳልሲሳ።
- (ተስታይ አይወልድ አየውልድ)
- ሓሲኒ ዳ'ሞ ኢካህ ራጎ ሚያከ።
- (ሲበት የምስል'ምበር ፍልጠት አይኸንን)
- ሓጢአተ አዶ ሶኒተሚል ማሕታ።
- (ዝሓጥአ አብ ዝሓለሞ ነገር ይውዕል)
- ሓቶ ገይተ ዓሪባዕላ ሞ'ዶድ ታዑረ።
- (ሓጋዚታ ዝረአየት ዓልቤትስ መዲዳ ትሓብእ)
- ሓይተካህ ማፍዲታን ፍዲተካህ ማቢያኪታን።
- (ከይጸገቡ አይዘሉ ከይዘለሉ አይስበሩ)
- ሓይተም ታዳንክ ላየ ኤል ኡዑብ።
- (ምጽጋብካ ክተጣልል ማይ ስተየሉ)
- ሓይተቲ ሉወቲ'ህ ኪትፈና ሚያከ።
- (ጽጉብ ናይ ጥሙይ መታር-ሥጋ አይኸንን፤
- ጽጉብ አይምተረልካ ህሩፍ አይዕኸተልካ)

- ሐይተ የቲያክ ማይሲተ የቲያ ማዳራሚን።
(ጸጊባ ንዝበለን ፈረሐ ንዝበለን አይትለምን)
- ሐይቶ ሳማጋባህ ማበቲን።
(ከትጽግብ ኢልካ ብክልተ ኢድ አይብላዕን)
- ሐ'ዳ ሐ'ዳ ሳ (ሐኸሊ)።
(አም ከትቈርጽ እም ሒዝካ)
- ሐላ ማሊ ባዕላ ማዋይታ።
(ዘይሓፋርስያ ሰብአይ አይትስእንን)
- መዐም አበቲ' መዐም ገያጅ አዉር ዳቃ አዑብ ሳረ።
(ጽቡቕ ዝገበረ ጽቡቕ እንተዝፍደ ብዕራይ ዳቃ ምስተየ)
- መዐ ካርማክ መዐ አባ ሓብሓብ መዐ።
(ጽቡቕ ከረምትን ጽቡቕ ወላድን ድሕሮ የጸብቐ)
- መዐም ባኪተካህ ኡማም ሚያን።
(ጽቡቕ እንከይተወድኤ ሕማቕ አይዝረብን)
- ሚሐ ማምፊዮል ታሚኪሐ።
(ሚሐስያ አብ መንፈት ትምካሕ)
- ሚህሮኮ አእሚሮ።
(ካብ ምህሮስያ አእምሮ)
- ሚናዳም ኢሲሲ ሃመ ሰ፡ ሐረይቲ ባዲ ኢሲአባህ አፍ ሰ።
(ወድአዳም ቀቀልቡ፡ ወዲ መፍለስ አፍ አቦኡ አለዎ)
- ሚናዳምቲ ያሒሊነ ፋጊ ያፊጺመ።
(ሰብ ይገልን አምላኽ ይፍጽም)
- ሚደ ዋናምኮ ጋ'ዳ ዋናም።
(ወ-ኖ ካብ ምስኣን ሃብቲ ምስኣን)
- ሚሲሊ ዋኒ'ዳራት።
(ምስላ ደረት ዘረባ)
- ሚሲላ ማሊ ሚሳል ማላ።
(ዘይምስል አብዲ፡ / + ዘይምኸስዕ አድጊ)
- ሚስሊ ዓዳጋል ሱጋ።
(ምስልስያ አብ ዕዳጋ ይጸንሕ)
- ሚያኮሪክ ሚያስኮሪ።
(ዘይቐብጽን ዘየቐብጽን፡ / + ሓደ ኢዮም)
- ማባኮ መዐ ኑምክ ቦዲ'ና መዐ ኑም አሱሊክ ገዲታ።
(ጽቡቕ ዝልደኡን ጽቡቕ ዝስኑን እናሰሓቐ ይጉዓዙ)
- ማልዓ በተ ባዶ'ክ ዳሪ በተቲያ ዓማል ማላ።
(መልሕስ ዝበልዎ መረትን ሕማም ዝበርተዎ ሰብን ዓቕሚ የብሉምን)

- ማ'ሳድ ማ'ል ታሓየክ ሚጋዓድ አይም ታሓየ።
(አብ ክንዲ ገንዘብ ገንዘብ ትህብ አብ ክንዲ ሰምክ እንታይ ትህብ)
- ማል ቱብሰ ኢንቲ ጋሃናም ማማይሲታ።
(ገንዘብ ዝረአየት ዓይኒ ገሃነም አይትፈርሕን)
- ማማይሲቲኒህ ማይሲ ማራዕታ።
(አይትፍራሕ ብስም በሉኻ ፍርሒ አይተርፍን)
- ማዳጋል ኤልቦዲስ ዳዳል ኤልዓዶስ።
(ንለባም አምተሉ ንዓሻ ደርጉሐሉ /
ንለባም አምተሉ እንታይ ክስሕቶ፡ ንዓሻ ደርጉሐሉ እንታይ ክፈልጦ)
- ማረ ማ'ዳርክ ማይዳይ ማማዳ።
(ልደኻ ዝበጽሖስያ ሽምጢ አይበጽሕን)
- ማራ-ኮሃቦ ኡምነክ ማሰ መዕነክ ማሰ።
(“ካልአት ዝገብሩልካ” - አይጽቡቅ አይክፋእ)
- ማስቃል ዳንጊል ቱብሰህ ማ'አሳሲን።
(ጓል-መስቀል ርእየ ኢልካ አይትተሐፀ)
- ማንጋዲ ይማማይሲሳይ ማሓዱ ይማይሲሳ።
(ካብ ተበአሳይ ለጋሳይ የፍርሐኒ)
- ማናዲገ አኒህ ሓጢአታድ ሳን።
(እንድዲያ/አይንፈልጥን/ ከይብሉስ ናብ ሓጢአት ይኣትዉ)
- ማጸጋዎ ማሊ ሚላደል ያጺጊዐ።
(መጸግዲያ ዝሰአነስ አብ ምላጸ ይጽጋዕ/
ዝጨነቐስያ ጥንስቲ የእቱ)
- ማይሮ ማታንገዐይ ታስገዐ።
(ቃውጭ ተባእስ'ምበር አይትበአስን)
- ሠርዓት ጎዶሎ ማሰ፡ ሐራ ወይዘሮ ማሰ።
(ካብ ሥርዓት ጎዶሎ፡ ካብ አድጊ ወይዘሮ፡ የለን)
- ሢ'ራይ ተ' የ ገዳን።
(“ስርናይዶ በልካ” በለ ጋውና)
- ሢራ ማዲገይ ሢራይ፡ የ ገዳን።
(ድሕሮ እንድዲ'ምበር ስርናይ፡ በለ ጋውና)
- ራባህ ማኪይ ኤምዐሊህ ሱጋን የ ሉባክ።
(“አሽንኳይ ንሞትስ ንእርጋንኳ ትጸንሕ” በለ አንበሳ)
- ራባክ ገደንታ ኢሳለ ዋይተባር አሮብታ።
(ሞትን ጋሻን አብ ዘይተጸበኻዮም መዓልቲ ይመጹኻ)
- ራባኮ ራዕታም ማሰ ሚጋዕ ሱዑሳም ማሰ።

- (ካብ ሞት ዝተርፍ የለን ንስም ዝሓብእ የለን)
- ራቢ ዓያጉል የለየሚህ ኢጊዳ።
(ሞትያ እንተደንጉየስ ዝጠፍኤ ይመስለካ)
- ራቢ ሓነ ዳላይ።
(ንሞትስያ ውሉድ ሕነኣ)
- ራቢ ሳዓልማሊ ያኩመ ባሓ ኢሲምማሊ ታኩመ።
(ሞት ንው ንዘይብሉ ይወስድ/የቐድም፡ ድኽነት ናይ ባዕሉ ንዘይብሉ የጥቅዕ/የቐድም)
- ራቦና ያጸሚኒ የገዳን።
(ክሞቱዶ ይጸመ በለ ንውና /ክሞቱዶ የማርቱ/የፋልዩ)
- ራይሳክ ገደንታ ኢሲናኒም ታከ።
(ሬሳን ጋሻን ዝገበርካዮም ይኾኑ /ጋሻስያ ዓሻ)
- ራጎሊ ኮህዮናክ ተም ኮህታኮይ።
(ፈላጥያ ክብሉልካስ ዝበልካዮ ይኹነልካ)
- ሰገሊተ ዓንዳዋ ዱሙ-ማዱዋ ታንሑየ።
(ዝኣዘዘላ /ዝጸገበት/ ኣንጭዋስያ ማእሰር-ድሙ ትፈትሕ/ ሞትያ ዝኣዘዘላ ኣንጭዋስ ኣፍንጫ ድሙ ተሸትት)
- ሱባሕ ሓዲተምከ ሓዲተሚህ ኩዳግሓድ ኮህ ሓዲቶይ።
(ጠስምኻስያ ካብ ፈሰሰስ ናብ ገዓትካ)
- ሱባሕ ካሪ ጋርባድ ማሳ ማማሓ።
(ጠስሚ ኣብ ከብዲ ከልቢ ኣይውዕል ኣይጋድር/ ኣብ ኣፍ ከልቢ ኣይጋድር ጠስሚ)
- ሱዳር ጋርቢ ሳየ'ለ።
(ከብዲ-ደመና ማይ ኣለዎ)
- ሱዑታናህለ ሶኖይታን ሓያው ያስከህሊኒህለ ኡላሊታን።
(ተሓቢኤን ይጠንሳኦ ሰብ ኣኪበን ይሓርሳኦ)
- ሱጉም ሮብ ሳጋት ጋይሳ ሓዲላ።
(ማይ ኣዝመራ ቀርኒ-ላሕሚ ይፈሊ)
- ሲ'ሕቲ ዲክ ሰሐና ሚያከ።
(ዓዲ ሺሕ ሽሐና ኣይኾንን)
- ሲ'ሕቲ ሎይኒ ራባምኮ ሲ'ሕ ራቦይ።
(መሕደር-ሺሕያ ካብ ዝሞትስ ሺሕ ይሙቱ)
- ሲኒህ ኣባክ ይኒኒሚል ዳላይ ያጉሪን።
(ባዕሎም ይገብርዎ ኣብ ዝነበሩስ ንደቆም ይወቕዑ)
- ሲነ ሓበኒህ ኣካህዮሓይን ገደንቲ ኣይም ዋየኒህ ሕያዎክ ያ።
(ኣፎም ሓዲጎምያ ዝሃብዎ ጋሻስ እንታይ ሲኢኖም ይብል)

- ሲን ያገለክ ባሕተህ ማ-ራቢና፡ ማ-ዳዲቲና፡ ማ-ካላሒና።
(ከይለምደኩምስ ብባሕቲ ኣይትምቱ፡ ጸምኩም ኣይትውዓሉ፡ ኣይትግሹ)
- ሳምባቲ'ዱዲ ያነካህ ሳኒይቲ ዱዲ ሚያነ።
(ዓሻ-ሰንበት እምበር ዓሻ-ሰኑይ የለን)
- ሳዖሊናኮ ሑጋየ።
(ካብያ ኣዛማድስ ኣላማድ)
- ሳራ' ኑማከ ሳራ' ጸብሐ።
(ዳሕረወይቲ ሰበይትን ዳሕረዋይ ጸብሕን/ጥሒመን ኣይጥዕማን)
- ሳሮ ማደም ሳርባ ማዳ።
(ክዳን ዝበጽሐስ ሳርባውን ይበጽሕ)
- ሳጋ'ጋይሳ ሳጋል ማዲሊሳ።
(ላሕምስያ ቀርና ኣይትኸብዳን /ቀርንና ኣይኸብደናን)
- ሳጋህ ሓራይ ኣካህ ዳይህ ሳካህ ሓኮኪታ።
(ላሕምስያ ኢዳ እናቐረባስ ብእግራ ትሓክኽ)
- ሳጋ ተገለልኩህ ኣጊሮ።
(ላሕምስያ ናብ ዝለመደቶስ ሉባ)
- ሳጋ ኣብዳኮ ቱክሉሰህ ኣብዳኮ ማ'ዓግታ።
(ላሕሚ ፍርቃ ሰቢሓ ፍርቃ ኣይትግብርን)
- ሶልተህ ኳብለዋየ ኑም ዲፈይተህ ኩሚያብለ።
(ደው ኢልካ ዘይረኣየካስ ኮፍ ኢልካን ኣይርእየካን)
- ቁርሲ ሚጋዕከ ቃይሲ ሚጋዕ ኣምቢዲለካህ ማራ።
(ስም ቁርስን ስም ቀሺን ከይተቀየረ ይነብር)
- በተም ኩታሕሊከ።
(ዝበላዕኻዮ ይሓልከካ)
- በታም ኡቡላይለ ታዑብም ዳጎስ፡ ታዑብም ኡቡላይለ በታም ዳጎስ።
(ንትበልዎ ሪኢኻ እትሰትዮ ኣውሕድ፡ ንትሰትዮ ሪኢኻ እትበልዎ ኣውሕድ)
- በታህ ዮድቃሚዐቲ' በት ዮክዮዋ ሓብ ዮክዮዋ ሶደ።
(እናበላዕኩ ዝቐንጥወኒ ብላዕ ክብል ሕደግ ክብል ምዃኑ ጠፍኣኒ)
- ባደ ኣዉሪህ ዋዶህ ያነ ኣዉር ሚያምሩሑደ።
(በይዛ ምዉት ብዕራይ ጥዑይ ብዕራይ ኣይሕረድን)
- ባደ ዳናን ቃሚዖህ ሙጉታ።
(ዝሞተ ኣድጊ ቆንጢኻ ኣይትንሥእን)
- ባድ ካሪ ሓይሱህ ማዓይኒታ።
(ባሕሪስያ ብሽንቲ ኸልቢ ኣይበላሾን)

- ባሕሩ ሳሚ ዋይቶ ማኪይ ሳዓል ዋይቶ።
(ድኻነት ሰአኖ-ጥሪት ዘይኮነስ ሰአኖ-ኃው ኢዩ)
- ባሕሩ ቲጺጊዐ አላልቶ ወ'ዓክ ማርታ።
(አብ ዓጋም እተጸገዐት ቆልቋል እናነብዐት ትነብር)
- ባዳሪ ቦል ተ-ጉራ፡ ቲ ተ-በያ።
(ጓልስያ ደላይኣ ብዙኅ ወሳዲኣ ሓደ)
- ባዳክ ናብሲ ዋኒድ ኡማም ማዳጊን።
(አብ መውሰድን ዘረባ-ነብስን ሕማቕ አይትሥራሕ)
- ባደዳይቲ ባደዳይቶ አክታምቦ ያኩመህ ባደዳይቶ ኮክያ።
(ለይባስያ ለይባ ከይትብሎስ አቐዲሙ ለይባ ይብላካ)
- ባርካት ማሊ ባራካ ኮልሓባ።
(በረኽት ዘይብሉ በረካ/ቡን/ ገዲፋልካ ይኸድ)
- ባዶ-ሶር ባዶ ማሓልሓላ።
(መረት ዘይፈልጥ መሸለኹ አይረክብን)
- ባርቲ'ገደ ጋራዓህ አከከ ማርዓህ አከ።
(መገሻ-ለይቲ ወይ ንስርቂ ወይ ንዘመት)
- ባርቲ'ጉንዲ አይሚጊዲናኒሚህ ኢጊዳ።
(ጉንዲ ለይቲ ዘምስልካይ ይመስል)
- ባሳሮ ኢሲ ዔቢ ማታብለይ ማሪን ዔቢ ታብለ።
(በሰሮ ሕመቻ አይትርእን ሕመቻ እማታ ትሪኢ)
- ባሳሮ በተም ማታምቡሉወይ አልበተርከ አክታምቡሉወ።
(በሰሮ ዘበልዓቶ አይረክን ዘበልዐትሉ ቦታ ይረክ)
- ቦሉድ ሳ-ናህ ሰጣን አበሞ ያን።
(ናብ ጸድፊ አቲዮምስ እንተጸደፉ ሰይጣን ዝገበረና ይብሉ/በለ ሰይጣን)
- ተመተ ዓሉመ ሱግተ ዓሉመ ኡጉሳ።
(ዘመጹ አማሩ ንዘጸንሑ አማሩ ይሰጉ)
- ተንገዐም ዳኒያ ባዲሳ፡ ካሎ ወዲ ሓዲላ።
(ዝተባኣሱ ብዳኛ መሬት ከዓ ብውሒዝ ይምቀል)
- ተይመመንገም ዶላ ታግዲለ።
(ካብ መጠን ዝሓለፈ ማይ ሓውዒ ይፈግር)
- ቱ ኤድዲዐ ዋን ዲባ ዋና'ዋጽዓ።
(ዘየስልጥሉ ባእሲስያ ወጽዓ ርእሲ)
- ቱምቱኩስም ዋካለ ማለ፡ አባሕተም ሳካየ ማለ።
(ትኩስ /ሕማቕ/ ወኽለ አይኾን ዝበስበስ ስንቂ አይኾን)
- ቲሚኪሐምከ ቲሊኪሐም ኮህ ሱግታ።

- (እተመካሕካዮን /እተለቃሕካዮን/ ይጸንሐካ)
- ቲታ ገንሃኒህ አንዳ ቲታ ገይኖ ያን።
(ተራኺቦምያ እንከለዉስ መአዝ ክንራኽብ ይብሉ)
- ታርዶ ጉርተምቦ ቲቢደ ጋብቱ ዲዲይ።
(ክትጉዩ እንተደሊኻ ዝሓዝካያ ሰስሓ ልቀቕ)
- ታይቡሱስም ኮክየቲያክ ታይዱሉዐም አከይ።
(ዘፍሱ ንዝበለካ ዘጸሕጽሕ በሎ፤
ዘፍርሕ እንተነገረካስ ዘምውት በሎ)
- ቶብ አይቲቦ ቲብለ ኢንቲ።
(ካብ ዝሰምዐት እዝኒ ዝረኣየት ዓይኒ)
- ነፍቲ ፋይላ ዓዲኡትካ።
(አብ ቅድሚኻ ናእዳስያ ምጽፋዕ ገጽካ)
- ኑጉሥ ያፍራዶ ኪናምከ ሶኒያ ዳልቶ ኪናም ማታሚዲገ።
(ንጉሥ ዝፈርዶን ጥንስቲ እትወልዶን አይፍለጥን)
- ኑመክ አብ አክሚናይ ባሶድ አካብ።
(ንሰብ ግበር አይትበሎ ገይርካ አርእዮ)
- ኒቅ ያ ጉንደኽ መዐ ሃሳዋ ሓራ ኳራሳ።
(ነቕነቕ ዝብል ጉንድን ጥኹም ዕላልን አማስዩ ይሰደካ)
- ናባ ዳዩ ኤልራዳዶ ኮህኡማ ኮልራዳዶ ኮህኡማ።
(ዓቢይ እምንስያ እንተወደቐካይ ይጉድኤካ እንተወደቐካ ይጉድኤካ)
- ናባቲ'ህ ባሶድ ማዳይን ጎምፎይታክ ዒንዳቲህ ባሶድ ማዓቢን ሲዲዲታክ።
(ቅድሚ ዓቢይ አይትኺድ ከይትዕንቀፍ ቅድሚ ንኡስ አይትስተ ከይትስርነቕ)
- አደዶይታ'ሎይኒ አሮዳ ካባታ።
(ጀማራይ ንሳ መደርጋሕ ይመስል)
- አድኩሓሚተን ጉላድ አድዲን።
(እተሓመኻላ ወጮስያ /ደቅሰላ/ተጋሃደላ)
- አል ካፊሲተዋይታል ማዓካልሲቲን፡ አል ባኪሲተዋይታል ማዋንሲቲን።
(አብ ዘይተንቅጽሉ አይትሕጸብ አብ ዘይተውድኤሉ አይትዛረብ)
- ኡላሎ ዳጎ-ዔቢ ዩ አጋቢ።
(ሕርስስያ ቁሩብ ጸገም ባላ አንሸቲ)
- ኡብለም ማዋኒሳ ተ ያዓደና።
(ዝረኣኹዎ አይዛረብን በለት ምዕጣን፤

- ዝረአናዮ ኣየዛርበና በለት ምዕጣን)
- ኡኩስ ባጂ ኡኩስ ኣፍ ለ።
(ወዲ ኹቱስ ኣፉ ኹቱ)
- ኡማ ጳጳይኮ መዐ ዓዳር።
(ካብ ሕማቕ ውሉድስያ ጽቡቕ ማሰ)
- ኡማ ዳባን ኡማ ሚጋዕሊህ ኩሓባ።
(ሕማቕ ዘመን ምስ ሕማቕ ስም ይገድፈካ፤
ዝሓልፍ ዘመንስ ዘይሓልፍ ስም ይጋድግ)
- ኡማዳባናህ ማርዓ መዐዳባናህ ዓረ ኣብ።
(ሕማቕ ዘመን መርዓ ግበር ጽቡቕ ዘመን ገዛ ሥራሕ)
- ኡማም ቶብ ኣይቲ ማጂንታ።
(ሕማቕ ዝሰምዐት እዝኒ ኣይትድቅስን)
- ኡማማል ኣሱለክ ወዐ።
(ሕማቕ ነገር የስሕቕ ወይ የብኪ)
- ኡማ ሚጋዕ ራዓምኮ ኡማ ሮሒ ያውያይ።
(እንካብያ ሕማቕ ስም እትወጽእስ ሡር/እስትንፋስ/ ትጸእ)
- መዐም ያኒ ኡማም ያኒ ኢስ ያካለ።
(ጽቡቕ ዘሎ ሕማቕ ዘሎ ይመስሎ)
- ኡማቲ ኩያይሳመ፡ ኢንኪ ኣጀንቲ ሓዶ ያይሳመ።
(እንኮ ክፋእ የኸፍኣካ እንኮ ኩራ ሥጋ የበላሽወልካ)
- ኡማ ኢና ሚጋዳ፡ ኩኤረዕታ።
(ሕማቕ እኖስያ ኣብ ስም ትውጽዕ)
- ኡምነ ዳግና፡ መዐ።
(ክፋእ ኣብ ዋሕዲ ይሓሽ)
- ኡምነ ኮህኒሲብ ኑም ሰሊት ኮክያ።
(ክፋእ ዝጸልኣልካስ ተጠንቀቕ ይብለካ)
- ኡምነ ዋናህ ጋሕታርከድ መዐርከ ለ።
(ክፍኣት ናብ ገባሪኡ ዝምለስ ብምዃኑ ጽቡቕ ኣለዎ)
- ኡዑብ ለ ጋርባ ሓንጋዳ ማራምሒሳ።
(ንእተቐየመ ከብዲ ዓውሶ/ሒቓን ኣየዝሕሎን)
- ኢኮ ታንም ፋናህ ታሱለ።
(ስኒ ክሳዕ ዘላ ትስሕቕ)
- ኢላልተ ባዳህ ላየ ታዕሉለ።
(ንእተጸበየት ጓል ማይ ይረግኣላ)
- ኢሎ ዒትሮኮ በሓም ኢንኮህ ታይጺሪየ።
(በትርስያ ዘይንዕትሮ ንኹሉ የልዕቶ)

- ኢና ኣቡኪህ ኩታብሊህ ኩዳይታ።
(እኖኻስያ እንክትውለድ ርእያ ትንዕቐካ)
- ኢና ታሓየህ ዳጂምታ።
(እኖስያ ሂባ ትልምን)
- ኢና ኢኮ'ጋፋክ ኢንቲ'ጋፋኮ በሓም ሱዑሳ።
(እኖኻስያ ዘይሓበላ ዓይነ-ስኒ ንኹሉ ትሓብኣልካ)
- ኢናከ ባዳ ኡንዳዳ ቲታክ ማጋርዒታ።
(እኖን ጓልንዶ ዕንቁ ይሳረቓ)
- ኢናሊ ወዓም ኢናማሊ ወዒሶ።
(እኖ ዘላቶ ዝበክስ እኖ ንዘይብሉ ኩብኪ)
- ኢና ታሳሶ ጉርተባዳክ ኣዶባሊ ታ።
(እኖ ክተጉንዐሉ ንዘደለየት ወዳ ስሱዕ ትብሎ)
- ኢና ቲግዲፈ ባጂ ዓውና ማለ፡ ዋና ሱዑሰ ቢያክ ሓዳ ማለ።
(እኖ ዝቐተለቶ ወዲ ኣውያት፡ ዋና ዝሓብኦ ቍስሊ ፈውሲ የብሉን)
- ኢና ቶዋ ኪክቲነም ባራ ታጉል ኢና ታም ማገይታ።
(እኖ ክትብሎ ዝነበረት ጓላ እንተበለት እኖ ዝበሃል ትስእን)
- ኢንኪ ሒያውቲ መላ፡ ኢንኪ ኣጀንቲ ሓዶ ዓይኒሳ።
(እንኮ ሰብ ንዓሌት እንኮ ኩራ ንሥጋ የበላሹ)
- ኢንኪ ማዳጊ ያንገገየ ጉል ሲ'ሕ ያንገገ።
(ሓደ ለባም እንክጋገ ሺሕ ይጋገዩ)
- ኢንኪ ኣጊሮኮ ሳማ ደጊ ያይሰ።
(ካብ ሓደ ሉባ ክልተ ሕማቓት)
- ኢንኪድ ዩብሱሲን ኣብሳ ሙ'ረይታ።
(ብሓደ ዝፎሰኻዮስ ኣይጮንን)
- ኢንቲ ኮሊህ ኣኒህ ቃሊል።
(ዓይኒ ምሳኻ እንከላ ቀላል)
- ኢንቲ ማጋኒታ።
(ዓይኒ ትወሓስ/መልኣኽ-ዓይኒ ጽቡቕ)
- ኢንቲ ናባድ ራዳ፡ ቁዋ ዒንዳድ ራዕታ።
(ዓይኒ ናብ ዓቢይ ትወድቕ ቁምነገር ኣብ ንእሽተይ ይተርፍ)
- ኢንቲ ዋናኮ ጎላድ (ዔልቶድ) ታን።
(ዓይንስያ ንባዕላን ኣይተርኢ)
- ኢድጋ፡ ቁልጺም፡ ዕድመ፡ ኢንኪድ ሚያሓየ።
(ኣእምሮን፡ ቅልጽምን፡ ዕድመን፡ ብሓደ ኣይግነያን)
- ኢሪ ኢኖኒታፍ ያ'በ።
(ቁላዑ ኣፍ እኖታቶም ይሰምዑ)

- ኢራ-ዋኒክ ዓባር /ዓጊን/ ሓጽኮ ዲጃናም ማንጎ።
(ካብ ዘረባ-ቁላውን ሥጋ-ዕባራን ዝድርብ ይበዝሕ)
- ኢራ ቡልኩዓል ያንጋዐ፡ ቡልኩዓል ዋጋራ።
(ቁላው ኣብ ሓመድ ይበኣሱ ኣብ ሓመድ ይዕረቑ)
- ኢራ ኢሮ ኩኣባ።
(ቁላውስያ ቁላው ይገብሩኻ)
- ኢሮብ (ፀዋት) ኢንቲ ጃ'ውርታ።
(ዓይኒ ወዲ ኢሮብ /ጨዋ/ እምኒ ይሰብር/ኃያል ኢዩ)
- ኢሲ ኑማ ሲደት ኢሲ ሳጋ ጃዳዕ ማይባላይን።
(ንሰበይትኻ ስደት ላሕምኻ ዘዛዕ ኣይተርኢ)
- ኢሲም ዋየቲ ሳጋት ኣፋድ ዋጊያ።
(ናይ ባዕሉ ዝሰኣነ ኣብ ኣፍ ላሕሚ ይእልሽ፤
ናቱያ ዝጠፍኦስ ኣብ ቀርን-ጠል ይእልሽ)
- ኢሲቲያ ኢሲቲያሊህ ሓሚት።
(ንናትካስያ ምስ ናትካ ሕመዮ)
- ኢሳፍ ኢካህ ኢሲ ኣባህ ኣፍ ቱብለ የ ገጃን።
(ኣፍካ'ምበር ኣፍ ኣቦኻዶ ርኢኻ በለ ጋውና)
- ኢሳ'ውካ ኣባሮኮ ኢሲ ሳያ ጃምሒን ሮብኮ ራዒስ።
(ቁልዓኻ ካብ መርገም ከብተኻ ካብ ጥሚቕ /ንፍኒፍታ/ ኣትርፍ)
- ኣባት ባዳክ ዊ'ን ላካህ ጃፊ'ዓውዳድ ኣክ ኢዒት።
(ንወደቦ ብርሑስ እግርኻ ዓውዲ ጣፉ ርገጸሉ)
- ኣባ ሚያምኪሲስ፡ ዓራን ሚያምሑሩስ፡ ሳየ ማታምሑፉስ።
(ወላዲ ኣይኸሰስ ሰማይ ኣይሕረስ ማይ ኣይሕፈስ)
- ኣባ ኢሲ ገበኒህ ያምኪሲስ፡ ዓራን ኣንካራህ ያምሑሩስ፡ ሳየ ጋማዳህ
ታምሑፉስ።
(ኣቦ ብገበኑ ይኸሰስ ሰማይ ብበርቂ ይሕረስ ማይ ብመኽደን
ይሕፈስ)
- ኣብሳ ሓጊ ኣደድ።
(ፎስስያ መሪሕ ሓርኢ)
- ኣብተ ጋባ ኮህ ሱግታ / ጋባ ሓጃም ታሱኩቱየ።።
(ኢድ ጸናሒት)
- ኣብተህ ማዲዊትን ኣበዋይተህ ማዲዊትን።
(ገቢርካ ኣይትምሓል እንተዘይገበርካ'ውን ኣይትምሓል)
- ኣቡሱማክ ሲብሲብ ሳራ ኡማ።
(ኣንስማን ሽብሽብን መጨረሻእም ይሓምቕ)
- ኣዶባሊ ማዓጊ ሲረ።

- (ሰሱዕስያ ኣብ ዓዱን ኣይቕበር)
- እፊ ባደዳህ ኣብተም ማለ።
(ህጹ ንውሃ /ዋህዮ/ ኣይጠቐመን)
- ኣፍቲ ቢሎክ ቱፊያናምኮ ያንዱዒኒም ማንጎ።
(ካብ ደም-ኣፍስያ ቱፍ ካብ እትብሎሳ እትውሕጦ ይበዝሕ)
- ኣፍዓዶ ማኪተካ ጉሉብ ማማኪታ።
(ልቢ ከይተጠወየ ብርኪ ኣይጥወን)
- ኣፍክ ጋባ ቲታክ ማታለየ።
(ኣፍን ኢድን ኣይሰኣኣኑን)
- ኣጋቢ ባዕላ ሰም ኢካህ ተን ባዕሊ ባዕላ ሰም ሚያካለ (ፀገም ለም
ሚያካለ)
(ኣንሽቲ ሰብኣይ ከምዘለወን እምበር ንሰብኣየን ሰብኣይ ከምዘለዎ
ኣይመስለንን / ፀገም ከምዘለዎ)
- ኣጋቢ ሓን ዳይቶ ሓን ሓዳ።
(ኣንሽቲ ፀባ ከንዕቓስ ፀባ የፍሰሳ)
- ኣጋቢ ማዲን ዔቢ ያያዶ ኢሲ ዔቢ ያያዕ።
(ኣንሽቲ ሕመቕ እማተን ከውጽኦ ሕመቕን የውጽኦ)
- ኣጊሪ ሚያሙዑገይ ኣጊሪ ሳዓል ያሙዑገ።
(ሉባ ኣይቕበርን ኃው ሉባ ይቕበር)
- ኣጊሮ ኣከከ ደጋ ኣከ ማኒዒቢዮይ ሆይከፋን ኒዒቢዮ የ ሉባክ።
(ሉባ ወይ ሕማቕ ኣይጸልእን፡ ኣይሉባ ኣይሕማቕ እጸልእ በለ
ኣንበሳ)
- ኣኩማ'ዳዓባህ ዳባዕነ የ ያንጉሊ።
(ከንበልዕ ኢልናስያ ጸምና ሓደርና በለ ዝብኢ)
- ኣላ'ዲግሎክ ኣሎ'ዲራር ኢፋኒህ ያይሰ።
(ምሕላብ ኣጣልን ድራር ቆሎን ብእዋኑ ይሓሽ)
- ኣላ'ሎይናክ ዓራድ ኣክሃየክ ዓዳል ኣክሃየ።
(ንጓሳ-ኣጣል ናብ ኣፉ ግበረሉ ወይ ገጹ ውቕዓዮ፤ ኣኹልሶ ወይ
ጽፍዓዮ)
- ኣላ-ሎይኒ ማሕላከቲዳ ያዳዎ ዋኽ ሶሮቲዳ ያዲየ።
(ጓሳ ኣጣልስያ ከንዲ ማሕላኽ ከይኸድስ ከንዲ መጽዓን ይኸድ)
- ኣማጣጣራህ ሚያደዲን።
(ብምምጥጣር ኣይንዋሕን)
- ኣሞ በታክ ቲነምኮ በቲምታ።
(ርእሰስያ ብልዕ ነይራ ትብላዕ)
- ኣንገዕካህ ማሮ መልኣክ ማኪዮ፡ ዋጋረካህ ማሮ ሰጣን ማኪዮ።

- (ዘይብኣስ መልኣኽ ዘይዕረቕንከ ሰይጣን /አይኮንኩን/)
- አንጉ ሓበንታከ ባሮ ሓበንታ።
- (ጡብ ዝገደፈን ዓዲ ዝገደፈን)
- አራብ ሳፋ ማለ'ሃኒህ ሳፋ ያግዲለ።
- (መልሓስ ዓጽሚ ዘይብሉ እንከሎስ ዓጽሚ ይሰብር)
- አራብ ዓካልኖይ'ለያ ዓካለካህ'ለ ራዓ።
- (መልሓስስያ ንተሓጸብ ንተሓጸብ ይብል ግንከ ከይተሓጸበ ይተርፍ)
- አራይ ኮከማይ አራይ ታ ጳጉድ ኮልአላ።
- (ኪድ/አይትሕደር አይብለካን ግን ኪድ/አይትሕደር እትብለካ ንጉድ እህበካ፤
- ኪድ አይትበሎ ከምዝኸድ ግበሮ)
- አርዳብ አርዳህ ማባኪታ።
- (ሽግር ብጉያ አይሓልፍን፤
- ንነዊሕ ዘረባ አይትህጸጸሉ ንነዊሕ መገዲ አይትጉየሉ)
- አርዳቦ ማሊ ጉራደል ያጺጊዐ።
- (ናተይ ዝብሎ ዘይብሉስ አብ ጉራደ ይጽጋዕ፤
- ዝጸገሞስያ ጥንስቲ የእቱ)
- አሳሓታት ይዓዳሪሳ፡ ዲተለ ባር ይሚራዲሳ።
- (ዘስደምም ነገር ማሰ የብለኒ/የቑዝመኒ፡ አብ ጸልማት-ለይቲ የገሰግሰኒ)
- አስዳሊኮ-ሳራህ-ቡን ላዎይሲና።
- (ድጎራ-አቦል ቡናስ መጥፍኢ-ጊዜ)
- አሱሊክ በታናም ሲኒዲሎህ።
- (እናስሓቕካ ምብላዕ ምእንቲ ጥቕምኻ)
- አቲያ ሚናይ ኩዓዲ አቲያ አረሕ።
- (መን ኢኻ አይትበሎ ዓርክኻ መን ኢዩ በሎ)
- አዉር ኢሲዲኮ በሓል ሳጋት ዳውሊ።
- (ዓዲ-እማቱያ ዝኸደ ሽዶንስ አናቕዋ-ላሕሚ ይንቁ)
- አዉርማሊከ ዓራማሊ ቱብለምኮ ቢዶይታ።
- (ብዕራይ ዘይብሉን ኩርምቲ ዘይብሉን ካብ ዝረአይዎ ይተርፉ)
- አያህ አከከ አያማህ አከ።
- (ወይ ብአያ ወይ ብእዋን/በዓል እዋን)
- አይህ ዶይታ፡ ተ ዓሪዶይታ።
- (እናበልካዶ ትልሑኽ በለት ምንጋጋ / እናበልኩኻዶ ትጋገ)
- አይናህ ታነ አክሚናይ ነፊድ ቁሉሕ አከይ።
- (ከመይ አሎኻ አይትበሎ ገጹ ርአዮ)

- አይራዕከ አባሮ ማሳካሃሊን።
- (ካፋን መርገምን አይትአክብ)
- አይቲ አ'ቨዋይተም አራብ ማደሀያ።
- (እዝኒ ዘይሰምዐት መልሓስ አይዛረብን)
- አይቲ ባሶ-ማሪህ ፊዒምቶ።
- (እዝንስያ መሓዛ ቐዳሞት)
- አኮሊ ያመንገጉል አሉታም ሚያካለ።
- (አድግስያ ሳልሣይ ርእሳ እንተኸነትስ ዝብኢ ዝኸእላን አይመሰላ)
- ኩሑጋይቲ ኩያጋ'ዶ ማሪገይ ኳዳ ማሶራ።
- (ጎረበትካ ክዕዘበካ እንተዘይኮይኑ ውሽጥኻ አይስሕትን)
- ኩማል ባደ/ተለየ ዋኒ ያይለዕሊኒም ካፊ-ዋኒ ያይላዮና።
- (ትማሊ ዝሞተ ዘረባ ምልዓል ናይ ሎሚ ዘረባ ንምጥፋእ)
- ኩአይቲ ኡማም አቢህ ኩኢንቲ ማዲንታ።
- (እዝኒ ሕማቕ እናሰምዐት ዓይኒ አይትድቅስን)
- ኩኪሒን ኩሰራ፡ ኩኒዒብ ኩሰራ፡ ሆይኮ'ፋን ኩመሰራ።
- (ፈታዊኻ ይጥይቐካ፡ ጸላኢኻ ይጥይቐካ፡ አንጉለኛ አይጥይቐካን)
- ኩዋኒ ኳፋድ አኒህለ ኩጊለዋይቶ፡ ኳፍኮ ተውዒምኮለ ኩረዳንቶ።
- (ዘረባኻስ አብ አፍካ እንከላ አገልጋሊትካ፡ ካብ አፍካ ምስ ወጸት ግን ጎይተይትኻ)
- ኩዳላይ ጉፋ ዳሒነ ኩ ራ'ጊ ባ።
- (ውሉድካ ክባጽሑ መዓልቲ ፍልጠትካ ይውረር)
- ኩትዬ አድያነድ ኩሮሒ ያነ።
- (ናትካ አብ ዘሎዎስ እስትንፋስካ አሎዎ)
- ኩያከሓኖናኮ ኩማይሲቶና።
- (ካብ ዝፈትዉኻስያ ክፈርሑኻ)
- ኪባ'ል ማሊ ፈሎ ኪባ'ል ለማሪ በታ።
- (ሺሻይ-በቃቕስያ ቆራጸት ይበልዕዎ)
- ካዓይ የመንገሚህ አይኒ ማፋካ።
- (ጸናጹ ናይ ዝበዝኑስ ላጋን አይኸፍቱ)
- ካረከ ለለዕ ደዐካህ ያሚቲን።
- (ከልብን መዓልትን ከይጸዋዕኻዮም ይመጹ)
- ካረከ ገደንታ አክአቢናኒም ታከ።
- (ከልብን ጋሻን ዝገበርካዮም ይኾኑ)
- ካረሊህ ማሱዑቲን ኢሮይታሊህ ማፋይትን።
- (ምስ ከልቢ አይትተሓባእ ምስ ቆልዓ አይትምከር)
- ካረ ደዓናህ ያጉሪን።

- (ንኸልብስያ ጸዊያም ይዘብጥዎ)
- ካሪ አሞል አክታነ መጽዋ/ኢሎ ሚያብላይ ዳባል አክያነ ዓጉን ያብላ።
- (ከልቢ አብ ትሕቲኡ ዘሎ ብሑቕ እምበር አብ ርእሲኡ ዘሎ በትሪ አይርእን)
- ካሪ ማሪን ዲሎድ ኢሲ ዲሎ ኤድላ።
- (ከልቢ አብ ጥቕሚ ካልእ ጥቕሚ-ርእሱ ውን አለዎ)
- ካሲ'ሓንካዲ ዲራብ፡ አጋቢ'ወዲ ዲራብ፡ አላ'ወዲ ዲራብ።
- (በርቂ-ምሸት ሓሶት፡ ብኸያት-አንሸቲ ሓሶት፡ ንቆ-አጣል ሓሶት)
- ላብሃ'ወዲ ሩማ፡ ላቲ-ወዲ ሩማ፡ ራሒኒ'ሓንካሪ ሩማ።
- (ብኸይ-ሰብኡት ሓቂ፡ ንቆ-ከፍቲ ሓቂ፡ በርቂ-ንጉሆ ሓቂ)
- ካቢዕቲ ጸራ ባሶጉል ማባዲን ቲቢደምኮ ማዲዲይን።
- (ጨራ ነብሪ አይትሓዝ እንተሒዝካ አይትልቀቕ)
- ኳባ አበዋየም ማቢን ኢትሪ ካባሮ ማታኪን)
- (አቦኸ ዘይገበሮ አይትግበር ከበሮ-ቀትሪ አይትቻዕ)
- ወዲ ወዓ ካታሳ።
- (ብኸያት ብኸይ የስዕብ)
- ወሊ ካሓኖህ ባዲ ሚያቡከ።
- (ብትምኒት/ብድላይ ወዲ አይውለድን)
- ወሊ ሒነም (ጋራየ-ዋየም) ማንካ ማታይኩዐ።
- (ዊንታ ዘይተቐበሎ ማንካ አይተልዕልን)
- ወዐ ዋየ ኢሮይታህ ኢና አሎ ማልታ።
- (ንዘይበኸየ ቁልዓ እኖ አይትቈልወሉን፤ ሓፋርስያ እኖኡን አይትቈልወሉ)
- ዋዳሮድ ዓረ ኑም ዋዲሪህ ዓርሳ ጉራ።
- (አብ ምጉላይ ዝዓበየስ ካልአይ መዕበያ የድልዮ፤ አብ በረኽ ዝዓበየ ቁልዓስ ንኸልአይ ጊዜ አብ ዓዲ መዕበያ የድልዮ)
- ዋኒ ተመንገምኮ ዓባር ባህከ ባካር ባህ።
- (ብዝኒያ ዘረባስ ዓባር ወይ ጽምኢ የምጽእ)
- ዋኒ ዑቡድከ ሱኩርኮ ዋጊይ።
- (ንዘረባ አብ ዕቡድን ሰኹርን አልሻ፤ እንተ ዘረባን ናይ መስተ ይመስል፡ ግንክ አብ መስተ ይበስል)
- ዋኒ ኢኮይሲታናህ ሓዶ ዳዓምይሲታናህ።
- (ዘረባ አስተባሂልካ ሥጋ አስተማቂርካ)
- ዋኒ ማባኪታ ላየ ማቢያኪታ።
- (ዘረባ አይውዳእን ማይ አይጉዳእን)

- ዋኒት አራሕ ሶዳናምኮ ቦልቲ አራሕ ሶዳናም።
- (ካብ መገዲ ጸድፊ ዝጠፍአ መገዲ-ዘረባ ዝጠፍአ)
- ዋኒ ታጋሎክ ሄ አገል።
- (ዘረባያ ክትለምድስ ሀ ልመድ)
- ዋኒ ዋኒ ባህታ ዲላላ ባስካ ባህታ።
- (ዘረባ ዘረባ የምጽእ ንህቢ መዓር የምጽእ)
- ዑራክ ዑራክ ኢነምኮ ዑሩመ የ ዳልቢ።
- (ጽውር ነይረ ነኹለ በለ ሓርቢ)
- ዲልቦይታክ ሳዓል ዋዋዲናህ ታይሰ።
- (ዲልቦን ኃውን ማዕዶ ማዕዶ)
- ዲንዳማራኮ ናካም ያናም ታኖና ኪ'ህ፡ ናባማራኮ ናዳጎ ያናም ሶዶና ኪ'ህ።
- (ካብ ናእሽቱ ክንቅድም ምባል ክሰኣናም፡ ካብ ዓበይቲ ክንፈልጥ ምባል ክጠፍአም)
- ዲንዳቲያህ ማሚን ኮድዓራክ ናባቲያህ ማሚን ኮልዳሚላክ።
- (ዝዓቢ ቁልዓ አይትበድል ከይባጽሐካ ንዓቢይ አይትበድል ከይረግመካ)
- ዓዲ' ሚናይ ዓዲ ኪሒናም አብ።
- (ዓርከይ ዓርከይ አይትበል ዓርከኽ ዝፈትዎ ግበር)
- ዓዶም ዓዶዶስ፡ ዳጎ ሓናድ ላየ ኤዶስ።
- (ንፃዕዳ ዘረባ አፃዕድዎ ንሒደን ፀባ ማይ ወስኸሉ)
- ዓዶ ዋኒ ሓንካቢሳካህ ማታግዲፈ።
- (ፃዕዳ ዘረባ የደንግጽ እምበር አይቐትልን)
- ዓገኒ ዓገና ኒዲባ ፋጊ ኡማንተና ኒዲባ።
- (ለማኒ ንለማኒ ይጸልእ እዝጊ ንክሊኦም ይጸልእ)
- ዓጋብ ጉርተ ዲላላይታ ደግሓድ ሓዎ ኮክዋጊይታ።
- (ዓገብ ዝደለየት ንህቢ አብ ርእሰኽ መዓር ትጸጊ)
- ዓቅሊ ባቅሊ'ሊሞ።
- (ዓቅሊ ዋጋ ባቅሊ)
- ዓዲ ማንጎ ባዳክ ሓቡክ ማንጎ ሓዳ አ'በካህ ጎሪታ።
- (አዕርኽቲ ዝበዝሕዎ ወድን ዲንዲዳ ዝበዝሐ ኦምን ከይተፈለጠም ይብርበሩ)
- ዓሪ አብኖ የኒሚህ ሚያኮይ ባህን ዳ አክሃን ጉል ያከ።
- (ገዛስ ክንሠርሐ ብስም በሉ አይሥራሕን እምኒ ኣምጺኦም እንተንበሩሉ ይሥራሕ)
- ዓሮራ ዩብላ ኑም ዓሎይታኮ ያወ ።

- (ተመንያ ዝረአየስ ብልሕጺ ይደሃል)
- ዓሶ ኳቢጂካህ ሓይላ ሊዮ ሚን፡ ኪፊኒ ኳቢጂካህ ዒጂ ሊዮ ሚን።
- (ዓሶ ከይጋዘካ ሓይሊ አሎኒ አይትበል ክፍኒ ከይሓዘካ መልክዕ አሎኒ አይትበል)
- የውዑ ሚጋዕ ሓኮህ ማራዳ።
- (ዝወጸ ስምስ ሓኺክካ አይጠፍእን)
- ያንጉላክ በ'ተም ሶዳህ አህጋርባ አክያን።
- (ዝብእስያ እንታይ ከምዝበልዐ ከይፈለጡ ከብዳም ይብልዎ)
- ያንጉሊ ሓበ ላፋ ካሪ ያሐለፈ።
- (ዝብኢ ዝገደፋ ዓጽሚ ክልቢ ይሓልፋ)
- ይድሪየቲያክ ዳለቲያ ማታኮረ።
- (ዝዘርአን ዝወለደን አይቐብጽን)
- ይኪቴ ኑሙክ ሳሮ ማራዳ።
- (ዕጡቕ ሰብ ክዳኑ አይወድቅን፤
- ተሰናዲዉ ዝጸንሐ ሰብ ብቀሊል አይሸነፍን)
- ይ ኢማናህ ዒዳ ማሳን ተ ዲላለይታ።
- (ንአይ አሚንካ አይተተዓደ በለት ንህቢ)
- ዲጂል አኒህ ኒዒብቶ-ኑም ካብ ያህ ማዳራ።
- (ብርሐቕያ እትጸልእስ ቀሪቡ ይምድረልካ)
- ደጊ ደጋ ናባ ዲጂ ጉንደ ናባ።
- (ሕማቕ ዓቢይ መቀመጫ ይሸከም ዓሻ ከዓ ዓቢይ ጉንዲ ይሸከም)
- ደጊ ሓካለድ አጊሪ ያንጋለ።
- (አብ ሓኸለ-ሕማቕ ንፋዕ ይሕወስ)
- ደጊ ኢሳባህ ታስካራል ዳ(ራ)ሪታ።
- (ሕማቕስያ አብ ተዝካር አቦኡ ጸሙ ይውዕል)
- ደጊ ደጋድ ያሰሰ።
- (ሕማቕስያ አብ መቀመጫኡ ይዓዝዝ)
- ደጊ ደጋህ ኡማ አጊሪ ኡማንተናህ ኡማ።
- (ሕማቕ ንሕማቕ የሕስር ሉባ ንዡሉም የሕስር)
- ደጊ ኢሲ (ኢሎህ)ዲጋህ ያሙጉረ።
- (ሕማቕስያ ብባትሩ ይውቃዕ)
- ዲሙ ሓየ ዓካልተሚህ ኢሲ ቁሉሓድ ኤድታነ።
- (ድሙ ማይ-ጸሎት ትተሓጸብ'ምበር ቁላሕታክ አይገደፈትን)
- ዲሙ ሳዓድ ማሳይ ሓን ኪሒና።
- (ድሙ ከፍቲ አይትሕሉን ጸባ ትፎቱ)
- ዲሙ ዲጊሪህ ለም ዓንዳዋ ራባህ ለ።

- (ናይ ድሙ ጸወታ ነንጭዋ ጸዕረ-ሞታ)
- ዲጂክ ሳሒያክ አፍ አክማፋኪን/ዲጂ አፍክ ያጎግ ማፋኪን።
- (አፍ ዓሻን አፍ መደረጋሕን /ኳናን/ አይትኸፈት)
- ዲጂ ዳናን አብሳል ያሱለ።
- (ዓሻስያ ጥራጥ አድጊ የስሕቆ)
- ዲጂ ዓዳጋት አራሕ ኤሰራ።
- (ዓሻስያ መገዲ-ዕዳጋ ይጥይቕ)
- ዲጂ ፋይሳን ባር ቱካን ፊያን ባር ጋሓ።
- (ዝመኸርካዮ ዓሻን ዝኸስተርካዮ ቁንጭን ንምሸቱ ይገዱ)
- ዲጂ ሓኮካጉል ኡፋው ለቲ ያጸቢሐ።
- (ዓሻንያ ይሓክኽ ለባምን ይጸብሕ)
- ዲቦህ በ-ተ ዲቦህ ራባ።
- (በይኑያ ዝበልዕስ በይኑ ይመውት)
- ዲፍዲፍ ዓይኒሳናህ ዓዳሊ ሓሚታን።
- (ምቕማጥያ ጸይቕምስ ንዓዳላይ ይሓምዩ/ይወቕሱ)
- ዲካ ዋኒሰሚህ ታበም ማለ ናሓሲ'ላየ ቲጽሪየሚህ ታዑብም ማለ።
- (ዘረባ ድኻ ብጽቡቕ ዝሰምዖ የብሉን ማይ ነሓሰ ብጽሩዩ ዝሰትዮ የብሉን)
- ዲላለይታክ ማብሎ ዳየድ ራዕታ።
- (ንህብን ርኢቶን አብ ቀረባ ከለዉ ይተርፋ)
- ዲራር ሳጋኮ ማናባ ሚጋዕ ረዳኮ ማናባ።
- (ካብ ላሕሚ ዝዓቢ ድራር ካብ ሹመት ዝዓቢ ስም የለን)
- ዳማዕታይቲ ላካል ማቃራፊን ማዳጊ ላካል ማዋኒሲን።
- (ድጎሪ ወዲ-በረኻ አይትቋርፍ ድጎሪ ፈላጥ አይትመድር)
- ዳናንሊህ አሰቲ ዳናን አብሳ የገለህ አሮባ።
- (ምስ አድጊ ዝወዓለስያ ጥራጥ አድጊ ለሚዱ ይኣቱ)
- ዳናን አብሳ አሶ ማለ ኡፎ ማለ።
- (ጥራጥ አድጊ አሶ አይብልዎ ኡፎ አይብልዎ)
- ዳናናድ ባስካ ባሳክ ማታ።
- (ንአድጊ መዓር አይጥዕምን)
- ዳይተን መ'ላክ ዳዓይና አክያጉሪን።
- (ዝነዓቕዎም ዓሌትስያ ሽማግለኦም ይወቕዑሉም)
- ዳይተ ዳግሓ ኩታይቡሱሰ።
- (ዝነዓቕካያ ገዓት ተጥርጠካ)
- ደባህ ራደዋየ ሮብ ኮህ ራደዋዎይ።
- (ንበይንኻ ዝኾን አዝመራ አይሃብካ)

- ገዩ ዋዩ ጳጳሲክ ገዩ ጳጳጳ።
(ካብያ ዘይበጽሖ ለባምስ ዝበጽሖ ዓሻ ይፈልጥ)
- ጉብኝቲ ናብሲ ዑጉብ።
(ምጉብንብ ወጽዓ ርእሲ)
- ጊዕዲም ሓደህ ሳዓል።
(ግዕዝምስያ ኃው ሥጋ)
- ጊዕዲምከ መዐ ማራ ቱርያ ማለ።
(ግዕዝምን ለጋስን ጽቕጢ አየድልዮምን)
- ጊሞህ አበን አራሕከ ዒንዲህ አበን ጳላይ ሳካል ኒያቲሳ።
(አንጊህካ ዝኸድካዮ መገድን ብንኡስካ ዝወለድካዮ ውሉድን እናሓደሩ የሓጉሱኻ)
- ጊዘ ዮሊህ ታነ ተህ ሳዓላድ፡ ካበላ ሊዮ ተህ ከናናድ ማዓቲን።
(በዓል-እዋን ኢየ ኢልካ ንኃውካ በዓል-ሳእኒ ኢየ ኢልካ ንእሾኽ አይትርገጽ)
- ታሊ ሶሮ አጊሪዒናኒምኮ ጳናን ታሪ።
(መጽዓን-ጊመልያ እንተተበትከስ መጽዓን-አድጊ የአክል)
- ጋርባህ አካህ ጋዲዶየከ ሓላ አካህ ሓበ።
(ንኽብድኻ ወይ ሃብትመላ ወይ አይትሕፈረላ)
- ጋርቢ ጋርባህ አባም ማለ።
(ከብድስያ ንከብዲ እትገብረላ የብላን)
- ጋርዐኒ ዓሪ ጋርዒታናም ማለ።
(ገዛ ሰራቕስያ ዝስረቕን የብሉ)
- ጋሪ ሓደ-ሓደ ያ ጋሪ ሓደ ያይኩዐህ ሀል ያ።
(ገሊኡ ሥጋሥጋ ይብል ገሊኡ ግን ሥጋ ተሰኪሙ ይኸይድ በለ ዝብኢ)
- ጋሪን ዲክ ባየካህ ጋሪን ዲክ ማኡራ።
(ዓዲ-ገሊአም እንከይጠፍኤ ዓዲ-ገሊአም አይሓውን)
- ጋባድ የክላብተም ዑሙተድ ኮክአቦ ኪዮ ተ'ቡይሳይቶ።
(አብ ኢድካ ዝገበርካኒ አብ ጎሮሮካ ክገብረካ ኢየ በለት ቦሶ)
- ጋኛ ሩጊ መዐም አ'ቢህ ባዳ።
(ምራኽ ቀውዕስያ ጽቡቕ እናሰምዐ ይሞት)
- ጋዳሊ አኮይ መዐም ገም ዒሎህ፤ መዐ መላህ ባዳ አኮይ ይዳዉሮና ዒሎህ፤ ዳዳ አኮይ ናዓ አኮ ዒሎህ።
(ክትከብር ሃብታም፡ ክትሕሎ ወዲ ርቡሕ ዓሌት፡ ነፃ ክትከውን ዓሻ ምዃን የድልየካ)
- ጎምቢ ረ'ዳ ማለ ሲባድ ለ'ዳ ማለ።

- (ሽመት-ጉበዝን መልግባ-ሓርብን ሓደ፤ ቈልዓ ሸይምካ ሓርቢ ለጊብካ አይ'ኾኑን)
- ጎምቢ ጎምቦክ ለ ዋኒ።
(ዘረባ-ጉበዝ አብ ቁንጭቁንጮኡ)
- ጎምቢ ዋኒ ጎምቦክ።
(ልቢ ጉበዝ አብ ደረቱ)
- ጎራሕ ኪዮህ ጎራሕ አዲገ የ ዋዓጊ።
(ጎራሕ ኢየም ጎራሕ እፈልጥ በለ ወዓግ)
- ፀዋይቲ ይአዚቢኒ ሓነን ያ፡ ባዕላገይቲ ይሓይሰ ሓነን ያ።
(ወድ-ጨዋ ዘይተዘበንኩ ይብል ባዕላገ ግን ዘይጸገብኩ ይብል)
- ፈ'ረ ጣሂር ሓጊድ ዳጋ።
(...ሓለፍና ክብላ ጸሕሊ ይዓጥና)
- ፈራኮ ፈራ ዳየ ያናህ።
(ካብያ ደቅ'ኖስ ማናቱ ይቃረቡ)
- ፋጊ ባህም ሳብሃ ጋራይታክ ሳብሃ ባህተም ኢዬ ጋራ።
(አምላኽ ዘምጽአ ሰብኡት ይቕበሉ፡ ሰብኡት ዘምጽኡዎኽ መን ይቕበሉ)
- ፋጊ ሞባይ ያፍሪደ።
(አምላኽ ከይወረደ ይፈርድ)
- ፋጎ ፋጎ ሚናይ ፋጊ ኪሒናም አብ።
(አምላኽ አምላኽ አይትበል አምላኽ ዝፈትዎ ግበር)
- ፋሎ ኢሲ ባር ማሕሲሳ።
(ጉ'ራስያ ለይታ ተሕድር)
- ፋሓረና ኪን ዶርሆይቲ ኢና'ሳፋ አየዐከ አባ'ሳፋ አየዐ።
(ፍሒራ-ደርሆስያ ዓፅሚ አቦኡ ወይ ዓፅሚ እኖኡ የውጽእ)
- ፋሮይቲ ኑጉሥ ዳገ ማማይሲታ።
(ልኡኽስያ እዳ-ንጉሥን አይፈርሕ)
- ፋደቲያ ቲካይ መዐ መላኮ ኡቡክ።
(ዝኾንካ ኩን ካብ ጥዑይ ዓሌት ተወለድ፤ ሕማቕያ ኮይንካስ ካብ ሰብ ተወለድ)

ምስጋና

ምንምኳ ሐፂር እንተኾነ፡ አብ ከምዙ ዓይነት ባህርይ ዘለዎ ጽሑፍ አፈታሪካዊ ዛንታታት ጸሚቑካ ምውጻእ፡ ከማኡ'ውን ብዛዕባ ናይ ሓደ ሕብረተሰብ ባህልን ማሕበራዊ አነባብራን ምጽሓፍ ቀሊል አይኮነን። ሀዚ'ውን አብዙ ጽሑፍ ገና ክስተኻከል ዝግብኡን ዕምቕ ዝበለ መጽናዕቲ ክግበረሉ ዘሎዎን ብዙኅ ነገር ከምዝህሉ እኣምን ኢየ። ይኹን እምበር ግልፂ ጌጋታት ከይግበሩ ብዝተኻከለኒ መጠን ጥንቃቄ ንምግባር ፈቲነ አሎኹ።

ንዙ ጽሑፍ አብ ዘሰናደኹሉ ጊዜን ከባብን ክረኽቦም ዝኻከልኩ ናይ'ዙ ሕብረተሰብ ታሪክን ባህልን ዝፈልጡ ኢሉ ዝአመንኩሎም ብዙኃት ዓበይትን አናእሽቱን ደቀባት ኢሮብ ተወኪሶ፡ ንሳቶም ከዓ ንሕቶታተይ ብምምላስ፡ ከማኡ'ውን መስተኻኽሊ ሓሳቦምን ርኢቶአምን ብምልጋስ፡ ምስ ዓቢይ ምትብባዕ ብዙኅ ደጊፎመኒ ኢየም። ብፍላይ ግን ንአባ ዮሐንስ ግደይ፡ ቀሺ ገብረፃድቕ ገብረሕይወት፡ አባ ኃይሉ ሓጎስ፡ አባ አብርሃ ደስታ፡ አባ በየነ ኃይሉ፡ አባ ቶማስ ወልደሥላሴ፡ አይተ ዝግታ ተስፋይ፡ አይተ ደበሳይ ካሕሣይ፡ አይተ ሥመር ፍሡሕ፡ አይተ ኃይለሥላሴ ገብራይ ብላታ፡ አይተ ማሣ ሓጐስ፡ አይተ ጋይም ወልደጊዮርጊስ፡ አይተ ካሕሣይ አብርሃ፡ አይተ ኃይለሥላሴ ዮሐንስ፡ መም/ዝግታ ሓድጉ፡ አይተ ኪዳነማርያም፡ ሸፋረ፡ ዓቢይ ምስጋናይ ክገልፀሎም እፈቱ።
